

2022/1 • XXIX. évf. 1. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

5. Gubinecz Ákos: Határtalan férfiének
Eredics Gábor
6. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Simó Márton: Hunor és Magor a kommunizmus csillagösvényén
9. A magyar népzene oktatása...
Tóth Lilla
10. TALLÓZÓ – Kis magyar néprajz...
Jávor Kata és Ujváry Zoltán írásai
P. VAS JÁNOS ROVATA
11. A cigánykirály
Lengyel Emese
12. Elmesélte: Czifra Péter
Ábrahám Judit
13. Modern idők – régi mesék
Bumberák Maja
16. A MOLDVAI CSÁNGÓMAGYAROKRÓL
Reggeli ebéd, déli ebéd... – I.
HALÁSZ PÉTER SZOROZATA
22. Éltre kelt a Magyar Zene Háza
Grozdzits Károly
30. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Küldetésben – Lőrincz Etel
KÓKA ROZÁLIA SZOROZATA
34. Online Cimbalomiskola
Liber Endre
36. Beszélgetés Tóth Jánossal
Csinta Samu
38. Jókai Mária elismerése
Neszméri Tünde
40. Egy csengeri juhász emlékére
Mikulics Ádám
42. Együd 100 – kiállítás Siófokon
Lengyel Zsanett
43. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
A csecsemő és a kisgyermek táplálása – I. rész
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Találkozásaim egy moldvai halottlátóval

Részletek Jánó Ferenc Ilona életéből, látomásaiból

Kedves Olvasóink!

Lapunk szerkesztősége érdekes és elgondolkodtató sorozat írására kért fel. Írjak a lézpedi halottlátóról, akinek 1969-től harminchéten át gyűjtöttem a látomásait, életének legfontosabb eseményeit. 2006-ban *Bétejesítem Isten akarataj... – A lézpedi szent leány látomásai* címmel könyvet írtam róla. Meg is jelent a L'Harmattan kiadónál. A kötetem a teljes, magnetofonnal felvett, szó szerint lejegyzett gyűjtést tartalmazza. Ami könyvem erénye, az egyben nehézsége is: Jánó Ilona délies csángó nyelvjárása sokak számára nehezen érthető. „Legmélyebben átélt vallási élményeiről: menynevei, purgatóriumi és pokolbeli látomásairól, valamint a hozzá látogató szent személyek: Krisztus, Szűz Mária, szentek, a Sántán, vagy a halottak jelenéseiről szóló tudósítások olvastán szinte a középkori kereszténység világába jutunk.” – írja Pócs Éva könyvem előszavában. Hozzáteszem, hogy mindezek megértéséhez a biblia ismeretével juthatunk a legközelebb. Segítségül még idemásolom a Magyar Néprajzi Lexikon *halottlátó* szócikkének részletét. Természetesen az ismeretlennek vélt tájszavak bőséges magyarázatával is megtoldom a történeteket.

*

„A *halottlátó*: a magyar népi hitvilág olyan természetfeletti erejű személye (férfi vagy nő), aki az elhunytakkal érintkezni tud, vagy felőlük hírt hoz, néha segítségükkel gyógyít, vagy az időben távoliakra is tájékoztat (pl. hol az eltűnt állat, mikor jön meg a messzi földön levő hozzátartozó). Egyéb elnevezése: *beszélgetőasszony, látó, mondó, mondóasszony, néző*. Egyes helyeken ellátónak, tudóembernek, tudósasszonynak is nevezik. Tevékenységük gyakran révüléssel jár együtt. Néha a halottlátó gyógyított vagy jóslott is. A magyar halottlátóval kapcsolatos legerőteljesebb hiedelmek: *tudományja lehet* »Isten rendelése«, ami már a születéskor megmutatkozik, mert jellel (pl. foggal) születik; serdülő korban *látomások gyötrik* – természetfeletti lények jelennek meg és felszólítják, legyen halottlátó. A kiválasztott ellenáll, ezért betegeskedni kezd. Betegsége azzal végződik, hogy bizonyos időre »meghal«, tetszhalott lesz. Amikor így fekszik, akkor lelke elhagyja és a más-
világon jár. Lelkét ott valamilyen természetfeletti lény vezeti, az ágyon fekvő élettelen test ezalatt gyakran vért verítékezik. Hogy mi történt vele, amíg lelke a túlvilágon járt, nem árulhatja el. A rendszerint három napig tartó tetszhalottszerű állapot a legkiválóbb halottlátóknál még kétszer megismétlődik. Az így halottlátóvá lett személy emberfeletti képességekkel rendelkezik: szándékosan és közvetlenül érintkezik a természetfeletti lényekkel, éspedig rövidebb ideig (egy, másfél óra hosszat) eszméletlenül fekszik (*elrejtőzik, elragadtatódik, ellesz*), ezalatt a lelke vagy a túlvilágra megy, hogy ott kapcsolatba kerüljön a szellemekkel, vagy azok jelennek meg önála. Szórványosan az egész magyar etnikum ismeri; sűrűbb előfordulású a Zagyva–Sajó között, továbbá a székelyek és a csángók körében. Egy-egy híresebb halottlátót messze földről is felkerestek, s tőlük elhunyt hozzátartozókról kérdezősködtek. A nevezetesebb halottlátókat lakóhelyükről nevezték el: *novaji asszony, csépai ember, meggyesi jány*. A halottlátó hiedelmekörének bizonyos vonásai egyeznek egyes táltosra vonatkozó hiedelmekkel és a samanizmus emlékeit őrzik.”

*

ELSŐ TALÁLKOZÁSOM

JÁNÓ FERENC ILONÁVAL

1969 tavaszán Barabás Jenő etnográfus felkért, hogy utazzam el Moldvába, és gyűjtsék adatokat a szerkesztésében készülő Magyar Néprajzi Atlaszhoz, Magyarfaluban, Lézpeden és Szabófalván. Tudatta velem, hogy a feladat „kényes”, nem végezhetik el a munkát hivatásos néprajzosok. Rajtam kívül még két amatőr gyűjtő dolgozott Moldvában, – ma már nem titok – Halász Péter és dr. Kelemen András. A tudatlanok nagy önbizalmával elvállaltam a feladatot.

A felkészültségem igen szerény volt ehhez a nagy feladathoz. Mindössze a tanítóképzőben végzett, hároméves speciális kollégiumban tanult néprajzi gyűjtési módszerekre támaszkodhattam. A legtöbb segítséget Domokos Pál Péter Moldva-kutatótól kaptam, aki ellátott szakirodalommal, gyakorlati tanácsokkal. Ezen kívül, az utazás előtt, a baranyai Szárászon, Mekényesen és Egyházasközaron tettem rövid látogatást a Moldvából 1945-ben idetelepült csángók-

Címlap: Magyarország, 1928. (Fortepan / Szekrényesy Réka)

Belső borító: Jánó Ilona, a lézpedi szent leány (fotó: Csoma Gergely, 1984)

nál. Egyházaskozáron furcsa történetet hallottam, ami erősen felkeltette az érdeklődésemet. Egy Moldvából származó egyházaskozári család tízesztendő fia villanyoszlopra mászott, s az áram megölte. Szülei éppen készültek „Módúvába”, hogy felkeressék a „szent leját” és „mondassanak” a gyermekükröl. Hová került a túlvilágon? Bejutott-e a mennyországba vagy valamilyen szenvedőhelyre került? Van-e valami kívánsága? Mít tehetnének érte?

Gyűjtőmunkámat a Szeret folyón túli Magyarfaluban (Unguri, Gaiceán, Arin) kezdtem meg. Az ott töltött két hét alatt megtudtam, hogy a magyarfalusiak is rendszeresen járnak Ilonához „mondadni”. Többen is nagy tudónak, „szent lejáttnak” tartották és sok csodálatos látomását, jövendölését beszélték el ottlétem alatt. Még nem is találkoztam vele, már is a búvőkörébe kerültem. Munkám végeztével Lészpedre (Lespezi) utaztam.

Bár nagyon szorgalmasan dolgoztam, a több mint kétszáz kérdéses kérdőív utolsó kérdéseinek megválaszolása, amelyek a halottlátókra vonatkoztak, hazautazásom előtti estéremaradt. Háziasszonyom kíséretében sűrű, magas kukoricasorokon, szűk ösvényeken át az erdő aljáig törtettünk. Ott élt János Ferenc Ilona parányi házacsakájában, miként ő nevezte: „burdecskájában”, amit saját két kezével épített fel a földjük végében, miután a testvérei elüldözték a család házból.

– Ilona, ha-a-a! – kiáltott a háziasszonyom, aki elkísért. A rikoltásra törekeny alkátú, sápadt arcú, különös tekintetű nő jött a kaput helyettesítő sorompófélehez. Kék kardigánt, kockás szoknyát és fehér kendőt viselt. Láttunkra egy pillanatra megtorpant, majd előre lépkedett, felemelte a sorompót és behívott a házacsakájába. A háziasszonyom sietősen otthagytott, Ilona megfogta a kezem és bevezetett az egyetlen helyiségből álló, parányi lakásába.

– Na, ez az odálykám.

Körülpillantottam. A falakat körös-körül szentképek és tarka szöttesek borították. Egy nagy feszület és egy szenteltvíztartó függött a falon, az imaszámoly felett. Egy fekhely, asztal és két szék volt a berendezés. Leültünk, néhány pillanatig némán fürkésztük egymás arcát. Szemét mélygödrről, sötétlila árnyék keretezte, sárgásfehér bőre, kiálló,

Társzavak, kifejezések

bíngók = bimbók;
étlen = éhesen; *halltam* = hallottam;
imá = már; *jöcc* = jössz;
kicsinálták az ételt = kitálalták;
krák = ág; *liváda* = kert, gyümölcsös;
miánattam = miattam;
odályka = szobácska; *vackor* = körte

Vass Lajos Életpálya Díj

A Vass Lajos Népzenei Szövetség fennállásának 25. évfordulója alkalmából díjat alapított olyan példaértékű szakmai életpálya elismerésére, amely Vass Lajos sokrétű alkotói és pedagógiai tevékenységének szellemi örökségét hordozza. A díj azon személynek adományozható, aki a Kárpát-medencei magyarság népzenejének, népi kultúrájának kutatásában, a hagyományörzés ma élő formáinak – népzenei mozgalom, pávaköri mozgalom – támogatásában, a nemzeti értékek megőrzésében, gyarapításában szerzett érdemeket, aki több évtizeden át végzett kiváló-, hiteles alkotói, művészi, pedagógiai, közösségteremtő munkát. Az Életpálya Díj egy bronzból készült, Vass Lajost ábrázoló 11 cm átmérőjű plakett, melyhez a kítüntetett névre szóló, igazoló oklevelet kap. Első alkalommal 2021. október 23-án, a XIII. Vass Lajos Népzenei Verseny Döntőjének keretében került átadásra a díj Kóka Rozália, szövetségünk alapítója és dr. Gerzanic Magdolna (posztumusz), szövetségünk néhai szakmai vezetője részére.

Kóka Rozália (Érd) Magyar Örökség díjas mesemondó, népdal- és népmese gyűjtő, népdalénekes, néprajzkutató, újságíró, író, a Népművészet Mestere, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, a Vass Lajos Népzenei Szövetség tiszteletbeli elnöke.

Dr. Gerzanic Magdolna (Budapest) népzene kutató, újságíró, sok éven keresztül segítette a népzenei mozgalomban tevékenykedő csoportok, szólisták szakmai munkáját. Szövetségünkben és a népzenei mozgalom támogatásában végzett kimagasló tevékenysége által jogosult a posztumusz díjra, melyet lánya Sperl Zsuzsanna vett át.

*

Vass Lajos Emlékplakett Díj

Ugyancsak ezen a rendezvényen került átadásra a Szövetség 20 éves jubileuma alkalmából létrehozott díj, mely a néphagyományok ápolásáért, a népzene területén végzett több évtizeden át tartó elhivatott szerepvállalásért, kimagasló tevékenységért ítéltető oda.

Az emlékplakettet 2021-ben Kalina Ferencné (Tálya) és Horváthy Lenke (Mohács); 2018-ban Falkai Gyuláné Jakab Éva (Kölesd) és Gregorits Ferenc (Ostffyasszonyfa); 2017-ben Tanai Erzsébet (Szombathely) és Jászai Béláné (Komoró); 2016-ban Nemes István (Biharnagybajom) és Horváth Ernőné (Zalaegerszeg-Andráshida); 2015-ben Szabó László (Tarpa) és Mónus Ferencné (Kecskemét) kapta.

nagy fogai egyre riasztóbban hatottak rám a sápadtan rebegő gyertyafényben.

– Imá vártalak, jelentették, hogy jöcc magad! – mondta kedvesen.

– Ki mondta, hogy eljövök? – kérdeztem. Azt gondoltam, hogy vendéglátóim jelezték neki, hogy készülök hozzá.

– Az őrangyalom jelentette, hogy jöcc. Azt es mondta, hogy jószándékval vagy, neked kiadhatom a titkot, me jóra fordítod az én beszédjeimet.

Ezen a feledhetetlen, éjszakába nyúló estén, 1969. július 29-én, több mint hatvan oldalnyi jegyzeteltem, mivel nem vittem magammal a magnetofonomat. Végül már görcsbe merevedtek az ujjaim, de csak hallgattam és hallgattam az újabb és újabb, csodálatos és félelmetes történeteket. Számomra ekkor elkezdődött egy hosszú, túlvilági utazás, amelynek ugyan nem én voltam az „utasa”, csupán szerény krónikása lehettem, mégis életem egyik legnagyobb ajándékának tekintem.

*

AZ ELSŐ LÁTOMÁS

Úgy hat esztendőse lehettem. Egy nap halltam, hogy édesanyámék készülődnek a misére. Kimentem a házból, hogy ne zavarjam őket, met még kicsike vótam, nem vótam dologra való. Ez tavaszkor vót, epe akkor virágoztak a fák. Kimentem a li-

vádába, neztem, hogy be szépen virágoznak a fák. Vót egy nagy vackor fánk, megállottam mellette, neztem egyik krákcokskát es, a másikat es, s há egyszer csak látom én, hogy a szemem látjára nyílnak meg a bíngók. Eröst szép vót, s én sok üdöt eltötöttem a livádába. Odabé édesanyámék kicsinyálták az ételt s én étlen maradtam. Egyszer csak befuttam a házba, hogy híreljem meg édesanyáméknak mit láttam. Amikor édesanyám meglátott miny nyá eszibe juttam. Nem vót biztos, hogy ettem-e a többikkel, met akkorjában sok kacskán vótunk az asztalnál, én a nyócadik születés vótam.

– Ilonkacska! Te ettél-e?

– Nem ettem, mámikám. Kendtek imá ettek?

– Igen biza, s neked semmi se maradt. Még a morzsalékokot es felmártottuk a kutyának.

– Nem semmi! Kendtek imá menjenek a misére, nem áj maradjanak el miánattam! Akkor az én édesanyám kifokadott sírva, megölelt ingemet s azt mondta:

– Ilonka, Ilonka! Midőn én elfelejtetek téged ettől az ételtől, Isten engedje meg, úgy felejtse el a világnak minden rossza, minden bünje!

Kóka Rozália
(folytatása következik)

Határtalan férfiének

Ajánlás Gubinecz Ákos CD-jéhez

A szép férfihang, a férfiének nagy kincs mifelénk. Vannak szerencsés népek, például a mediterrán partokon, szigeteken, ahol nem ritkaság, de nálunk, különösen napjainkban nem gyakori a kiemelkedő férfi énekes a táncház-népzenei körökben. Pedig én magam is emlékszem egy rádióadásban hallott adatközlőre, akinek hangjában az eredetiség, a hagyomány teljességének képviselője és a szépség egyaránt jelen volt. Kinyomoztam a nevét és egy életre megjegyeztem, a széki születésű Csorba János volt, Szamosújvárról. Ké-

sőbb többször is találkoztam vele, ha manapság hallom felvételeit, felidézi bennem a negyven évvel ezelőtti felfedezést, hogy az autentika, a művészi előadás igénye és a szépség természetes módon találkozhat a népdaléneklésben is.

Gubinecz Ákos lemezét hallgatva a friss élmény ismét megerősített ebben. Ákos fiatal, csengő hangja önmagában is szuggesztíven hat pl. a gyimesi balladában, de a lemezszerkesztés külön érdeme, hogy a legkülönbözőbb kamarazenei együttangzásokban teljesíti ki a „határtalan férfiének” színgazdagságát, mélységét, könnyedségét, pajkosságát, hiteles szomorúságát, erejét és esendőségét. Az énekes és zenésztársak segítségével színes változatosságban tárulnak elélnk a Muravidék, ízes, új stílusú, fúvósokkal kiegészült vonószenekari kísérettel megszólaló bakancótái, hogy azután lant- és múltidéző fríg zárlat vigyen minket a történelmi énekek korszakába. Majd hallhatjuk remek vajdasági dallamok füzérét is, ezt hegedűvel kiegészült tamburazenekar kíséri. Ákosról tudjuk, nagyszerű citerás is. Amikor a nagyszalontai pástordalokat ujjal, de mégis a régi-es, nyomós játékot felidézve játssza, szép mélytónusú citerahanggal párosítja, amikor a két énekes előadó finom ritmikai különbségekkel hozza az „unisónót”, amikor a citera duda-kvartot felidéző záró kicsengését halljuk, maradandó élményt kapunk, hisz ez ihletett kamarazene a javából. Azután jön Kalotaszeg, Szék és Buza, emblemikus helyek, dallamok, de mindegyikben egy kis csavarral. Az utóbbiban jó ötlet, hogy a buzai legények éneke tudatosan a tánc házi szünetekben, a banda előtt gyakran kialakuló spontán dalolást idézi fel. És akkor még megszólal a ballada, majd a böződi.

Gubinecz Ákos énekes és zenésztársaival együtt felelősséggel és tehetséggel nyúlt a gondosan kiválasztott hagyományanyaghoz. Ennek eredménye egy nagyszerű CD-kiadvány, melyet mindenkinek nagy szeretettel ajánlok.

Eredics Gábor

2021 október elején megjelent „Határtalan férfiének” című lemezem. A kiadvány a trianoni békeszerződés során elcsatolt területek déli, illetve délkeleti sávjáról tartalmaz összeállításokat, amelyek a férfi életsors legjellemzőbb szövegeit és dallamait mutatják be. Így megtalálhatók a szövegek között a pástordalok, a katonadalok, a betyár- és juhásznóták, valamint a ballada és a hístóriás ének is. Az összeállítások előadásához olyan zenekarokat hívtam segítségül, akik az adott vidékkel szoros kapcsolatban állnak. Így például a lemezen közreműködik a kolozsvári Tokos zenekar, a szabadkai Juhász zenekar, és a széki zenészekből álló Üsztürü zenekar is, valamint a buzai születésű Szász István „Bódi”, aki még ma élő énekes mestereink egyike. Kifejezetten a lemez apropóján alakult meg a Muravidéki Dalárda, akikkel muravidéki katonadalokat mutatunk be a Csádé zenekar kíséretében. Ezenkívül közreműködik még az összeállításokban Csörsz Rumen István régi-

zenész, a férfi énekesekből álló Zeke Banda, valamint a budapesti Tarsoly zenekar. A lemezfelvételek többsége a budapesti Barázda Stúdióban készült, de voltak határon túli stúdiómunkák is: Szabadkán, Lendván, valamint Kolozsváron. A határon túli felvételeknek több oka is volt: egyszerűbbnek találtam, ha én utazom el a négy-öt fős zenekarokhoz, és nem fordítva; ezenkívül megismerhettem a tájegységek kultúráját, földrajzát, és az ott élő emberekkel is volt alkalmam beszélgetni, akár szoros barátságokat kialakítani.

A kiadvány megvalósításában a közreműködő zenészek mellett nagy köszönettel tartozom Dióssy Ákosnak a fáradhatatlan stúdiómunkáért, Vakler Annának és Németh Istvánnak az anyag válogatásánál való szakmai segítségért, Hikischné Ábrahám Barbarának a borító és az online felület grafikai megjelenéséért, valamint Matis Ádámnak a web-designért.

A lemez érdekessége a borítón található QR-kód, mellyel elérheti a közönség a projekt honlapján található Lemez+-t is.

Itt megismerkedhetnek a zenekarokkal, a tájegységekkel, valamint további összeállításokkal.

A „Határtalan férfiének” anyagát szeretném eljuttatni minél több emberhez, ennek apropóján tavaly ősszel lemezbemutató koncertsorozatot indítottunk. Budapesten, Egerváron és Szegeden már bemutattuk a kiadványt, az idei évben további magyarországi nagyvárosokban, valamint határon túli településeken is szervezünk lemezbemutatókat, népzenei kurzusokkal egybekötve. Hosszútávú célom, hogy a világon szétszóródott magyarok körében is bemutatásra kerüljenek a férfi életsors legtípusosabb dallamai.

Természetesen a Kárpát-medence népdalkincsének bemutatása nem ér véget a déli-délkeleti sáv érintésével. 2023 tavaszán szeretném kiadni a „Határtalan férfiének” című lemez második részét, bemutatva az északi-északnyugati területek zenei világát.

Gubinecz Ákos

SIMÓ MÁRTON
HUNOR ÉS MAGOR
A KOMMUNIZMUS CSILLAGÖSVÉNYÉN

(Részlet az *Iker* című regényből)

Ő teljesen más volt akkoriban. Mármint Hunor. Huni. Mivel erősebb volt nála a bölcsészet iránti vonzalom, tudatosan vezette magát arrafelé. Egyre többet olvasott, és olyan irodalmat, amelyet csak nagyon kevesen. Egy idő után Magi kezdte mélységesen lenézni; kispolgárnak, nyárspolgárnak, nyerspolgárnak, mindennek tartotta. Ha kézbe is vette valamelyik általa olvasott könyvet – akkortájt Szentkuthy Miklós volt a menő, talán épp azért, mert egzotikumnak számítottak a művei, és nem is jutottak el a normális könyvpiaci csatornákon hozzánk –, undorral toltta félre. Magyarból hozták, csempészáru volt, akárcsak a punkok hanglemezei és műsoros kazettái. Vagy a fogamzástápláló tabletták. És még a patkószeget is érdemes említeni... Vagy a Fa-szappant... Móriczig haladtak párhuzamosan a szépirodalomban. Legalábbis a magyarban. A külföldieknél Hemingway volt a nagy vízváltató. Aztán más-más irányok felé fordultak. Ahogyan a Maros és az Olt. Mondjuk. Hogy aztán mégiscsak közös a végső cél? Hogy végül a hasonló intellektuális Dunákba torkollik minden? Ilyet, illetve ehhez foghatót már írtak, mondtak, hogy „az értől az óceánig”. Pár év múlva Orwell- és Szolzszenyicin-olvasókként találkozott a felnőtli ízlésük. Mondhatjuk úgy, hogy az ízlésünk, mert aztán én is csatlakoztam, illetve ők jöttek vissza hozzám, egymáshoz nőttünk, összevénültünk, ahogy az öregek mondják, mert akkortájt, amikor különböző egyetemekre és főiskolákra kerültünk, ismét én láthattam el őket olvasmányokkal. Figyeltek rám, s már nem bántódtak amiatt, hogy én vagyok a nagyobb, és – esetleg – elnyomom őket, vagy terrorizálok a magam avított ízlésével... Az egyéniséget viszont ki kell alakítani és meg kell élni. A jó pedig hasonló. Itt is. Ott is. Nálam. Nálad. Nálunk. Meg náluk.

*

A szülők hatása egy idő után aztán minimálisra apadt. Huni hasonszórú barátokat szerzett a várhelyi középiskolában magának, és valahogy ezek az emberek is mind elkülönültek a Magi bandájától. Azt tartották, hogy nekik másképp kell örülniük lenniük... Ez az időszak a táncházmozgalom létrejöttének és elterjedésének ideje volt. Tiltották is, meg nem is a hatóságok. Engedélyezték is, meg nem is. Egy ideig. Aztán elakasztották. Olyan volt a rendszer,

hogy pár évig szabadjára engedte, hadd lássa, milyen a hatása. Voltak a táncházas zenében és a táncban bizonyos elemek, amelyeket lehetett volna ideológiai szemszögből is hasznosítani, de csak akkor, ha kiemelik az eredeti közegekből, amelyben létrehozói művelték. Ha úgy értelmezik, akkor a csendes ellenállás egy száznyolcvan fokos csavarintással a mozgalmi tevékenység szolgálatába állítható. A népzene, a néptánc közös mederbe való terelésével, koreográfiával történő megbéklyózásával tömegeket lehet mozgatni, ráállítható a központilag ellenőrzött média, és akkor sikerül a terv. Nem az ötéves. Hanem az örökérvényű. Azt kedvelte a létezett szocializmus fő-ideológusi rétege, ha keverhette az etnikumokat, a motívumokat. Miközben a csángók bocskorban érkeztek a fesztiválokra, vagy a tévéstúdióba, a kikent-kifent-kinyalt vráncsai és oltyán együttesek táncosaival csizmát és karaktercipőt húzattak. Néha a cifraszűr, az ujjas, a kozsok, a kösöntyű is átkerült egyik csoportról a másikra. Vagy máskor csak a motívumok költöztek. Mintha véletlenül húznának a szocializmussal átítatott és hosszú hímzett ingbe bújtatott cigányok a betuta¹ helyett verbunkot, csárdás helyett bucsumeánát.² Az ideológia a maga arcához kívánta butítani a folklórt. Mesterségessé, mesterkeltté tette azt a hatásmechanizmust, amely itt évszázadokon át élt és működött, és a különböző motívumok, divatok, stílusok, ízlések, nyersanyagok vándoroltak egyik kézből a másikba, használták, formálták magukhoz illően szászok, románok, magyarok, székelyek, cigányok, svábok. Olyan lett a népköztársasági összkép, a sokoldalúan fejlett szocializmus zsánere, mintha népi operettet kívánnának játszani a sok szedett-vedett kellékkel egy olyan teremben, amely erre teljesen alkalmatlan, ráadásul olyan közönség előtt, amely nem érti igazán a műsort, még csak dzsentri allűrjei sincsenek, és nem fiákeren vagy hatlovas hintón érkezett a kibelezett, de allegorikus állami giccsel pincétől a padlásig elrondított operaházba, hanem trágýásszekéren, gumicsizmáson, szerencsésebb esetben egy U-650-es³ traktor kabinjában. Vagy remorkán.⁴ Ez volt a nemzeti szintű szkizofrénia. A mítosz és a múltteremtés kényszere, amely képes addig sulykolni a hazugságok halmazát a nemzeti csomagban, mígnem a nép elhiszi. Sőt!... És ez ellen is született ez a mozgalom. Visz-

sza a gyökerekhez. Vissza a tiszta forráshoz. Előkerült Bartók, Kodály, Lajtha László, Domokos Pál Péter szellemisége, s mindez Kallós Zoltán népzene gyűjtéseiben lát-szott igazolódni. Sokkal tisztább volt az állami monopóli-umként körülhordozott giccsnél. Magában hordta együtt és hitelesen a hagyományt, amely képes volt külön-külön is megszólalni tájegységek és népcsoportok, nemzetiségek modorában. Ez ragadta meg Hunit. És miközben félórával idősebb ikertestvérével csóré arccal, de borzas punksö-rénnyel állt ki és helyezkedett szembe a világgal, addig ő alig létező bajszát pödörgetve, olyan frizurát próbált fej-leszteni, amilyent régi embereknél látott a megsárgult fo-tográfiaikon. Posztólájbít csináltatott és kalapot szerzett Keszleréktől, akiknek utolsó sarja – mielőtt ki nem költö-zött Nyugat-Németországba – rendületlenül járta a piaco-ka-t és kinek-kinek kínálta a hagyományos székely paraszt-ka-lapot, Segesváron alul pedig az üstszerű klopot a román-oknak. Csángókalapot is forgalmazott Csíkban, Gyimes-ben, néha Bákóig, olykor Ónfalváig is elmerészkedett. A szásznak nem kellett a főrevaló, a szász akkor már erősen fogyott, lett oda, nem volt annyi és olyan szász fej, amely-re ezüstszalagos, fekete posztókalapot kellett volna formáz-ni, hátul lelógó kétbojtos zsinórral... Talán az összes erdély-i és magyarországi tájegység népzenejére lehetett az ak-kori táncházakban forgolódni. Mivel jelentős volt Bartók és Kodály gyűjtéseinek hatása – ők gyakorlatilag a feledés sírjának pereméről hozták vissza a népi muzsika veszendő értékeit majd' minden erdélyi kisvidéken és több itt élő nemzetiség körében –, meg aztán a későbbiekben, mivel az ötvenes években igencsak felerősödött egy időre a néprajzi gyűjtés, ideológiai megfontolásból jelentős állami támoga-tottsága volt, azokat a vidékeket is bejárták a kutatók, ame-lyekre korábban nem figyeltek eléggé. „Néppel a népért!” – ez volt az akkori hatalom egyik jelmondata, amely később – ugyancsak ideológiai alapon – érvényét veszítette, jött az állambiztonsági retorzió, amely nem volt más, mint „a munkásosztály ökle”, eltorzult a dolog, és úgy alakult a helyzet, hogy a nép egyik részével küzdöttek a másik ellen. A káderré züllesztett proli-janicsárokat ráhajtották a töb-bire. A sima janicsár egyébként román volt, a duplán ör-dögi pedig magyar származású, a legocsmányabbnak pe-dig a székely szekus bizonyult, ha arra a pályára tévedt és az övék féle aljas munkára vetemedett. A volt-magyarok által elkövetett legsötétebb cselekedetsor egyébként akkor történt meg, amikor páran – még a múlt század harmin-cas-negyvenes éveiben – a derék moldvai csángó honfitár-saink közül beálltak a legionárius mozgalomba és terrori-zálták a székelyeket, meg a Belső-Erdélyben élő magyaroka-t... Később a hatalom elzárta a pénzcsapokat, és intézmé-nyi szinteken is ellehetetlenítette a kutatómunkát,⁵ de az értékek áramlását már nem lehetett megállítani. A valami-vel liberálisabb Magyarországon jobbak voltak a lehetősé-gek ilyen téren, élt és működött egy felkészült zenetudós réteg, amely egyetemi és akadémiai berkekben dolgozva, si-keresen segítette és irányította a teljes Kárpát-medencében a gyűjtőmunkát és a feldolgozást. A nép zenéjének és tán-

cának működtetését. Használatát. Valóságosan divattá vált kijárni onnan Moldvába. Vajon akkor még a huszon-negyedik óra előtt, vagy már éjfél után, bőven a huszon-ötödikben járt a néprajz, a múlandó értékek órája? Hol itt volt a mánus, hol átbillent, hol meg vissza. Mint egy nyo-másmérő műszer, amelyben járka a gőz, és lökdösi hol a veszélyesen piros, hol meg a normálisabb zöld mezőbe a mutatót... A törmelék azonban fellelhető volt. Kellő empá-tiával és hozzáértéssel cserépdarabkákból is rekonstruálha-tók a széttöredezett amforák... Erdély egyetemi városai-ból terjedt lefelé a táncházszervezés gyakorlata, Kolozsvárról és Marosvásárhelyről áramlottak ki a „végekre” a képzett zenészek, akik ismerték, tudták és merték is használni a tájegységek autentikus muzsikáját, és táncrendekbe szer-vezve húzták a talpalávalót.⁶ Egy dolgot nem észleltek he-lyesen. A Székelyföld mélyén, Udvarhelyszéken foglalkoz-tak legkevésbé a maguk zenei- és táncművelésével. A ku-tya sem törődött a helyi paraszt- és cigányzenészekkel. Ab-ban a belső hátszágban azt gondolta a rátarti és tájéko-zatlan ember – tulajdonképpen minden értelmiségi, leszá-mítva a disszidenseket –, hogy nem kell, és nem is érdemes kivinni falvakra semmit, hiszen ott él, simán fellelhető a hagyaték, csak időnként utána kell nyúlni, folyamatosan letéphető bármi, szabadon meríthető a kútból, olyan, akár egy örök nárciszrét, akár egy végtelen bőségű, örök és tisz-ta forrás, amely folyton csak ad, és ad, és ad... Huni elemé-ben érezte magát, amikor táncházba ment. Egyrészt sok volt a nő. Ami nagyon fontos minden fiatalember számá-ra. Alig pár évvel idősebb tanárnők, főiskolások, nővér- és tanítóképzős lányok, akikkel lehetett ismerkedni. Barátko-zni olykor. Még akkor is igyekezett visszajárni, amikor már egyetemre került. Itt is felbukkant, meg a kolozsvári hely-színeken, és állandóan azzal próbálkozott, hogy összeha-sonlítsa a kettőt. Nagyjából ugyanolyan volt a hangulat és a repertoár is. Többnyire úgy alakult, hogy kalotaszegit húztak először, aztán mezőségit – olykor külön székit, kü-lön palatkait – majd gyimesi és moldvai táncdallamokat. Másrészt meg itt lehetett a leginkább kulturált társaságok-ba bevegyülni. Ilyen helyekre járogattak a magyarok, az anyaországi fiatalok is, akik turistának álcázva jöttek-men-tek, de tulajdonképpen gyökérkeresők voltak. Hanghordo-zók, könyvek, folyóiratok és pletykák terjedtek a segítsé-gükkel. Magyar világ ugyan nem lett, de nagy segítség volt a tájékozódásban minden egyes találkozás. Hogy az-tán éjjelig, majd hajnalig tartó tivornyákba torkoltak né-ha a beszélgetések, az teljesen magától értetődő volt. Mun-kát kellett adni a szerveknek, akik nem győzték a tartótisz-tek és a besúgóhálózatok révén követni az eseményeket. A pénzért és a hivatalért meg kellett dolgozniuk. Csak a tájé-kozott elhárítás képes arra, hogy megakadályozza a dolgok alakulását, s más irányt szabjon a lehetséges események-nek. Egyébként soha nem jártak teljes sikerrel a szekusok, mert a becsempészett kazetták kalózmásolatai exponenciá-lisan sokasodtak és mindenfelé szétterjedtek, a tiltott köny-vek meg rejtett csatornákon, konspirációs elemekkel színe-zett módon áramlottak mindenfelé, a nép körében, s ha a

kiadványok el is rongyolódtak egy idő múltán, vagy véletlenül sikerült „letartóztatni” őket, de beszédtemák szintjén futott a hatásuk tovább. Egy idő múltán, s ahogy szorult a szocialista kapca és a hurok a nyakunkon, minden értelmesebb ember tisztában volt azzal, hogy mit érdemes, mit kell keresnie, ha ellent kíván mondani a kor hangulatának és az állami trendnek.

*

Úgy járt-kelt Huni a világban, úgy igyekezett olyan ruhadarabokat összeválogatni, amelyek arra szolgáltak, hogy már messziről lássák, kicsoda is ő. Egy-két alkalomra kölcsönkérte papó szürke posztóujjasát, a jobbikat, nyilván, amelyiket az öreg már alig-alig hordott, hiszen volt neki egy annál rosszabb, olyan pajtába-, meg egy fekete, az a templomba-járó. Szépen kitisztíttatta, s attól kezdve rá volt testálva. Mivel lájbit már korábban varratott, csak

JEGYZETEK

1 Azaz: *bătuta* – Moldvában és az erdélyi Mezőségen ismert szökös, dobbantós, a verbunkhoz hasonló legényes tánc.

2 A Hunyad megyében levő *Bucsony* (Bucium) nevű faluban gyűjtött tánc típus (*bucsumi*, azaz: *buciumeana*), dallamát Bartók egy cigányzenésztől hallotta a XX. század elején és felhasználta a *Magyarországi román táncok* (1915) című alkotásában, amelyet később zenekarra is átdolgozott (1917).

3 Az *Uzina Tractorul Braşov* (UTB), a brassói traktorgyár Universal 650-es típusát 1965-től 2007-ig gyártották a Brassó északi részén elhelyezkedő egykori IAR repülőgépgyár csarnokaiban. Fennállása során mintegy 1,32 millió mezőgazdasági jármű készült itt, amelynek több mint felét 115 országban értékesítették. Az Universal 650-et ma is gyártják Báicoiban (Prahova megye), nagy részüket Egyiptomba exportálják. Az argentin T&M Grossi társaság egyes traktorai is Universal modellekre alapulnak. A *Wikipédia nyomán*.

4 Azaz: utánfutón (román)

5 *Kallós Zoltán* (1926–2018) néprajztudóst 1958-ban rövid időre bebörtönözték, majd a Gyimesekbe száműzték, ahol tanítóként, később faipari alkalmazottként (1959–1968) „rangrejtve” folytatta a gyűjtőmunkát. *Könczei Ádám* (1928–1983) sorsa viszont sokkal nehezebb volt, nacionalizmussal vádolták és elbocsátották a kolozsvári Folklór Intézettől, számára méltatlan állásokba való kényszerítése, nehéz családi helyzete akadályozta munkássága kibontakozását, ám szellemi kisugárzása így is jelentős volt, nagyban hozzájárult a táncművelés erdélyi elterjedéséhez.

6 Kortársi (Kelemen László, Könczei Árpád) visszaemlékezések szerint 1977 februárjában, egy csütörtöki napon tartották az első erdélyi táncházat a kolozsvári Bábszínház klubtermében (Székely Levente prímás, Könczei Árpád furulyás, Urszuly Kálmán kontrás és Porzsolt Antal bőgős részvételével). A kincses város két ős-táncháza aztán a Vasas Otthonban és a Monostori Művelődési Házban működött. Az első erdélyi (országos) táncháztalálkozót Székelyudvarhelyen tartották 1978 szeptemberében, amelyet aztán negyven év múltán (összmagyarként) sikeresen újraindítottak. Az első dokumentált modern táncházat a Liszt Ferenc téren tartották Budapesten – 1972. május 6-án –, ahol Sebő Ferenc, Halmos Béla és Éri Péter húzta a talpalálót.

7 Egy bajor származású vállalkozó Johann Renner (1856–1920), Szászrégenből áttelepített cége volt a Renner Testvérek és T-sai Rt. nevű bőrfeldolgozó üzem (1910), amely a múlt század harmincas éveiben a temesvári Dermatával egyesülve az ország legjelentősebb cipőgyárává nőtte ki magát. Az államosítás után (1948) a vállalat egykori dolgozója, a börtönben elhunyt kommunista, Herbák János (1911–1940) nevét viselte 1964-ig, amikor felvette a Clujana nevet. Fénykora 1990-ig tartott, amikor több ezer alkalmazottja volt és kiváló minőségű termékeit számos országba exportálták. Az 1980-as években hiánycikknek számított a ~-bakancs. Aki hozzájutott egy-egy fordított- vagy boxbőr változathoz, az biztos lehetett abban, hogy olyan 260 és 320 lej közötti összegért egy évekig szolgáló lábbeli boldog tulajdonosa lehet.

megfelelő paraszting kellett hozzá, ha kivételesebb volt az alkalom, ahol meg kellett jelennie. Jól illeszkedett ehhez a szerkóhoz a kanadai favágóing, nem az a kabátszerű, hanem a másik típus, amely vékonyabb flanelből készül, piros-fekete vagy zöld-fekete kockás. A kalap csak egyféle cifraság volt, ünnepi kiegészítő. Hajadonfőtt szerette. Megfelelően kialakított frizurával. Akkortájt vállig érőre növelte a haját, körszakállat fejlesztett hozzá, s olyan lehetett az ábrázata, mint a legénykedő Krisztusnak anno, aki felnövekedvén – úgy húsz és harminc éves kora között – még nem az embereket tanította, hanem ott élt egyszerűen a zsidók között és nyári szezonban nevelőapjával, nagyobb kivitelezéseknél pedig egy nyolcfős názáreti brigáddal, saját vállalkozásában tetőszerkezetek ácsolását végezte. Olykor bútorkészítést is vállalt, ám ínséges idők jártak, a népek csak a legszükségesebbeket igényelték, ágyat, asztalt, padokat. Egyébként az is lehetséges, hogy az ifjú Jézus szintén eljárt zsidó bulikba még a tanítóvá való végzetes és üdvözítő hároméves gyaloglat előtti életszakaszában. Erről nem nagyon maradtak fenn apokrifek... A harisnya még ennél is ritkább alkalmakkor került elő, mondjuk olyankor, ha búcsú volt a faluban, vagy szüreti bál, ahol nem felvonulni szeretett – ki is maradt, sőt mindketten kiestek a csőszbál-szervezéséből, mert érettségi után egyetemre jelentkeztek, és a következő őszön, amikor már túl voltak a szolgálaton és beállhattak volna bohóckodni a saját korosztályukkal, amolyan kamaszos virtuskodásnak, operett-jelenetsornak látták az egészet –, de nézelődni azért szerettek. Ha már odamegy az ember, akkor próbáljon meg azzal is illeszkedni, hogy megfelelő a viselete. Hogy olyan a hangulata. Hogy tud a részletekről. Hogy tisztában van. Hogy elvárja a motívumok előszámlálását. Sokszor jelentéktelennek tűnő dolgok adják a lényegét, azt, amit önazonosságnak hívnak, s amelyet oly könnyedén vedlünk le magunkról, hányunk el, mintha hűsünkig égető gúnya lenne. Holott az lenne bőrünk. Az az igazi felhám. Végülis a ritka alkalmak teremtenek lehetőséget a viseletek felvonultatására és kiszellőztetésére, hogy a posztó ne naftalinban élje halk kínszenvedését, hanem töltsen is be néha a funkcióját... Újszerű hagyományos farmer, esetleg fekete vagy sötétbarna kordbársony nadrág, és lehetőleg Clujana⁷ bakancs egészítette ki ezt a ruházatot, amelyben – ha úgy találta el az ember – végig lehetett menni a felsőfokú diplomáig vezető rögzös úton. Akkor is jó volt, ha autóstoppa szánta rá magát, de jó volt vonatkozás, könyvtárban, színházban, kiállításmegnyitáson, szemináriumi előadásokon, vizsgaalkalmakkor, természetesen megfelelő inggel és mellénnyel. Akár egy-két jegyet is jelenthetett felfelé a töltelék-tárgyaknál, és olyan tanárnőknél többnyire, akik vidéki környezetből érkeztek a felsőoktatásba, s talán örökre elszakadtak a forrásvidéktől, tán pártában is maradtak, és szerény-magányos életcsekéjükkel egy-egy györgyfalvi vagy monostori tömbház hetedik emeleti garzon-odújában tengődtek... És tarisznya is járt a cucchoz. Népi. Csíkos, az a csángós-forma, kötővel. Kovásznai kockás. Esetleg sóvidéki zöld-piros.

A magyar népzene oktatása Kodály után ötven évvel

A XXVII. Kecskeméti Népzenei Találkozón megrendezett konferencia előadásai
– Új kiadvány a Hagyományok Háza gondozásában –

„Az ékszer is holt kincs a láda fenekén, életet akkor kap, ha viselik: a népdal is mennél többeké lesz, annál nagyobb lesz világitó és melegítő ereje.” (Kodály Zoltán)

*

Kodály Zoltán munkásságának köszönhetjük, hogy a népdal és maga az ének-zene az iskolai képzés szerves részévé vált hazánkban. A mester elvei mentén kidolgozott módszertant világszerte elismerés övezi, és az annak alapján kialakított zeneoktatási koncepcióval – bár mára csak csökkentett óraszámokban – minden magyar diák találkozik. A népzene oktatásának módszereiben a táncházmozgalom hozott újabb fordulatot. Az oktatás gyakorlatában ekkor megjelentek a magyar népzene kutatók terepmunkája során keletkezett, hagyományörző falusi énekesek dalait megőrkítő, hangzó felvételek. Az eleinte kurzusokra, továbbképzésekre, táborokra korlátozódó képzési lehetőségek mellett napjainkra intézményes keretek között is elérhető a népzeneoktatás alap-, közép- és felsőfokon egyaránt.

Ezekről a képzési formákról és egyes kiemelkedő műhelyek, szakemberek munkájáról kívántunk egy átfogó képet kialakítani a 2017-ben megrendezett, e kötet címevel azonos elnevezésű konferencián, amely a Kecskeméti Népzenei Találkozó keretein belül valósult meg. Az előadások rávilágítottak arra, hogy a törvényi szabályozások adta kereteken belül, vagy azon túl hogyan lehet a hagyományos kultúra értékeit átadni a népzene nyelvén. Melyek azok a módszerek, lehetőségek, amelyekkel sikereket érhetünk el ezen a területen. Kérdés persze, hogy mit értünk a sikeresség fogalma alatt. Siker lehet egy versenyen elért helyezés, ugyanakkor a közösségépítés, a személyes kapcsolatok kialakítása egymással és a hagyományörző mesterekkel, az erkölcsi normák és értékrend átadása is siker, amelyet hirdetnünk kell.

Jelen kiadvány kilenc tanulmányt foglal magában, melyek mind a konferencia-előadások írott változatai. A kötetben szereplő jelen idejű kormeghatározások és utalások a konferencia időpontjának megfelelően 2017-et jelölik. A nyitó gondolatokat dr. Agócs Gergely fogalmazta meg, aki egyben a konferencia koncepciójának kidolgozója. Bevezető előadásában a magyar társadalom átalakulásáról, a kultúra és a zenei anyanyelv változásairól illetve elvesztéséről értekezik. Az ezt követő nyolc előadás mindegyike személyes példákön, évtizedes gyakorlatokon keresztül világít rá a népzeneoktatás egy-egy szeletére. E sorok írója elsősorban az intézményes keretek közt folyó népiénekek-oktatást mutatja be, Navratil Andrea pedig az ezen kereteken kívül eső folyamatokat, lehetőségeket. A hang-

TARTALOM

Agócs Gergely: *Zenei anyanyelvünk – Kodály után ötven évvel*

Tóth Lilla: *A népiénekek-oktatás módszerei a Debreceni Zenedében*

Navratil Andrea: *Dúdolok – dúdolók*

Bese Botond: *Dudaoktatás a gödi Búzaszem Iskolában*

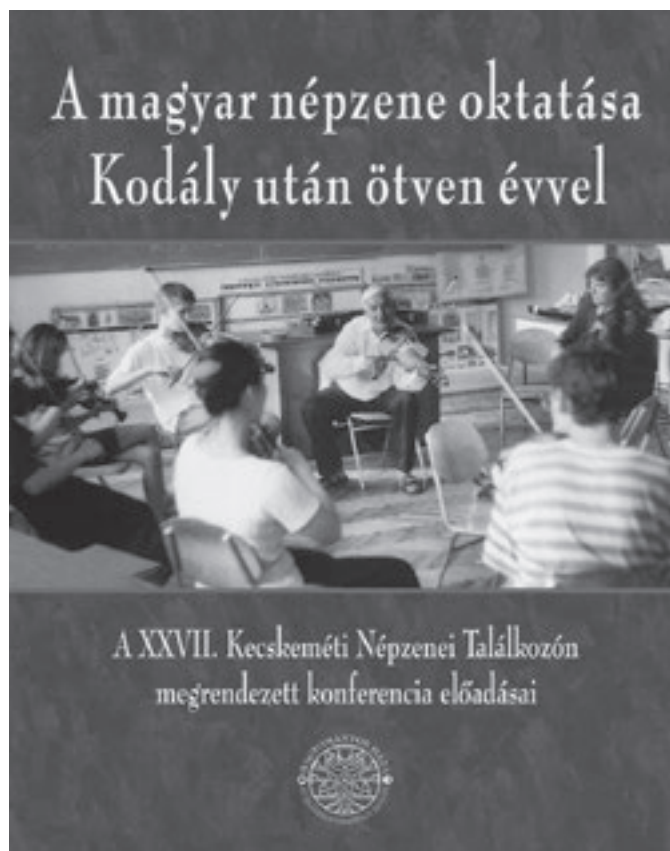
Dóra Áron: *Innovatív eszközök és tradicionális utak a hagyományos kultúra átadásában*

Husi Gyula: *A dunántúli citerazene oktatásának lehetőségei és problémái a művészeti iskolákban*

Szerényi Béla: *A tekerőtáncok tanítás módszertana*

Rómer Ottó: *A népihegedű-oktatás napjainkban alap- és középfokon*

Árendás Péter: *Vonós hangszerek oktatása a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékén*

szes előadók közül többen egyedi módszertani eszköztárat alakítottak ki a pedagógiai gyakorlatukban. Bese Botond a dудаoktatás tanmenetét építette fel. Dóra Áron a furulyaoktatásban alakította ki sajátos módszertanát, amelyben a hagyományos értékrendet képviselő szakmai tartalmak a XXI. század technikai eszközeinek segítségével kerülnek átadásra. Husi Gyula a citera oktatásának módszereibe ad betekintést a Dunántúltra jellemző stílusjegyek el-sajátításának folyamatán keresztül. Szerényi Béla nemcsak a tekerő oktatásának kérdéseire, hanem az anyanyelvi kultúra komplexitására és a közösségi tevékenységekre is kiemelt figyelmet fordít, sőt, az oktatást csakis ezekre építve tartja hatékonynak. Rómer Ottó a vonós hangszerek oktatásának az alap- és középfokon megjelenő fontos elemeiről, problémáiról nyújt összefoglalást. Árendás Péter záró előadásában a felsőfokú népzenei képzésről kíván átfogó képet nyújtani, amely magában foglalja a művész- és pedagógusképzéssel kapcsolatos elvárásokat, feladatokat és lehetőségeket.

A konferencián elhangzott előadások olyan keresztmetszetet adtak napjaink népzeneoktatásának módszereiről, amely példaként állhat a művészetoktatás szereplői előtt. Jelen kötettel kívánunk lehetőséget teremteni arra, hogy a helyzetelemzések és a módszertani leírások szélesebb körben ismertté váljanak, a – sokszor – több évtizedes múlttal rendelkező műhelyek mintát adhassanak. Fontos, hogy ne csak zenei specialistákat képezzünk, hanem a művészetoktatás eszközeivel, Kodály Zoltán zenei nevelési eszméinek megfelelően a világra nyitott, befogadó, az érzéseit kifejezni képes, teljes embereket.

Tóth Lilla szerkesztő

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): Kis magyar néprajz a Rádióban.

RTV-Minerva, Budapest, 1978.

A FARSANG

A farsangi időszak január 6-án, vízkeresztkor kezdődik, zajkeltéssel, kolomprázással, ostorpattogatással, vagyis a farsang kihirdetésével, s egészen hamvazószerdáig, a nagyböjt kezdetéig tart. Sok helyen a telet szimbolizáló bábu megsemmisítésével, a télkihordással társul.

A farsang e két végpontja között a szokások nagy gazdagsága – a legkülönbözőbb állatalakoskodó szokásoktól a tréfás lakodalomig és a férfi-nő ruhaszeréig – szinte elkápráztatja az érdeklődőt.

Mégis az egész időszaknak a nagyböjt előtti utolsó nap, a húshagyó kedd a csúcspontja. Ekkor a legnagyobb a vigasság, a leggazdagabb a szokás-hagyomány. Egyes vidékeken ezen a napon van Cibere vajda és Konc király párviadala is, melyből Cibere vajda s vele a ciberelevés és más böjti ételek kerülnek ki győztesen.

A farsangi szokásoknak a böjtre utaló keresztény vonásainál sokkal régebbi, évezredek európai szokásokban gyökerező elemei is vannak. E szokások legősibb rétege a tél-tavas váltás dramatikus megjelenítésével, a természet megújulása feletti örömmel kapcsolatos. Ezért is olyan fontos eleme a farsangi szokásoknak a viaskodás, a küzdelem. XIII-XIV. századi forrásokból tudjuk, hogy ebben az időszakban gyakran egész falvak vívotak egymással tréfás küzdelmet. A harcok, a meghalást szimbolizáló farsangi játékok csoportjához tartoznak azok is, amelyekben egy alakoskodó játékost jelképesen megölnék. Ebben a szokásban egykori áldozati szertartások emlékét kereshetjük. A farsangnak szabadosabb légköre mellett ezek a pogánykori gyökerei azok, amelyek indokolják az egyháznak a szokással kapcsolatos helytelenítő álláspontját.

„Ó, jaj, ezekben a napokban hány keresztény ember fordul a kegyelem világosságából a sötétség cselekedeteihez, vagyis a torkossághoz, az iszákossághoz, a bujálkodáshoz... az egész esztendőben nincs még egy ilyen nap, amikor az ördög ennyi embert elragad és a bűn igájával a saját rab-szolgátságába hajt” – jajdul fel a farsangról szólóan az egyház meg-megújulóan az egész középkor folyamán, s később is.

A legkorábbi farsangi leírások épp egyházi szerzők tollából maradtak fenn, akik elrettentő példaként gyakran prédikációikban is beszámoltak egy-egy farsangi szokásról: „Némelyek lárvákat [álarc – a szerk.] vettek, különböző nemnek ruhájába öltözének, sok vásottságot, feslettséget vittenek véghez: némelyek sokféle figurás köntösöket vévén magokra, mutogatták magokat Pokolból jött lelkeknek, melyre nézve helyyesen mondták sokan Ördögök Innepének.”.

Az idézett Bod Péternek azt a megállapítását, hogy „Azt a nevezetet Farsan a Magyarok vették a Németektől” a mai kutatók (Dömötör Tekla, Ujváry Zoltán) is elfogadják, bizonyos kiegészítéssel. Mégpedig azaz, hogy a farsangi szokások átvétele több szinten történt, s a német hatás elsősorban a városi polgárság szokásaiban jelentkezik. A királyi udvarnál azonban itáliai és francia hatással is számolnunk kell. Erről a hatásról tanúskodik a magyar nyelvben a XVI. században fölbukkanó, olasz eredetű maskara szó is.

A legtöbb leírás az udvari farsangokról van. Ezekből azt is megtudjuk, hogy a mulatságban maguk a királyok is részt vettek: „A király és más urak a tábortáncot járták” – olvashatjuk például egy 1519-es leírásban. De már igen korai időből, 1418-ból van írásos emléküink egy városi, nevezetesen egy egri farsangról is. Itt pajzs helyett magukat vánkossal védő lovagok vívotak egymással tréfás küzdelmet hosszú rúd végére erősített konyhakéssel. A játék olasz szemtanúja megkönnyebülten számolt be arról is, hogy a farsangi vitézeknek semmi baja nem esett.

Még ennél is jellemzőbb az a leírás, amely egy Kapos melletti falu farsangi eseményeit rögzíti 1480-ban. Ebből arról értesülünk, hogyan ragadott el egy álarcos játékhoz férfiruhába öltözött asszonyt tánc közben a démon. (Ez a beszámoló annál is érdekesebb, mert a nők farsangi maszarázásáról is tudósít, mely a mai farsangi szokásoknak ritka eleme.)

Míg Magyarországon – ellentétben más európai országokkal – városi farsangi szokások a farsangi bál kivételével nem maradtak fenn, addig faluhelyen máig sok megőrződött az évezredek hagyományokból.

Jávor Kata

*

FARSANGI RABVÁGÁS

A népi színjátékszerű szokásoknak évszázadokon át kitűnő alkalma volt a farsang. A farsangi ünnepkörhöz kapcsolódva számos maszkos, dramatikus játék őrződött meg sok helyen mind a mai napig. Egyik-másik szokás eredetét a középkorig követhetjük nyomon és megfigyelhetjük széles körű elterjedését Európában. Ebbe a hagyománykörbe tartozik a régi jogélet emlékeit is felidéző palóc farsangi rabvágás vagy másképpen rabhordás szokása.

A Borsod megyei Sajónémetiben rendkívül népszerű volt a farsangi rabvágás, amelyet még néhány évvel ezelőtt is eljátszottak. Farsang hétfőjén két férfit rabnak öltöztetnek. Rossz ruhát húznak rájuk, derekukra láncot kötnek. Régen szalmakötéssel csavarták be a rabokat. Arcukat korommal kenték be. A derekukra kötött láncra a hévérek, azaz hóhérok vezették őket a táncba. A hévérek egyik kezükkel a láncot fogják, nehogy a rab megszökjön, a másikhoz a kivégzéshez, a rabok lefejezéséhez szükséges pallost tartják. Pallosnak a kendertiloló ütőjét használják. A szokásban részt vevő legények közül öten-hatan egy-két szál muzsikussal sorra járnak a házakat és farsangolnak. Az egyik legény kezébe vasnyársat fog. Egy másik, akit ordináncnak hívnak, zsákot visz, amibe a szalonnát teszik, ha már nem fér a nyársra. A többiek táncolnak, mókáznak, s így zeneszóval betérve minden házhoz, végigjárják a falut. A házaknál szalonnát kapnak, amit rendszerint a háziasszony húz nyársra. Sok szalonnát kapnak, mert az a nagy dicsőség, ki minél több, nagyobb szalonnát ad. Az így összegyűlt szalonnát értékesítik és a táncmulatság költségeire fordítják.

A táncban a rabok és a hóhérok együtt mulatnak, táncolnak. A rabok arra töreksenek, hogy a hóhéraitól megszökjenek. Ha ez valamilyenüknek sikerül, a kocsmába fut. A hóhér utána. Ha nem tudja utközben elfogni, a kocsmai italozás kontóját ő köteles fizetni a rabnak. Ivás után újra visszamennek a táncba. A szökések, megugrások többször ismétlődnek, s így tart a tánc egészen húshagyókedd délutánjáig, amikor sor kerül a rabok kivégzésére.

A falu lakosai, igen gyakran a szomszéd falvakból is számosan, összegyűlnek a nagy eseményre, hogy tanúi lehessenek a bíró vádbeszédének és a rabok lefejezésének.

A hévérek a rabokat zeneszóval kísérik a vesztőhelyre, az iskola melletti térre, ahol elterített szalmára egymással szembe térdepeltetik a két bűnöst. Az alkalmi bíró vádbeszédét rendszerint versbe szedve mondja el. Mindazokat a bűncselekményeket, lopásokat, amelyek a faluban az előző évben történtek, a két rabnak tulajdonítja, s azokért összbüntetésül halálra ítéli őket, többnyire ezen szavakkal:

Mostan ítéletet mondunk,
Valamennyien itt vagyunk,
Hogy itten már nincs kegyelem,
Fejazzék le ezen percben!

Az ítélet elhangzása után a hévérek a tiloló nyelvvel, mint pallossal, egyetlen suhintással kivégzik, lefejezik a rabokat, azaz leütik a fejükről a cserépfazekat, melynek darabjai szétrepülnek a nézők között.

A rabok azonban alighogy meghalnak, máris életre kelnek és a kocsmába futnak. A legények utánuk mennek, leoldozzák róluk a láncot, és azután közösen mulatnak éjfélig.

Ujváry Zoltán

A cigánykirály

Bihari János cigányprímás emlékezete az operettszínpadon

Bihari János (1764–1827)¹ cigányprímás, nótaköltő nevét viseli táncegyüttes, zeneiskola, megannyi utca, sőt még szobrot is állítottak tiszteletére. Azonban, amikor már a világ operettszínpadait főként a jazz-zene uralta, a magyar zenész színházi szcéna e műfajt tartotta alkalmasnak arra, hogy méltóképpen megemlékezzenek Bihari egyéniségéről 1927-ben, azaz a primás halálának 100. évfordulóján. „Még a múlt évben történt, hogy Sebestyén Géza igazgató így szólt Urai Dezsőhöz, az Asszonykám komponistájához: *Eredeti, magyar librettót várok magától. Olyat, amely ebben a banános, bendzsós és jazzbandes világban is meg tud kapni mindenkit. A magyar muzsikát kedvelőket éppen úgy, mint a jazz-zene rajongóit...*”² – adta hírül 1928 januárjában a Színházi Élet. Az andalító, a korabeli beszámoló alapján ízig-vérig magyar³ operettmuzsikát Nagypál Béla jegyzi, a szövegkönyv és a versek pedig – ahogy azt fentebb olvashattuk – Urai Dezső⁴ és Kulinyi Ernő tollát dicséri.⁵ Az 1927. december 30-ai ősbemutatónak a Városi Színház adott otthont, az előadást Lóránth Vilmos rendezte.⁶

A háromfelvonásos nagyoperettet egy ünneppsorozat programjaként tartották számon, melyről a Magyar Távirati Iroda már 1927 áprilisában tudósított: „Bihari János emlékezete a Városi Színházban. Bihari János, a híres magyar cigányprímás és nótaköltő centenáriumának ünnepségéből, amit az országos rendezőbizottság össze tervez, a Városi Színház is kiveszi részét. Sebestyén Géza igazgató megbízta Urai Dezsőt és Kulinyi Ernőt, hogy írjanak librettót a kalandos sorsú magyar muzsikuss életéből. Az operett zenéjét Nagypál Béla, az Asszonykám zeneszerzője komponálja.”⁷

Jelenetfotó a Cigánykirály II. felvonásából (Kluger felv.)
Színházi Élet 18. évf. 2. szám (1928-01-08)

A kor sztárjainak három primadonnaszerepet is felkínáló, revüszerepre sikerült darab alapkonfliktusa a Rákóczi-induló szerzőségé köré szerveződik, igazságot pedig Bihari javára oszt az operettszínpad: „A cigánykirály: Bihari János, a világhírű cigányprímás, megannyi ízig-vérig magyar »verbunkos« szerzője. Bihari valóban zseniális előadóművész és kitűnő zeneszerző volt. De a Rákóczi-induló szerzőségét a hivatalos zenetörténelem mind ezidáig még nem tudta, véglegesen tisztázni. Az operett szerzők élnek a költői szabadság jogával és a maguk részéről eldöntik ezt a sokat vitatott kérdést, természetesen a főhősük javára. Scholl karmester, a halhatatlan induló első osztrák földolgozója ugyancsak történelmi alak, akivel a humor kedvéért, mint puszta plagiátorral bánnak el itt.”⁸

Nemcsak témája, hanem kiállítása miatt – mind a tánc, mind pedig a díszlet és jelmezek terén (például 150 új Berkovits-kosztüm)⁹ – is különleges operett tanúi lehettek a korabeli nézők: „Tökéletes előadás. Revüszerepben látványos. Káprázatos ruhák. Ballettek és táncattrakciók. Szívhez szóló muzsika. Esterházy-huszárok és huszár görlok felvonulása. ½ 8 – ½ 11-ig kacagás. [...]”¹⁰

Szerelmem nélkül nem operett az operett, így természetesen a szerzőségi vitát megannyi szerelmes dialógus, illetve dallam kísérté. A Rákóczi-induló ugyanis csak a II. felvonás cselekményében kerül előtérbe: „Az első felvonás egy balatonfüredi szálloda hallját ábrázolja, a háttérben látszik a tihanyi félsziget és a híres tihanyi kolostor. Itt indul az operett cselekménye. Egy dacos magyar kislány története, aki szerelmi csalódásában Bihari Jánossal, a hírneves cigányprímással próbál gyógyulást keresni. A második felvonás a bécsi Burg egyik csillogó termét ábrázolja. Itt játszódik le a darab magva és itt szövődik be az operett meséjébe a Rákóczi-induló. Az operett meséje szerint, úgy látszik már abban az időben sem volt ritka, hogy a zeneszerzők a szomszédba mentek egy kis melódiáért. [...] Bihari a császárhoz ment panaszra és a császár előtt eljátszta bandájával az igazi Rákóczi-indulót.”¹¹

A Bihari életéből inspirálódott operettattrakció méltón emlékezett meg a cigánykirály életéről, s számos vidéki színház átvetette a darabot (pl. Győr, Pécs), sőt az 1930-as években több szezonban is újra és újra színpadra került.

Lengyel Emese

JEGYZETEK

1 Munkásságáról, emlékezetéről, illetve hatásáról lásd többek között Mózsi Ferenc (1964): *Bihari János emlékezete*. Csehszlovákiai Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társulat és a Népművelési Intézet, Pozsony; Sárosi Bálint (2002): *Bihari János*. Magyar zeneszerzők 21. Mágus Design Stúdió Kft., Bp.; Tari Lujza (2010): *A nemzeti zene megteremtői: Bihari János és Rózsavölgyi Márk*. Rubicon. 21. évf. 8. sz. 22–25.

2 *Bihari, a cigánykirály és Scholl bécsi muzsikuss versenyé a Rákóczi-indulóért*. Ferenc császár a cigánykirálynak ítéli a pálmát. Színházi Élet. 18. évf. 1. sz. (1928-01-01) 40.

3 Uo.

4 Több helyen Uray.

5 A darab teljes szövegkönyve megjelent a Színházi Élet 1928. évi 8. számában: *Cigánykirály*. Színházi Élet. 18. évf. 8. sz. (1928-02-19) 119–148.

6 A *Cigánykirály* színlapja. Újság. 3. évf. 292. sz. (1927-12-24) 9.

7 *Bihari János emlékezete a Városi Színházban*. Magyar Távirati Iroda (M. T. I.) (1927-04-23); Lásd még: *Bihari János halálának 100 éves évfordulója*. 8 Órai Újság. 14. évf. 3. sz. (1928-01-04) 8.

8 *A cigánykirály*. [J. S.] Népszava. 55. évf. 297. sz. (1927-12-31) 6.

9 *A Cigánykirály színlapja...* i.m. 9.

10 *Miért a legnagyobb színházi szórakozás a Cigánykirály?* Újság. 4. évf. 12. sz. (1928-01-15) 18.

11 *A Cigánykirály próbáján*. Magyarországi. 34. évf. 295. sz. (1927-12-29) 11.

„ÉN TÖTÖTTEM JÓT ES HÁL'ISTENNEK AZ ÉLETBEN...”

ELMESÉLTE: CZIFRA PÉTER 2008-BAN

Annak idején, amikor Gyimesbe járogattam, gyakrabban, mint most, amikor még élt Zerkula János, el-eljártam másoknál is, hol a zenéért, hol a barátság kedvéért... Galaczi Eszter néninél a csontkovácsolás, és a jó barátság miatt jártam, és járok mai napig. Egy nap beszédes, vidám jellemű ember érkezett, szikár termetű, egyenes tartású, jellegzetesen gyimesi arcvonású: vékony, egyenes orr, fűrge járású szemek, göröngyös ráncok... Eszti néni mindvégig magázta, ezért csak később derült ki, hogy a kenőasszony testvére. Mindjárt dalra fakadt, egyik ének jött a másik után.

*

*Gyergyóditró felől jön egy fekete felhő,
Siess, te drága lány, mer' megver a jégeső,
Tiszta selyem ruhád, s a göndör hajad elázik,
Két szép piros arcád, kezéd-lábad megfázik!*

*Amit világeletemben kerestem,
A felsőloki asszonykákra költöttem,
(S) Vettem nekik alsó-felső selyem szoknyácskát,
S annak hányan emelgették az alját!*

*Vettem nekik ilyen-olyan kicsiny szoknyácskát,
De annak más is felhúzogatta az alját.
Le az úton, le végetős, le végig,
(S) Minden kisablakban rózsa nyílik,
Minden kisablakban kettő-három,
Csak az enyém hervadt el a nyáron.*

Van egy kicsi patak itt fent, elől, hogy kimész a főutcán, a legelső utca: Ciherek pataka, ott fenn van egy nagy magos ház, ott lakom én. Engemet, ha keres valaki, Czifra Péternek hívnak, másképp Timár Péter vagyok, de úgy hiába keres senki, mert annyi van még olyan név, de, ha azt mondják: „Czifra Péter hol lakik?“, még egy ekkora gyermek es megmondja. Elég rongyos vagyok, de úgyes azt mondják: cifra.

*Édesanyám, kössön kendőt, selymet a fejére,
Menjen el a legszebb lányhoz a falu végére,
S mondja meg annak a lánynak, el akarom venni,
Kérdezze meg, akar-e a feleségem lenni!*

*Ezt a kislányt, édes fiam, vedd ki a fejedből,
Nem érdemli, hogy szeressed szívedből, lelkedből,
Mer' a tegnap is azt üzenté: szebb is, jobb is kérte,
Édesanyám, fáj a szívem, majd' meghalok érte!*

A Jó Isten úgy áldja meg az embert, hogy fiatalon es meg lehet halni, amelyiket, mikor szólítják, menni kell, ott nem lehet veteszkedni...

Volt egyszer egy öreg néni, nagyon beteg volt, s örökké mondta:

– Jajj, édes fiam, ha jönne az a Halál, hogy vinne el, hogy többet ne szenvedjek!

Jó, derék ember vót a fia, János, megfogott egy madarat, csúf, hegyes orra vót: baglyot. Olyan régi lakás vót, kendőszeg vót, s oda a fia behozta, s szépen, oda a kendőszegre felakasztotta, s azt mondta:

– Feküdjön oda átal!

Az öregasszony ahogy feküdt, szembe, odalátott, a kendőszegre.

– Te fiam, a' micsoda?

– Az az, anyám, hogy mióta kéri, a Halál, hogy jönne, most itt van!

– Drága, édes Halálom, vidd el Jánost, s ingem hagyj meg helyette!

Én tötöttem jót es hál'Istennek az életben, s még mái napig es nem vagyok elkeseredve, de ki tudja, mit ad a Jóisten?

Semmivel nem hiheti el magát az ember, se a sok pénzivel, es a vagyonával, se az egészségivel. A Jóisten olyant ad, hogy itt hagysz vagyont, mindent, vagy szenvedsz benne, s nem ér semmit...

Itt meg kell köszönjük a Szűzanyának, azt a drága jót, ha adott jó egészséget, s megtartja. Legalábbis én így ismerem a dógot.

*Azért szerettem én a Tatros mellett lakni.
Oda jár a babám lovát itatgatni,
Míg a csitkó iszik, addig szabad odajárni,
Annak a kislánynak páros csókot adni!*

*

– Maga hány éves, Péter bácsi?

– Én má' nagyon öreg vagyok, a tizennyolcat bétötöttem, a húszadikba' járok.

– Isten éltesse!

– Mér tagadhatnám le, mé' nem árulhatnám el: nyolcvanhat. Azért még kerejsenek fel, Isten fizesse, hogy eljöttek, Isten áldja meg, kívánok jó utat, sok szerencsét, s boldogságot!

– Köszönjük, jó egészséget magának is!

– Van hál' Istennek, úgy tudok enni, s inni, ... úgy vagyok, hogy ne kéne annyit dógozzak, én tudtam vóna könnyebben is élni, valahol mulatgatni..., én tötöttem jót es, hál'Istennek, az életben, s még mái napig es nem vagyok elkeseredve, de ki tudja, mit ad a Jóisten?

Lejegyezte: Ábrahám Judit

Modern idők – régi mesék

Gondolatok a revival mesemondásról

Élőszavas mesemondóként, a Meseszó Magyar Mesemondó és Szövegfolklor Egyesület alapító tagjaként s a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasaként a magyar szóbeli hagyomány fennmaradt történeteit kutatom, a mesemondás régi nagy mestereinek mesemondását, meseszövegét tanulmányozom. Cikkemben a szóbeli hagyomány továbbvitelének, éltetésének lehetőségeit, valamint a kortárs revival mesemondó mozgalomban való helyét és szerepét szeretném körüljárni.

HAGYOMÁNYUNK

A magyar szóbeli hagyomány nagyon gazdag. Magyar Zoltán néprajzkutató becslése szerint 25-30 ezer felgyűjtött népmeseszövegünk maradt fenn nyomtatásban különféle kiadványokban, illetve nyilvános vagy magán-folklorgyűjtemények részeként.

Az, hogy a mesék terén ilyen hatalmas folkloranyaggal rendelkezünk, többek között népmesekutatásunk világszinten is egyedülálló hagyományának köszönhető. A XIX. században – csakúgy mint számos más országban – nálunk is elkezdődött a szóbeli kultúrában továbbadott és fennmaradt mesék felfedezése, széleskörű gyűjtése, „megmentése”. (Sokak számára a Grimm testvérek gyűjteménye adott inspirációt ehhez a munkához.) Az értelmiségiek törekvése a romantika korszakában – ti. hogy visszatérjenek a népi kultúra gyökereihez, és abból merítsenek gazdagon –, kéz a kézben járt egy nemzetközi szintű jelenséggel. A mesekutatás ún. „finn történeti-földrajzi iskolájának” képviselői meséket gyűjtöttek szerte a világból azzal a céllal, hogy összehasonlítsák, rendszerezék őket, és nyomon kövessék eredetüket, valamint a népek közti vándorlásuk útját. A gyűjtöket akkoriban leginkább a mesék szűzsége, azaz cselekményük váza érdekelt. Éppen ezért nem tartották problematikusnak, hogy rövidítve jegyezték le őket. Sőt, a saját ízlésüknek megfelelően rendre át is írták a gyűjtött történeteket.

Ám a magyar népmesekutatásban a XX. század elejétől egyre inkább tért hódított a felismerés, hogy a mesék eredeti elbeszélőstílusának megismerése érték, és megszületett az igény, hogy a meseszövegeket néprajzilag hitelesen jegyezzék le, úgy, ahogyan egy

adott közlés alkalmával a mesemondó szájából elhangzottak. Ez a mesekutatási irányzat Ortutay Gyula egyéniségkutató iskolájában, az ún. „Budapesti Iskolában” teljesedett ki, amely az 1940-es évektől kezdve meghatározóvá vált a magyar népmesekutatásban. Ráeszméltek, hogy egy adott mesét nem lehet igazán mélységeiben vizsgálni és megérteni a környezetéből kiszakítva. Hangsúlyozták, hogy nagyon fontos megismerni magát a mesemondót, valamint azt a mesélő közösséget is, ahol a történetet ismerik és továbbadják. Ebben az elméleti keretben nagy hangsúlyt kap a közösség és az egyén viszonya: a közösség szokásai, szabályai, elvárásai és tilalmai, valamint az egyén művészete, tehetsége, egyéni alkotóképessége, és mindezek dinamikus kapcsolata. Felismerték, hogy bár a népmese műfaját a közösség élteti, és a közösség szigorú kontrollja mellett adják tovább, az egyéni alkotás és teljesítmény lényeges szerepet játszik a mesék konkrét elbeszélésének megújításában, gazdagításában, a helyi változatok kialakításában.

Egy másik fontos megállapításuk az volt, hogy az elmesélés minden egyes alkalma egyedi, mindig egy kicsit más (még akkor is, ha ugyanazon mesemondó ugyanazon történetéről van szó), és hogy ezeket a változatokat érdemes és fontos volna tanulmányozni.

Számos kiadvány született a fentiek jegyében az 1940-es évektől kezdve. Ezen kiadványok közt jelentős szerepe van az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatnak, amelynek kötetei vagy egy kiemelkedő adatközlő repertoárját mutatják be, vagy egy adott mesemondó közösség több tagjától gyűjtött meséket, történeteket. Hadd

említsék egy példát. Dégh Linda népmesekutató 1958 és '64 között hét alkalommal végzett terepmunkát a Tolna megyei Kaskád községben, ahol 200 népmesét, valamint népmeseszertű elbeszélést gyűjtött fel a falu lakóitól. Így lehetőség adódott egy-egy történet különféle változatainak összehasonlítására, amelyeket ugyanazon közösség tagjai meséltek el. Nem csak a legtehetségesebb mesemondóktól gyűjtött történeteket, hanem a kevésbé jó narratív készségű, úgynevezett „passzívabb hagyományörzőktől” is, akik a közösségben egyébként inkább csak mesehallgatóként voltak jelen, ám ismerték a meséket, valamint azok szövéseinek és továbbadásának – nem tudatosan elsajátított – szabályait, s a néprajzkutató kérésére elmesélték azokat.

*

A MESÉK MAI ÉLETE

Magyarországon az elmúlt tíz-tizenöt évben egy ún. revival mesemondó mozgalom születésének vagyunk tanúi és részesei. (Erről a folkMAGazin 2019/2-es számában jelent meg cikkem „Hagyomány és modernitás” címmel). E modern mozgalom megjelenésének egyik oka az a szomorú tény, hogy a XXI. század elejére a hagyományos paraszti közösségek teljesen átalakultak, s a mesemondás hagyományos alkalmai megszűntek. Ugyanakkor, az utóbbi tizenöt évben egyre nő, mondhatni virágzik a népmesék iránti érdeklődés. Számos kiadvány jelenik meg: a különféle (felnőtt és gyerek) korosztályok számára készült mesegyűjteményektől kezdve a népmese-pedagógiai, mese- és művészetterápiás témájú könyveken át a hagyományos mesemondással és mesekutatással kapcsolatos kiadványokig. Közben egyre

A Meseszó Egyesület tagjai palóc mesemondó öregekkel (2018)

A Hetedhét Hatvan Népmese Fesztiválon

Palóc Mesemondó Találkozó, Balassagyarmat

nő az érdeklődés az élőlásavas mesemondás iránt. A mesékkel foglalkozó szakmai csoportok egyike a Meseszó Magyar Mesemondó és Szövegfolklor Egyesület, melynek tagjai a magyar mesemondás szóbeli hagyományának újjáélesztését, továbbvitelét tűzték ki célul. Mesemondók vagyunk. Elhivatottan kutatjuk, s a mai közösségi alkalmakon felélevenítjük és tovább éltetjük a szövegfolklor régi kincseit. A mesemondás régi nagy mestereinek nyomában járva élőlásóval meséljük el őket, egy spontán, kötött improvizáció keretében. Ez a mai generációk számára is elérhetővé, emészhetővé és élvezetessé teszi a hagyományos történeteket, melyekben évezredek átívelő közösségi tudás és tapasztalat halmozódott fel.

Mi vagyunk az utolsó nemzedék, akiknek nem csupán arra van lehetősége, hogy a népmesearchívumokban megőrzött szövegeket és felvételeket tanulmányozza. Mi még személyesen találkozhatunk olyan idős emberekkel, akik gyerekként részesei lehetnek a hagyományos felnőtt mesemondó alkalmainak, s ma az érdeklődő gyűjtők számára – vagy akár a folklorizmus keretein belül színpadon is – továbbadják a hallott történeteket. Mi pedig élőlben tanulhatjuk tőlük a mesemondás művészetét.

*

TOVÁBBVINNI A HAGYOMÁNYT? DE HOGYAN?

Mit jelent a mesemondás hagyományának továbbvitele? Miért érdemes tanulmányozni a régi anyagokat és a régi mesemondók által alkalmazott szabályokat? Néprajzi érdeklődés volna ez, vagy talán vágy, hogy megőrizzünk valamit, ami eltűnőlben van? Mit jelent hitelesen elmesélni egy történetet? Létezik ilyen egyáltalán? Meg kell hagyni érintetlenül, vagy lehet változtatni rajta? És hogyan segíthet a hagyományos mesterek művésze abban, hogy megértsük a történetmesélés művészetét, függetlenül attól, hogy hagyományos vagy más történeteket szeretnénk megosztani?

Amikor az újjáéledő mesemozgalom keretén belül a mesemondás hagyományát igyekszünk továbbvinni, óvodákba, iskolákba, fesztiválokra, pedagógusképzésekre, konferenciákra, könyvtárakba, kocsmákba, kávézókba vagy egyéb helyszínekre, számos hasonló kérdéssel szembesülünk. Úgy tűnik, ellentmondás rejlik abban a helyzetben, hogy egy olyan műfajhoz próbálunk ragaszkodni, amely a miénktől sok tekintetben nagyon eltérő világban virágzott (helyi paraszti közösségekben, ahol a történetek továbbadói egy elsődlegesen szóbeli kultúrában éltek, és sok tekintetben egészen másfajta életvilág vette őket körül).

*

MEGISMERNI A MESÉK RÉGI ARCÁT

A XIX. századi kiterjedt gyűjtések révén magyar nyelvterületeken is nagy számban lejegyzésre kerültek a paraszti közösségekben fennmaradt és továbbadott történetek. Ekkor a mesék életében egy új „fejezet” kezdődött. Már a lejegyzés folyamán, azután pedig nyomtatásba kerülve sokféle változáson, szerkesztési folyamaton mentek keresztül (pl. az írott szó szabályaihoz, a kortárs irodalmi ízléshez, és a gyerekek „nyelvéhez” igazították őket), miközben elkezdtek rövidülni is. A mi generációnk már jellemzően ilyen írott, szerkesztett, sok esetben rövidült változatokban ismerte a magyar népmeséket, hiszen az élőlásavas mesemondás hagyományos alkalmi megszűntek.

A revival mesemondás egyik fontos tétele: annak, aki ma élől szóval szeretne mesélni, érdemes és fontos megismerkednie a szóbeliségben továbbadott mesék nyelvezetével, a szóbeli hagyományból származó, néprajzilag hitelesen lejegyzett mesék és történetek szövegeivel – olyan szövegekkel, amelyek nem mentek át a fent említett átírási, szerkesztési folyamatokon. Miért fontos a hagyományos szóbeli történetek minél pontosabb visszakövetése, és hogyan érthetjük meg jobban a régi nagy mesemondók művészetét?

*

AZ ÉLŐ SZÓ MŰVÉSZE A

HAGYOMÁNYBAN

A szóbeli kultúra helyi közösségeiben a mesemondás a mindennapi élet része volt. S a mesék átadásának évszázadokon, sőt évezredek át folytatott gyakorlata során a történetek folyamatosan változtak, fejlődtek, mivel szóban, szabadon adták őket tovább. A mesélő minden egyes mesélés alkalmával újratemtette a történetet, a pillanatnyi helyzethez és a mesehallgatókhoz igazodva. Egy történet minden egyes elmesélése egyedi volt és megismételhetetlen.

E folyamat során a történetek mind nyelvi, mind performatív szempontból csiszolódtak a közösség igényei szerint, amelyben a legfőbb tudatos szervező erő és cél a szórakoztatás, az ámulatba ejtés volt. Hogy a hallgatók minél jobban belemerüljenek a történethallgatásba, hogy lebilincselje, megríkassa és megnevettesse őket, amit hallanak, olykor katartikus mélységekbe és magasságokba eljutva. (Bár a tudatosan megfogalmazott cél jellemzően a szórakoztatás volt, a történetmesélésnek számos egyéb hozadéka, látens funkciója is megvalósult: például a vágybeteljesítés, többszintű tudásátadás, a hétköznapi nyomorúságainak elfeledtetése, a közösségépítés, vagy az emberi együttélés és kommunikáció szabályainak közvetítése stb.)

A hagyományos paraszti közösségek tagjai belenevelődtek a mesemondás és -hallgatás gyakorlatába. A folyton változó mese továbbadása, a történet szerkezete, nyelvezete, a meseszóvés módja, az alkalmazható stílus, a változó és állandó elemek aránya mind szigorú szabályrendszer mentén alakult. Ezeket az íratlan szabályokat a közösség tagjai több évtizeden át tartó mindennapos mesehallgatási folyamat során, implicit módon sajátították el. A közösség minden tagja tisztában volt ezekkel a szabályokkal: tudatosan megfogalmazni nem tudták, ám „éreztek” és készségi szinten alkalmazták azokat.

*

PILLANATKÉPEK

A színhagyományban élő és továbbadott történeteket általában egy futkározó, labdával játszó gyerek képével szoktam szemléltetni. Mi történik, ha egy néprajzkutató, egy gyűjtő lejegyez egy ilyen történetet? Az adott pillanatban és helyen elmondott mese lejegyzése ahhoz hasonlítható, mint amikor egy fotós pillanatfelvételt készít erről a futkározó, labdázó gyerekről. Az írásban rögzített mesék ilyen pillanatfelvételek a múltból.

Egy mai revival mesemondó tudatosan tanulmányozza ezeket a szövegeket, azzal a céllal, hogy ezt a „játszó, labdázó gyereket” a nyomtatott lapokról újra életre hívja, mozgásba lendítse a maga élő teljességében, a mesemondás mai helyzeteiben. Egy explicit, tudatos tanulási folyamat keretében keresi azokat az elemeket és törvényszerűségeket, amelyek lehetővé teszik, illetve létrehozják a lebilincselő élőszavas mesemondást. E tanulmányozási-kutatási folyamat során javul a szövegkritikai érzékünk, egyre jobban megismerjük e mesemondás logikáját, jellemzőit, és – számos meseszöveg tanulmányozása révén – egyre inkább megtanuljuk egy adott „pillanatfelvételen belül” szétválasztani egymástól a – más mesékben is fellelhető – szabályszerűségeket, a mesélő meseszövéseinek egyéni jellemzőit, a nyelvi vagy logikai botlásokat, s a mesemondás pillanatnyi helyzetéből (pl. a mesélő aktuális állapotából, a mesehallgatók reakcióiból) fakadó jellegzetességeket.

Miért lehet annyira gyümölcsöző ez a folyamat? Mert ezt a műfajt nem egyetlen tehetséges individuum hozta létre, hanem őseink nemzedékeken keresztül csiszolták, tökéletesítették, együtt, a közösségi eseményeken. A szóbeli kultúra képviselői olyan szövegeket és közvetítési módokat hoztak létre, amelyekben a történet eseményei mintegy filmszerűen peregve ragadja meg a hallgatók figyelmét: tökélyre fejlesztették a képek szavakkal való „megfestésének” művészetét, amely magában foglalja az úgynevezett aktualizálás jelenségét is. Ennek során a mesemondó szabadon, improvizatíván alakítja a mesélést, a mesemondást körülvevő helyzetet, a hallgatóság háttértudását és állapotát figyelembe véve, valamint a mesélés során bekövetkező eseményekre, mesehallgatói megjegyzésekre, kérdésekre spontán reflektálva.

Az írásbeli kultúra nyelvezetével és gondolkodásmódjával szemben (amelyet többek között az elvont, elemző és rendszerező nyelvezet jellemez) a hagyományban továbbadott történetek a szóbeli kultúra hétköznapi beszédmódjába ágyazódnak. Ez olyan informális nyelv, amelyben nagyon erősen megjelenik a konkrét elbeszélői stí-

A szerző a varsányi Bárány Antalné Strehó Margit névvel – fotó: Szigeti Ferenc

lus, a hétköznapiak elemeiből építkező képes nyelv, és például nagy szerepet kapnak a hasonlatok és a párbeszéd. (Ezek a jellegzetességek rendszerint kikopnak a könyvekben átszerkesztett mesékből.) A hagyományban továbbadott mesék az élő szóval való látványos mesterművei. A történetmesélésnek ezt a módját a hagyományos mesterektől gyűjtött – nyomtatott és audiovizuális – anyagokon keresztül lehet tanulmányozni, tanulni.

*

ÚJRA ÉLETRE KELTENI

A hagyományos mesemondás szabályainak tanulmányozása és a mesék életre keltése a mai közösségi alkalmakon nagyon izgalmas feladat. A szöveg egy az egyben való felmondása elkerülendő. Hiszen, ha csupán konzervként kezelnénk a szöveget, akkor nem tudnánk a mai helyzetekben hitelesen továbbadni. Habár ez ellentmondásnak tűnhet, épp azzal tesszük újra élővé a mesét, ha a mai mesehallgatók számára érthető módon meséljük újra, úgy, hogy közben közös háttértudásunkra építünk – természetesen a meseszöveg bizonyos alapvető szabályainak figyelembevételével.

Egy mai élőszavas revival mesemondó egyik fontos feladata, hogy megfigyelje, hogyan aktualizálták a meséket a régiek, és hogyan tették azt egyedivé a mesemondás pillanatában. Ez a munka nem merül ki egy adott szöveg tanulmányozásában. Háttér ad hozzá ugyanazon történet változatainak, a különféle mesemondók stílusának összehasonlítása, vagy épp annak ismerete, hogy a mesemondó és a mesehallgatók közti dinamika hogyan járult hozzá a mesék közös újratemtéséhez.

*

MESÉK ISMÉT AZ ÉLŐ SZÓ ÁRAMÁBAN

A magyar revival mesemondó mozgalom létrejöttében meghatározó szerepet játszott és játszik a Hagymányok Háza 2007 óta

futó „Magyar népmese – Hagymányos mesemondás” című tanfolyama, melynek módszertana, a hagyományos mesemondás átörökítési gyakorlata 2021-ben bekerült az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség jó gyakorlatok nemzeti jegyzékébe.

Mi, a Meseszó Egyesület tagjai – a fent említett mesemondó tanfolyam végzett hallgatói, illetve oktatói – elkötelezetten dolgozunk azon, hogy újraélesszük a mesék eme élőszavas átadásának hagyományát. Az elmúlt tíz évben folyamatosan alakult és alakul saját szóbeli hagyományunk is, ahol nem csupán a mesék átadásának egyes helyzeteire figyelünk, de a sok mai mesemondó alkalom is párbeszédbe kerül egymással. A mesék a szóbeliség áramába kerülve vándorolnak és tovább változnak. Egymástól is tanuljuk az élőszavas mesemondás mesterségét (a különféle fordulatokat, mesei formulákat, változatokat, az aktualizálás csinját-bínját). A mai kor modern helyszínein – mesekocsmákban, mesekörökben, mesepárbajokon – teremtjük meg és éljük át a mesehallgatókkal együtt az élő közösségi mesemondás varázsát. Mesekalakáink pedig – ahol a hagyományos mesemondó öregekkel együtt mesélünk – különleges láncszemet alkotnak múlt és jelen között.

Ma Magyarországon egyre többen mondanak mesét. A mai modern közösségi helyszíneken, a színpadon vagy az alkalmazott mesemondás helyzeteiben, mesemondója válogatja, hogy a történetek átadásának melyik aspektusát hangsúlyozza. Explicit célként megjelenhet a néprajzi érdeklődés, a hagyományörzés, a szórakoztatás, a kultúraátadás, a nyelvismeret elmélyítése (szókincsbővítés), a lelki segítségnyújtás, az önismeret növelése stb. Ám nem kell feltétlenül hagyományörző mesemondónak lenni ahhoz, hogy a régiek tudását kamatoztatni tudjunk, hiszen aki a hagyományos szövegfolkloort jobban megismeri, bármilyen történetet is szeretne továbbadni, sokkal mélyebben megértheti és működtetni is tudja az elvarázsolás, a képek szavakkal való festésének művészetét.

Az élőszavas mesemondás iránti növekvő érdeklődés, és az országszerte alakuló újabb és újabb mesekörök is bizonyítják, hogy a mesemondás hagyományának újjáélesztése túlmutat egy szűk szakmai elit érdeklődésén. A folklormozgalom egyéb ágai – a több évtizedes mozgalmi hagyománnyal rendelkező néptánc, népzene, kézművészet – mellett immáron a mesemondás, a szövegfolklor ápolása is mélyülő módszertani bázissal rendelkezik, és egyre inkább megtalálja a helyét a modern életterekben, a jelenkor élő közösségeiben.

Bumberák Maja

Reggeli ebéd, déli ebéd...

Ünnepi és hétköznapi ételek a moldvai magyarok asztalán – I. rész

„Itt az évszázadokon keresztül kialakult és megörögzült szokások irányítják a világot, szövik át az emberek életét, és természetesen rányomják bélyegüket a konyhára, a táplálkozásra, a hétköznapi és az ünnepek ételére is.”¹

„Moldvában még soha, senki sem írt le receptet, kézzel írott feljegyzések sem forognak az asszonyok között, soha nem is főztek kötött szabályok szerint. [...] a sütés-főzésben a szokás, a hagyományok követése és az Isten segítette őket.”²

Azon gondolkodom, hogy miként lehetne a Moldvában ismeretes és használatos ételleket a Magyar Néprajz IV. kötetében megjelent, Kisbán Eszter által fölállított rendszerben elhelyezni.³ Merthogy van néhány, táplálkozáskultúránk hagyományos rétegeiből való jellegzetesen moldvai étel, ami nehezen illeszthető ebbe az egész magyar nyelvterületre megalkotott rendszerbe, aminek nemcsak térben, de időben is eltérő dimenzióknak kellene megfelelnie. Ennek váza: kásaételek, kenyér, főtt részták, húsételek (és szalonna, hal), tejes- és tojásételek, leves, főzelék és mártás, savanyúság, végül pedig különféle sütemények. Ez látszólag kilenc csoport, valójában azonban több is, meg kevesebb is. Kevesebb, mert a Kárpát-medencén belüli térségek magyar konyhájára már jó ideje jellemző kenyér fogyasztása Moldvában egészen a legutóbbi ezredfordulóig egyáltalában nem volt általános, inkább ünnepi eledel volt, tepsiben készült, tehát süteményszámba ment. Másrészt több, mert a különféle vadonnövekedő burjánoknak igen nagy szerepük van a csángók táplálkozásában. Ezen kívül több olyan jellemzőnek és hagyományosnak tekinthető ételt készítenek és fogyasztanak a moldvai magyarok, amik – elsősorban archaikusságuk miatt – már vagy még kilógnak mind a „késő középkori”, mind pedig az „újkori” táplálkozáskultúrára szabott ételek rendszeréből. Ezért aztán azt a megoldást választottam, hogy Nyisztor Tinka – Pákozdi Judit Kisbán Eszter professzorasszony szellemében készült *Csángó galuskájának* rendszerét követve csoportosítom az itt bemutatott, jellemzően és sajátosan „csángó”, vagy legalábbis a csángómagyarok által készített és fogyasztott ételleket.

Ígazság szerint az elmúlt fél évszázadban, moldvai gyűjtéseim során különösebben nem érdeklődtem a csángómagyarok hagyományos táplálkozása iránt. Egyrészt mert nem rendelkeztem hozzá elegendő speciális ismerettel, másrészt az 1990-es években a pusztinai Nyisztor Tinka személyében már került olyan közülük való néprajzos szakember, aki ebből a témából doktorált, s több könyve, tanulmánya is megjelent ebben az „etnogasztronómiai” témakörben. Ezek közül elsősorban ezt a *Csángó galuska* című, Pákozdi Judittal közösen összeállított munkát kell kiemelnem, hiszen – mint a bevezetőjében olvashatjuk – „Moldvában még soha, senki nem írt le recepteket és ... nem is főztek kötött szabályok szerint.” Szememet, fületem s főleg magnetofonomat azonban se nem hunytam be, se nem zártam el, ha a táplálkozásra vonatkozó ismeretekre tehettem szert, így aztán feljegyzéseim és hangfelvételeim között jócskán találhattam a moldvai csángómagyarok hagyományos táplálkozásának tárgyi és szellemi területeire vonatkozó olyan ismeretanyagot, amit érzésem szerint kár lenne hagyni, hogy céduláimon heverjenek. Összegereblyéztem hát, s igyekeztem kérékbe kötni, hogy el ne fújja őket a feledés szele, gyarapíthassam meglévő ismereteinket.

*

A kukoricalisztból vagy -darából készült puliszka, más néven málé.

LEVESEK

„Ha reggel főztem egy nagy kanna levest, akkor vót mit enni egész nap”⁴

Talán véletlen, talán nem, de azért valamit jelez, hogy a Moldvában mindezidáig „egyetlen receptkönyvben” a legtöbb ételleírás a levesekről szól. Persze, ha jobban megnézzük, kiderül, hogy a Tinkák által bemutatott harminckét leves közül néhány inkább csak felsorolt összetevőinek sorrendjében különbözik. Őthatod részük savanyított, ami a moldvai magyarok étkezési szokásainak egyik archaikus vonása, a savanyítás pedig elsősorban a *borcsnak* nevezett forrázott és erjesztett korpáléval történik. De savanyítanak savóval, félérett és forrázott szilvával, meggyel, sommal, szükség esetén pedig *citromsónak* nevezett citrompótlóval. Savanyítás nélkül, vagyis „édesen” csak az úgynevezett *keményleves* (köménymagleves) és az *édes tyúklét* készítik *bordán sertített laskával* – vagyis csigatésztával –, mindkettő a gyermekágyban fekvő kismama részére Istennevében vitt *radina*, valamint a hagyományos húshagyati lakoma része. Emlékezetes élményem a Moldvában még napjainkban is általános ízlésről: 1990-ben magyarországi utazásról visszatérő gyermekekkel beszélgettem Pusztinában és megkérdeztem, mi tetszett nekik leginkább Magyarországon, Ungáreban. Nem győzték sorolni. De mikor azt kérdeztem, mi volt az, ami nem tetszett, kórusban mondták: *nem volt savanyú a leves!* Említésre érdemes, mert jellemző erre a szinte általános levestsavanyító szokásra, hogy még a cukorrépából készült és *nádmézcéklalevesnek* nevezett ételt is borccsal savanyítják.⁵

Levesétel szinte minden nap kerül a csángók asztalára. Egy Csíkfaluban született asszony így beszélt róla Zakariás Erzsébetnek: „... levestet mindennap csinálok, olyan a szokásom. (...) Felkelek reggel, menek ki a dombra, gyűttöm azkot a szalátát, egy kicsi céklalevet, kapor, hajmaszár, s vágok hajmát, s pergelem essze egyhelyré mind. Amikor megpergelődik jól, tőtök egy kicsi vizet, még fő egy

kicsiddég. Osztán teszek reva borcsot. Még pergelek kicsi *szálácsinat*.⁶ Osztán tötöm essze egy helyré mind, még utolján elkeverek egy tojást, avval felrántom, s az *khiár detot* jó étel. S azt eszünk reggel.”⁷

A *borcs* a lányiki Bot Klára elmondása szerint hagyományos módon úgy készül, hogy „... egy tálba teszen egy szelet feteke kenyeret, egy kicsi drózsdit,⁸ összegyúrja egy összemarok búzakorpával, kicsi hideg vízzel, s elhagyja egy vagy két nap, ameddig felfő s meg-savanyodik. Akkor teszen belé egy vagy két kiló búzadercét. Összegyúrja hidegvízzel, aztán egy edényben főjön víz, s tegyen belé két-három meggyágot, ha többet teszen jobb íze van. Főjön meg, s asztán azt a vizet öntse reá a dercére, kicsit főjön, keverje össze a keverővel jól. Hagyja el másnapig s akkor lesz jó savanyú borcs. Mikor megrégül, ezt a borcsot megöntöm, leszűröm, még visszaöntöm, felkevergetem, s mikor megszáll, mindig teszek belőle. Mikor a leve meggyengül, veszem ki a borcskeserűt, a hustyát, s csinálók másikat.”. Nyisztor Tinka még hozzáteszi, hogy a borcsot – bár egy ideig eltartható – legszívesebben minden alkalomra frissen készítik, vagyis „öntik” a levesek savanyítására.⁹

Ezeket a különböző alapanyagból készült és eltérő módon savanyított leveseket aztán *borcsnak*, *borcsos savanyúlének*, de leginkább – román kölcsönszóval – *csorbának* nevezik. Van *faszulykacsorba*, *pityókacsorba*, *húsoscsorba* és így tovább, vagy románosan *csorba de pisleny* (majorságcsorba), *csorba de váká* (marhahúsleves), *csorba de peste* (halleves)¹⁰ stb. Minden savanyított levesre *rearántanak*, de a rántás célja elsősorban nem a sűrítés, hanem az ízesítés.¹¹ A „felbontott, megmosott tyúkot fazékba teszik, négy liter vízzel felengedik, a megtakarított¹² hagymát, murkot, petrezselyemgyökeret egészben dobják bele. Szemes fekete borssal meg sóval ízesítik. Kicsi tűzön, fedő nélkül addig főzik, amíg a hús megpuhul. Ekkor a tyúkot kivesszik és töltve vagy töltetlenül megsütik. A levesbe pedig beleszórják a bordán serített laskát,¹³ ami úgy készül, hogy a gyúrt tészta két-kétfok vastagságú lappá nyújtják, majd kockára vágják és a fonáshoz használt orsó hegyére sodorják, aztán a szövőszék bordáján *siritik*, azaz görgetik, miáltal recésre formálódik. Ezt aztán a lobogva forró levesbe szórják, s egyet forralnak rajta.”¹⁴ Tapasztalatom szerint az így főzött leves sohasem lesz olyan ragyogóan tiszta, mint mikor a tészta külön lében főzik, s abból kiemelve teszik a levesbe, de az inkább csak látvány tekintetében tér el a moldvai konyhán készülttől. Komolyabb, mert ízlésbeli, egyéni észrevételem, hogy ily módon csak a hagyományosan nevelt „falusi” tyúkról lehet – hogy úgy mondjam – két bőrt, vagyis kétféle ételt „lehúzni”, ízletes levest és zamatos sültet előállítani, mert a „broiler” körülmények között, „hajtatottan” tartott bolti tyúokban nincs annyi íz, amiből a levesbe főzés után a sült tyúk számára is maradna annyi, hogy ne váljék a taplóhoz hasonlóvá.

De hát – mint tudjuk – „a szokás nagy úr”!

*

MÁLÉ, MALIGA, PULISZKA

A székelyesen *puliszkának*, csángósan *málénak*, oláhosan *mamali-gának* nevezett ételnek, amióta a kukorica a XVI. század elején bejött Amerikából és ha nehezen is, de elterjedt Európában, többféle készítmény módja van. Moldvába a XVII–XVIII. század folyamán szorította ki a korábban használt kölest, vagyis az abból készült lepénykenyeret.¹⁵ Viszonylag kései jövevény voltát mutatja, hogy a magyar nyelvben több elnevezése ismert (*kukorica*, *tengeri*, *török-búza*); de így van ez a románban is: *porumb*, *cucuruz*, vagy a moldvai román nyelvjárásban használt *păpușoi* és alakváltozatai, amiből a moldvai magyarok által – a székelyeseket kivéve – szélteben használatos *puj* kölcsönszó származik. Hogy aztán Erdélyben, Moldvában, de az egész Balkánon miért a kukoricából főtt kása, esetleg az ünnepi lepénykenyér fogyasztása lett általános, arra a kölest, a haj-

dinát felváltó búza és a kukorica termesztésének célszerűsége közti versengés érvényesülési szempontjainak jobb megismerése adhat választ. Kós Károly megkockáztatja, hogy a csángók szerint azért jobb a kukorica a búzánál, mert úgy gondolják, hogy a búzának több hely kell, tehát egységnyi területen több ember eltartására szolgáló terményt tudnak előállítani.¹⁶ A magam részéről úgy vélem, a XX. század '30-as, '40-es éveinek moldvai termésátlagai nem föltétlenül igazolják ezt a föltételezést, inkább, vagy emellett érvényesülhetett a kukorica szerepének érvényesülésében az a körülmény, hogy a hagyományos paraszti gazdálkodás idején a meglehetősen gyéren vetett kukorica sorai között a gazdák „tököt, paszulyt”, sőt pityókát és kendert is termeltek maguknak, s a mérleg ezért billenhetett a kukorica javára. Szerepe lehetett a mérleg kukorica javára történő billenésében annak is, hogy Moldvában nem volt általános gyakorlat a nyomásos gazdálkodás. A durvára örölt kukoricalisztból, vagy finomra darált kukoricadarából keményre főzött kása a legutóbbi időkig kenyérként fogyasztott *puliszka*, vagy *málé*. Kezdetben hajdinából főtt ételt jelenthetett, kukoricalisztból főzött *pulitzka* szavunk 1708-ban szerepel először az erdélyi Pápai Páriz Ferenc szótárában. Kisbán Eszter szerint ismeretlen eredetű, „hazai keletkezésű szó, talán a kollégiumok diáknyelvéből kerülhetett a nyelvjárásokba”.¹⁷

A szóban forgó ételnek nemcsak a neve többféle, hanem elkészítésének módja is, bár a lényegét tekintve nincs sok különbség a különböző eljárások között. De éppen, mert olyan egyszerűnek tűnik, rendszerint nagyon elnagyoltan közlik az „adatközlők” a puliszka-készítés módját az odalátogató néprajgyűjtőknek. *Maliga főzésekor a lisztet egyszerre szórják bele a forró vízbe, s keverik, míg sűrű nem lesz. Ha nagyon hig, tesznek még bele egy kis lisztet* – mondta egy bogdánfalvi asszony. *Mikor forr a víz, sőt és egy marék pujlisztet dobnak bele, s ha megforr, engedik bele a többi lisztet. Mikor megfő, habaróval megtörik* – hallottam Külsőrekecsinben. Tatrosvásáron pedig: *Tettek az üstbe vizet, s mikor felfőtt, a pujlisztet egyszerre beletették. Tizenöt-husz percet főtt, majd összekeverték az üstben a málékeverő fával, s összegyűjtötték. Kiborították a lapítóra, s cérnával vágták fel.* Mind-ebből nem annyira az elkészítés, mint az elmondás különbségéről tájékozódhatunk, amivel a megkérdezettek egy számukra többé-kevésbé idegen „néprajgyűjtő” érdeklődését akarták kielégíteni, bár a lényegét mindhármuktól sikerült megtudnom. De találtam ezeknél sokkal részletesebb ismertetéseket is, az egyik tárgyyszerűségével, a másik szinte már költői hangvételével érdemel figyelmet. Az első málékészítést Nyisztor Tinka figyelte meg – értő szemmel – Külsőrekecsinben. A fiatalasszony egy üstben vizet tett a tűzre, s *meghintette a málét*, hogy lássa, mikor forr a víz. Ezt követően: „A *vetetővel* háromszor rakott lisztet az üstben lobogó vízbe, és utána a *málékeverővel* kétfelé választotta az egy csomóba belerakott lisztet. Erre mondják, hogy *elvágtá a málét*. Hagyta rotyogni, főni öt-hat percig, s akkor a keverővel kezdte szétdarabolni a két csomóban lévő lisztet további kis csomókra. Erre mondják, hogy *összetörte a málét*. Ez is eltartott két-három percig. Utána gyors mozdulattal kezdte *kevern*i a málét. Keverés közben hagyta kicsit sülni, *süllögetni* a puliszkát, majd folytatta. Olykor irányt változtatott a puliszkakeverővel, keverte előre meg hátra is. Amikor már elég sima volt – lehet érezni a keverővel, hogy vannak-e benne csomók, *bogok* –, megadta a formáját a *lapeckával*, ami egy kis, fából készített eszköz, amit csak erre a célra használnak, s ezzel, amennyire lehet, leválasztotta az üst oldaláról a szilárd, de nem túl kemény puliszkát. Végül a *lapeckát* beleszúrta kétszer a málé középebe, keresztet rajzolva rá. Még egy-két percig hagyta az erős tűzön *süllögni* a málét, aztán kiborított az asztal közepére tett *lapítóra*. Ha a puliszka könnyen *kiborul* az üstből, az azt jelenti, hogy jól megfőtt, jól van elkészítve.”¹⁸ Ebben a leírásban érződik, hogy Tinka maga is pontosan ismeri a máléfőzés technológiáját, olyannyira, hogy alkalmasint össze is folyik a rekecsini

és a pusztinai *tudás*, ilyenformán a leírás csángómagyar szempontból szinte „egyetemes”-nek tekinthetjük.

S hogy még „egyetemesebb” legyen, lássuk miként tanulta édesanyjától a Lujzikalagorban született Gábor Felícia a málékészítés módját. „Kell hozzá – először is – egy máléfőző üst, amit nálunk a vándorcigányoktól lehetett venni. Az alja gömbölyű, és ezt csak máléfőzésre használtuk. Ki kell venni két karikát a *plitából*, s oda kell rakni az *üstescét* vaj három kanna vízvál, egy *kalán* sóval, s mág káll hinteni lisztvél. A *plita* az a tűzhely, a kályhának a mi csángó nyelvünkön *szóba* volt a neve, s volt rajta egy ötkarikás, és kétszer kétkarikás luk. Mindig annyi karikát vettünk el, amennyire szeretttük volna, hogy legyen a hő. A máléfőző üstöt három karikánál tettük be. Fogóval kellett egyenként kiemelni a karikákat, és vigyázva félre-raktuk, mert süttöt. A málénak való liszt egy nagy faládjában volt a *kiscská biúba*, vagyis a kis padláson. Minden málé elkészítése előtt, anyám felküldte valamelyiküket: mennyscsak, szitálj e málénak való lisztet. (...) A ladjában volt egy fa szita, amit anyám Bákóban vásárolt. Egy kis edénybe szitáltunk, s nem mindig találtuk el, hogy mennyi kell egy máléhoz. Ha kevés volt, még egyszer kellett jönni, ha sok volt, a maradékot vissza kellett vinni. Anyám csak ránézet és mondta: *lé gáz*, vagy: *igeny sok*. Honnan tudhatta? Érdekelte is akkor...!? Most már én is tudom, elég, ha ránézek. A liszt nem lehetett sem nagyon finomra darált, és nem is egészen nagyra, hanem a kettő között. Amint a víz felkerült a tűzre, meg kellett hinteni, azaz csipetnyit rászórtak rá a lisztből. Akkor lehetett bele rakni a többi, ha buborékok képződtek a lisztes vízen. *Ha labag a víz* – mondta anyám. – *Mám, labag az a víz, ha námes hinnsünk mág?* – *Labag, labag, dá ázt úgy káll scsánni* – válaszolt anyám. Ha már forr, belekerülhet a liszt. Nem egyszerre. Markonként. Hányszor számoltam kicsiként. *E marak, két marak, három marak, négy marak, öt marak*. Nem keverik közben, csak bele teszik a habarót. Ez sodrófához hasonló, de sokkal vékonyabb, csakis erre a célra készült bot. A víz hevesen tiltakozik, bugyborékol, ugrál, köpköd. Míg a liszt legyőzi, és megnyugszik. Akkor jön a habaró ideje. Habarni kell, két kézzel. Anyám habar vagy tízet. Otthagyja. Közben az asztalra rakodik. Tálakat, evőeszközöket, az ételt. Siet, futólépésben mindent. Mindenki kezét kell mosni és gyorsan asztalhoz kell ülni, imádkozni. *Majtéig lehabarom a málé. Hájtokscsak*.¹⁹ És már mondjuk is románul az Atyát és a fiút, utána a Mi Atyánkat. A málé még párszor *lehabarta*, kész van. Anyám előveszi a lapockát, fából van. Az egyik része lapátszerű, a másik fogó rész. Vízbe mártja, körbe lapítja az üstbe a málé. *Még süllög e kiscsit...* És kiborítja a lapítóra. A deszkára. A málé készítéshez minden fa eszközt apám készített. Végre az asztalra kerül. Egy meghajlított fűzfaág közé cérnát kötöttek, azzal vágja fel anyám a málé. Csillag lesz belőle. Mindenki eheti. Nem is kemény. Nem is puha.

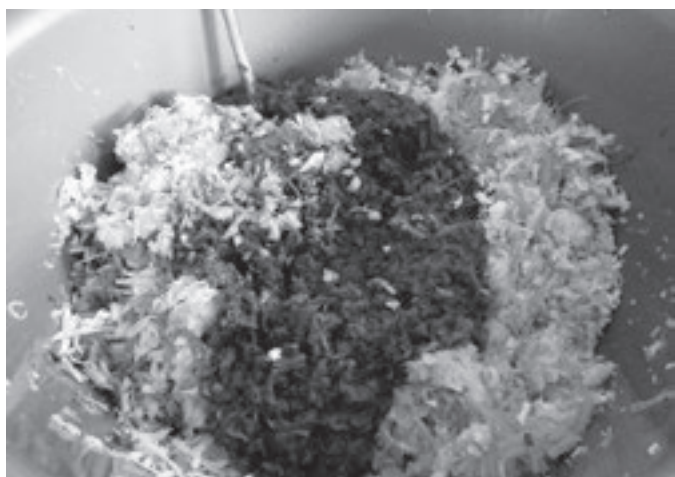
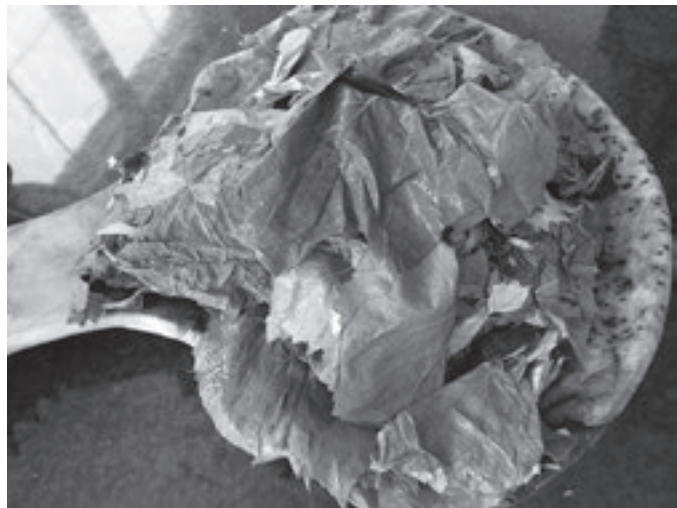
Sárga és meleg. Csodálatosan finom. Csángó málé. Benne a föld íze... A nap melege. Őseim lelke. Ha megesszük, jól lakunk.”²⁰

*

GALUSKA

„A galuska friss vagy tartósított növénylevélbe csavart, ízesített, zsíros kása. Ma többnyire hús is van benne, korábban sosem volt. Félrevezető volna töltöttkáposztának nevezni, találóbbnak tűnik az erdélyi tájszó, a *tötike* elnevezés.” – írja dr. Nyisztor Tinka.²¹ De mi most maradjunk a moldvai magyarok által ki tudja milyen közvetítéssel valamelyik északi szlávól átvett²² *galuskánál*, ami nálunk ünnepi étel. Pusztinai apósom szerint *nem ünnep a vasárnap galuska nélkül*. Kedves galuskájukról még távoli búcsúkra készülve sem szívesen mondanak le, magukkal viszik az útra.

Galuskaként mindössze háromféle ételt különböztethetünk meg: a húsost, a hústalant és a böjtös időkre szolgáló dióbeles vagy bosztán-,²³ esetleg kendermagos töltelékkel készült galuskát. De lé-

Galuskakészítés Nyisztor Tinka előadásából: a megmosott szőlőlevél; a töltelék összekeverése; a készre főtt galuska. (Forrás: netfolk.blog.hu)

nyegüket tekintve csak abban térnek el, hogy hússal, zsírral vagy olajos növényi magokkal gazdagítják a töltelék kását. Készítését természetesen különféleképpen mondják el, aszerint, hogy hol mit felejtenek ki az összetevők közül. Bogdánfalván így hallottam 1969-ben: *A pujt megtörök nagyocskábra, megmossák, káposztát megtakarítják, hajmát aprócskán, meg csombort is tesz bele; továbbá petrezselymet, paradicsomot, paprikát, zsírt, borjú- vagy disznóhúst, meg csombort. Esszegyúrja egy ligyeánba²⁴ jól, jól... Forró vízbe tesz szőlő- vagy káposztalevelet, kalánval megfordítja, kivesszi a vízből s abba csomagolja a galuskát. Vagy pujkását tesznek bele vagy orezt.* „Somoskán úgy tartják, hogy a *galuska* úgy jó, ha egy kicsi hús is kerül bele, de ha nincs, egy kis zsírral is össze lehet keverni a darabosra darált pujt, apróra *tokanyált* zöldségfélével, káposztával, murokkal, petrezselyemmel, hagymával stb. Ezt a masszát szőlő-, répa- vagy káposztalevélbe göngyölitik, sűrűn egymásra rakják az üstben és úgy főzik.”²⁵

A galuska tehát tulajdonképpen „a középkori étkezés fő eledelének, a kásának itt maradt emléke. Kedvelt étel a magyarok és a románok körében, ami a Közél-Keletről a törökök és Balkán népeinek közvetítésével jutott el Moldvába és a Kárpát-medencébe is. Mert ez az emblemikus »csángó« étel, nem más, mint zsírozott kása, amit levélbe takarnak. Napjainkban már egyre több benne a darált hús, mert – akárcsak a Kárpát-medencében a hús – részben vagy egészen – itt is kizorította a kását.”²⁶ A csángó galuskát azonban nem a belevalók értéke teszi „rangossá”, hanem inkább készítésének és fogyasztásának alkalmi és körülményei. Tinka szerint „ünnepélyessége, különlegessége – vagy talán inkább értékessége – munkaigényességében rejlik. Az asszonyok erre hivatkozva nem mentek a mezőre, otthon maradtak, s kalákában töltötték a galuskákat, olykor több ezret is, amin részt venni kötelesség is volt a rokonok, szomszédok számára. Mert az egész galuskatöltés nem más, mint egy rituális reprezentáció, a munka, a tudás és az ügyesség bemutatása a közösségnek.”²⁷

A klézsei Duma Andrásné mondta el a legrészletesebben a galuska készítésének módját: „Hamarabb vágják e káposztát. Megmossák az *orejzt*²⁸, murkot reszelnek beléje. Vágnak belé petrezselymet, mi

termik a kertbe, mindent. Tesznek beléje tokánhúst, de csak most errefelé. Az én mómókám, aki pokolpataki volt, tett bele dióbelet, ha nem vót zsír. A hagymát megsütik ulejba, zsírba. Porpaprikát, *buljont*²⁹ feteke borsat, zöd borsat, delikátat tesznek beléje. S ezt öntik réválja a töltelékre. Tesznek még négy-öt tojást, hogy ne szóródjék eszse az oréjz, vagy tesznek pujlisztet, s akkor egybemarad a galuska, amikor főzik. Megkóstolják e sóját,³⁰ s osztá *réválja*:³¹ bablevélbe, martilapiba, szőlőbe, káposztalapiba, *szádaklevélbe*.³² S így csányák e geluskát.”³³

*

TÖLTÖTT TYÚK

Hogy még ünnepibb eledelre térjünk, lássuk a *húshagyatra*, a *lakodalomba*, esetleg a *keresztelői lakomára*, vagy más, különleges jelentőségű alkalmakra készült ételt, a *töltött tyúkot*. Tyúkot normális körülmények között ritkán vágta a család szükségletére, hiszen az tojok – ha nem is aranytojást –, továbbá kotlik, csirkét költ. A csángó asszony háromszor is meggondolja, mikor adja oda, vagy vágja el a tyúkját. Csakis akkor, ha nagyon szükségét éri! És vajon mikor szükséges a töltött tyúk felszolgálása? Amikor a szűkebb vagy tágabb közösség öröklött értékrendje szerint erre szükség van. Miként a vasárnap nem vasárnap galuska nélkül, úgy a *húshagyat*, a *menyegzői* és a *keresztelői lakoma* sem ülhető meg *töltött tyúk* nélkül. Az első esetben családi körben emeli az ünnep fényét, a másik kettőben nagyobb közösségben. Amiből következik, hogy a töltött tyúk ezekben az esetekben elsősorban nem táplálék, hanem sokkal inkább rituális célokat szolgál. Hogy mennyire rituális a húshagyókeddi töltött, sült tyúk készítése és fogyasztása azt mutatja az a hiedelem, hogy a húshagyókeddre szánt tyúk akkor is megdöglik, ha nem vágják le.³⁴

Kiemelkedő a töltött, sült tyúk jelentősége a moldvai magyarok családi ünnepinek étkezési szokásaiban, ha az ünnep jellege vidámságra, felszabadulásra ad alkalmat, tehát új élet születéséhez kapcsolódó *keresztelés* vagy *lakodalom*. De már a temetést követő gyászos asztaltevésre senkinek se jutna eszébe töltött tyúkot készíteni. Ritkábban a gyermekágyas nők számára vitt ételek között is szerepel a töltött tyúk. Az ünnepi töltött tyúk hagyományát a moldvai magyarok a Kárpát-medencéből hozták magukkal, ahol szélteben szokás volt, korábban élve (is), utóbb a sütvé elkészített lakodalmi kakas és tyúk. A töltés nyilván takarékosági célból történt, hogy kiadósabb legyen. Erdélyi szakácskönyvek gyakran foglalkoznak a töltött tyúk készítésének módjával, Moldvában pedig csak a magyar közösségek ünnepeire készítik.

A töltött tyúk előállításának módja nagyon egyszerű: megfőzik, megtöltik, megsütik. Nyisztor Tinka azonban ennél kissé részletesebben mondja el az ünnepi sült tyúk készítését: „Mejjénél felvágják, kihúzzák a begyét, alul is föl vágják kicsit, kiszedik a belét, s kitakarícsák, különveszik a máját, zúzóját, szüvit. Főznek tojást, megfőzik a belsőségeit, tesznek hozzá kenyérbelet és a főtt tojást, hogy szaporícsa. Tüdejét inkább elvetik. A töltelékhez egy serpenyőbe tesznek egy kalán zsírt, abba vágnak hagymát és csiperust.³⁵ Aztán beléteszik a vagdalt aprólékot a tojást s a kenyérbelet. Borsot és sót. Két rendben töltik a tyúkot, először elől a begyénél, azt bevarrják, aztán hátul, meggyúrják nagyra, hogy mutasson jó nagyot. A tingerbe³⁶ tesznek zsírt, s megsütik vagy a kuptorban, vagy a plit tején, ahol addig forgatják a forró zsírban, amíg megpirul.”³⁷ Keresztelők és lakodalomkor „díszítik” is a sült tyúkot, vagy kakast: a keresztapáknak – násznagy – *beköszöntött* tyúkot virággal és *csírrel*³⁸ körítik, égő cigarettát dugnak a csőrébe és egy fej hagymát tesznek mellé. Ez természetesen nem része az étrendnek, hanem a rituális szerepet erősíti.

Halász Péter
(folytatása következik)

JEGYZETEK

- 1 Nyisztor Tinka: „A szokás nagy úr!” In: Nyisztor Tinka–Pákozdi Judit: Csángó galuska. Moldvai magyar étkezési hagyományok és receptek. Babér Kiadó. Bp. 2009. 9.
- 2 Pákozdi Judit: *Mindenek előtt*. In: Nyisztor–Pákozdi i. m. 6.
- 3 Kisbán Eszter: *A táplálkozáskultúra*. In.: Balassa Iván (főszerk.): Magyar Néprajz IV. Akadémiai Kiadó. Bp. 1997. 417–583.
- 4 Nyisztor Tinka: *Hétköznapok és ünnepnapok. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfiaja*. KJNT Kolozsvár 2013. 83.
- 5 Nyisztor–Pákozdi i. m. 75.
- 6 citromsó
- 7 Zakariás Erzsébet: *A moldvai csángók táplálkozáskultúrájáról*. In.: Pozsony Ferenc (szerk.): *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. KJNT Kolozsvár 1997. 183.
- 8 élesztő (drojdie, rom.)
- 9 Nyisztor–Pákozdi i. m. 92–93.
- 10 ciorba de pişlen, ciorba de vaca, ciorba de peşte.
- 11 Nyisztor–Pákozdi i. m. 23.
- 12 megtisztított
- 13 Nyisztor–Pákozdi i. m. 43.
- 14 Nyisztor–Pákozdi i. m. 89.
- 15 Bővebben: Halász Péter: *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*. General Press Kiadó. Bp. 2010. 278–279.; 286–287.
- 16 Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat* (1949) In.: Uő.: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest 1976. 110.
- 17 Kisbán i. m. 442.
- 18 Nyisztor i. m. 2013. 36.
- 19 gyertek csak
- 20 Gábor Felícia: *Csángó malé. Beszélgetés a Csángóföldön született Gábor Feliciával*. Magyar Napló. Bp. 2012. 5. 13.
- 21 Nyisztor–Pákozdi 2009. 24.
- 22 Bárczi Géza: *Magyar szövejtő szótár*. Bp. 1941. 91.
- 23 tök (bostan, rom.)
- 24 lavórban
- 25 Zakariás 1997. 208.
- 26 Nyisztor–Pákozdi i. m. 11.
- 27 Nyisztor i. m. 2013. 98–99.
- 28 rizs (orez, rom.)
- 29 boltokban kapható sűrített paradicsom (rom.)
- 30 a sósságát
- 31 itt: burkolja
- 32 hárslevélbe
- 33 Nyisztor–Pákozdi i. m. 108.
- 34 Nyisztor Tinka: *Töltött tyúk a pusztinai ünnepi étkezéseken*. In: Morzsák. Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére (szerk.: Kuti Klára) Bp. 1997. 133.
- 35 zöldpaprika
- 36 tepsi
- 37 Nyisztor i. m. 2013. 100.
- 38 csír, sir, tyír: románul betealanak, fir de argintnak nevezett ezüstös fémszál elsősorban a menyasszonyi öltözet része („csírben van a nyírásza”), de bőségesen használják a lakodalom helyszínének és a különböző rituális kellékeinek díszítésére is

Blága Károly (Kicsi Kóta)

1931. január 14. – 2022. január 19.

Krisztusban Szeretett Gyászoló Család! Gyászoló Testvéreim!

Nagy hirtelenséggel ment el tőlünk Károly bácsi, azaz Kicsi Kóta, ahogyan neveztétek, illetve, ahogyan ő saját magát is nevezte. Semmi jel nem mutatott arra, amikor megünnepeltétek pár nappal ezelőtt a születése napját, illő módon felköszöntve őt, hogy készülöbben van a nagy útra, hogy hamarosan haza fog menni a Mennyei Atya házába. Tudjuk, hogy 91 év alatt volt alkalma felkészülni az útra, az Istennel való találkozásra, hiszen minden hónap első péntekén az Oltáriszentségben köztünk maradt Jézus meglátogatta, és Kicsi Kóta megáldozott, a halála előtti órákban is elhívtatok, hogy a szent Útravalóval megerősítsem, és így hirtelen halála nem okozott neki lelki kárt.

Mert aki készen van a nagy útra, annak mindegy, hogy milyen hirtelen hal meg.

Borromei Szent Károlytól (1538–1584), aki olasz bíboros érsek, a római katolikus egyház egyik nagy reformátora, a tridenti zsinat határozatainak első végrehajtója volt, megkérdezték egyszer, amikor éppen sakkozott, hogy mit tenne, ha megtudná, hogy hamarosan meghal, és Isten elé kell állnia. Azt válaszolta: „Befejezném a sakkpartit!”. Mert aki készen van, és szüntelen Isten barátságában, Isten szeretetében él, annak nem kell különösebben készülgetnie. Sajnos, mirőlünk, többségünkről ezt nem lehet elmondani. Mert vannak, kik csak félig-meddig készülnek el, sőt vannak, akik egyáltalán nem. Az Úr Jézus azt tanácsolja: „Csípőtök legyen felövezve, és égő lámpa legyen kezetekben. Hasonlítsatok azokhoz az emberekhez, akik urukat várják, hogy mikor megjön, azonnal ajtót nyissanak neki. Boldogok azok a szolgák, akiket uruk érkezése ébren talál.”. A csípő felövezése, az útrakész állapotot jelenti. Az ember ilyenkor ruhástól pihen, hogy bármikor felugorhasson, és szolgálatra jelentkezhesen.

Az égő gyertya szintén az éberségre utal, és a virrasztás jelképe. De az égő gyertya jele a bennünk lakó fénynek is, amely a bennünk lakó világosságot jelzi, az életet, amelyet Istentől kaptunk. A pompeji katonát úgy találták meg az ásatáskor, hogy a vulkán kitörésekor ott ahogyan volt, úgy halt meg, és úgy is maradt: állva. Máskor így szólt Jézus: „Legyetek készen, mert amely órában nem véltetek, eljön az Emberfia.”.

Gyászoló Család! Gyászoló Testvéreim! Károly bácsi, Kicsi Kóta számára tényleg akkor jött el ez az óra, amikor nem is gondolta. Így szakadt vége ennek a 31 évig tartó

házasságnak, melyet 1989-ben kötött meg a gyimesfelsőlaki Póra Borbála nénnel. Így szakadt vége annak a 91 év és néhány napnak, amely 1931. január 14-én indult a népes, tízgyermekes gyimesi csángó családban kilencedik gyermekként.

Szülei jómódban éltek, mert sok birtokuk, földterületük volt, de a nehéz gazdálkodás mellett volt idejük az Istenre is, mert tudták, érezték a saját bőrükön, hogy Isten az, aki a mindennapi betévé falatot adja, Isten az, aki minden nap erőt ad kemény és verejtékes munkához. Ahogy vallotta: „minden szombat este összegyűltünk – a család – mert máskor nem nagyon volt idő, és közösen az egész család elimádkoztuk a Szentolvasót, a Rózsafüzért, a szüleim: édesanyám és édesapám kezdték az imádságot, amikor annyira nőttünk, akkor mi is mondtuk velük együtt.”. Az imádság mellől nem hiányzott a jókedv sem a családban, az ének, a tánc. Ahogy vallotta, édesanyjától szívta magába az éneket és a táncot.

1937-ben kezdte meg iskolai tanulmányait, öt elemi osztályt végezve el. „Szorgalmas, jó tanuló voltam” – mondta mindig, amikor előhozódott az iskola. Szülei beíraták a Csíkszeredai Főgimnáziumba – ma Márton Áron Főgimnázium –, szeptember 15-re be kellett volna költözni a bentlakásba, de erre már nem került sor, mert édesapja elment Szolnokra szüretelni az egyik katonabarátjához, és Kicsi Kóta az állatokkal kellett foglalkozzon. Keresztapja, akivel jó kapcsolatot ápolt, és akinek nem volt gyereke, időközben lebeszélte az iskoláról, mondván, hogy „csángóból pap nem lett”.

1956-ban házasságot kötött Tankó Borbálával, ahogyan mondta szomorúan: „édes-

anyám nem érhetette meg ezt a napot, amíg katona voltam, megbetegedett és meghalt. Árva gyermekként nőültem.”.

1974-ben újjáalakította a helyi néptáncegyüttest, melynek vezetője lett. Igyekeztek minden fellépést elfogadni és elmenni. Soha nem tértek haza üres kézzel.

1984-ben Borbála néni megbetegedett, sajnos nem tudnak segíteni rajta, 1989-ben meg is halt.

A temetés után nem sokra újra nőült, s új feleségével együtt öregedtek meg.

Táncos tudása elismeréseként 2003. augusztus 19-én a Népművészet Mestere címmel tüntették ki Budapesten.

Gyászoló Család! Gyászoló Testvérek! Íme Kicsi Kóta készenléte: csípője felövezve, és égő lámpa a kezetekben. Így indult el a mennyei Atya házába.

Gyászoló Testvéreim! Ez nekünk is szülő figyelmzettetés!

„Erősítsd meg házad, mert meg fogsz halni” – mondta Izaiás próféta Hiszkija királynak, aki súlyosan megbetegedett. Erre ő keservesen sírva fakadt, és könyörgött Istenhez: „Emlékezz, Uram, hogy hűséges és őszinte szívvel jártam előtted, és azt tettem, ami kedves Neked.”. Isten pedig meghallgatta könyörgését: „Három nap múlva már felmész az Úr templomába, és tizenöt évvel meghosszabbítom életedet.”.

Mi is könyöröghetünk Istenünkhöz hasonlóképpen életünkért. De csak akkor jogos a kérésünk, ha ránk is igaz, amit a király mondott hűségéről.

Szent Ciprián egyházatyja is a készenlétet sürgeti: „Felövezve kell lennünk, nehogy az indulás napja készületlenül találjon bennünket.”.

Szent Gergely pedig így tanít: „a mi Teremtőnk azt akarta, hogy a halálunk napja ismeretlen maradjon, így azt mindig közeli nek hisszük. Annál elővigyázatosabbnak kell lennünk tetteinkben, minél ismeretlenebb az az óra, amelyben a hívás megérkezik.”. Ha elővigyázatosak vagyunk tetteinkben, akkor elkerüljük mindazt, ami nem tetszik Istenünknek, s inkább jótetteinkkel igyekszünk a kedvében járni.

Gyászoló Testvéreim! Kicsi Kóta halála figyelmeztessen minket is arra, hogy az élet mulandó. Maradandó értékek gyűjtésében igyekezzünk eltölteni életünk napjait, hogy az örök boldogság ne csak szent remény, hanem egyszer boldogító valóság legyen számunkra. Ámen.

Ft. Málnási Demeter plébános
(*Gyimesközéplek, 2022. január 21.*)

Tötszegi Andrásné Varga Erzsébet „Puci Ángyi”

(1930–2022)

Kozma Anna „Kisó” és Tötszegi Andrásné Varga Erzsébet „Puci Ángyi”, Méra, 2008. • Erzsi néni 2021-ben

Üres immár a Véntündérek padja...

Van egy kis pad Méréban, a Szász utcán, az egykori nagy Tötszegi telek két háza között a sánc mellett, ahol nagyon sokat ültem.

Egyszerű kis tákolmány, de talán nagy idők nagy tanúja, sokat lehetett ott hallani, tanulni, bölcsekedni. Itt szokott ugyanis pletykálkodni, szemügyre venni, figyelni a számomra a „mérái befogadatasom” két csodás asszonya, kománék, Kisó néni (Tötszegi Károlyné Kozma Anna) és Tötszegi Andrásné Varga Erzsébet, vagy ahogy én megörököltem nevét: Puci Ángyi Erzsi néni.

Nehezen tudnám megmondani, hány órát ültem én ott a kispadon, általában kettejük között, sokszor egész sötétedésig, kezeiket fogva. Meséltek a régi életükről, az embereikről, Karcsi bácsiról és András bácsiról, a mostani ésszel fel sem fogható nehéz munkákról, de a boldog, mulató alkalmakról is. A számukra megadatott különleges élményekről is, hiszen életfelfogásuk, intelligenciájuk, emberszeretetük, nyitottságuk és hatalmas tudásuk révén előbb Kallós Zoltán, majd Martin György látószögébe kerültek mint hiteles tolmácsolói gyönyörű hagyományaiknak. Nagyon sok embert ismertek meg így, és talán nem is létezik Méréban megfordult és a Nádas mente néprajza, táncos és zenei kultúrája iránt érdeklődő kutató, gyűjtő vagy csupán kíváncsi vándor, aki ne ismerte volna őket és a tágabb családot.

Engem „hatalmukba kerítettek” valahogyan. Rendkívül erős, soha el nem mulasztott késztetésem volt arra, hogy középük fészkeljem magam, kora reggel (mikor ők már kint szemlélődtek), délután vagy fejs körül már estefelé. Sokszor barátaimmal érkeztem Méréba juhmerésbe, vagy pakulár fogadásra, de egyéb alkalmakkor is és nagy volt persze a kísértés, hogy a többiek után menjek, de mindig „elakadtam” a kispadon. A „Véntündérek padján”, ahogy Tötszegi Sándor jó barátom hívta a szentélyt. Nem lehetett nem figyelni rájuk, annyi kincset osztottak meg az emberrel. Tudtak családjaik minden tagjának minden dolgáról, meghányták-vetették a saját értékítéletük szerint. De talán a koruknál fogva nyugodt, felülről szemlélődő, a régiségbe ágyazott ízes mondatok, a bölcsesség és a mindenképpen feletti szeretet volt az, ami teljesen a hatalmába kerített.

Egy ízben megtörtént (pont egy juhmerés alkalmával), hogy kellett volna mennem a többiekkel állást rakni a juhoknak az első gazda

udvarán. Bakancsba, lájbiba, kalapba vértézve „életerősen” (az előző esti mulatás és pálinka után nem életszerű...) kilépve Sándorék kapuján, nem meglátom Kisó nénit és Erzsi nénit a kispadon?! Figyelték persze a szekereket, megrakva az isztrunga anyaggal, a gyülekező férfiakat, ahogy mentek az utcán. Hát, gondoltam, vannak elegen, nekem itt más dolgom volna. Közéjük ültem, mint szoktam, nekifogtunk diskurálni, hogy így ez a Financ Feri, úgy az a Bolyi, meg emígy az a Boncz András, a Bordás Feri, meg a Csili Gyuri, aztán az a Bene (megjött-e a Bene?), meg régen aztán az ő Sándoruk, meg az Andrásuk.... Hát, vagy egy óra is eltelt. Aztán rákérdeztem az énekekre, tudtam, milyen szépen énekelnek mindketten. Húzódkodtak egy darabig, aztán kötélnek álltak. Na, akkor még egyet a Tamáskának énekelünk, de csak bent a konyhában. Betértünk hát Puci Ángyihoz a konyhába és életem egyik legszebb „néprajzi gyűjtése” került a felvevőgéphez. Örööm a mai napig, majd egyszer közkincs lesz, ha rendesen archiválom.

Olyannyira időtlennek tünnek a szép és egészséges öregségükkel (a mindig makulátlan viselettel!), szellemi tisztaságukkal, hitelességükkel, hogy soha nem gondoltam arra, hogy egyszer csak majd már nem lesznek közöttünk. Jól gondoltam, hogy köztük kell ragadjak oly sokszor! Az említett alkalomra rá pár évvel Kisó néni távozott közülünk, s maradt Erzsi néni. Éveken át már csak Vele üdögéltem, tartva a régi szokást. Mindent tudott a családról, Eszterről, a gyerekekről, hiszen mindig kikérdezett. S kérdeztem én is, tudtam én is mindenkiről, Tekláról, Cucusról, Szilárdról, Zsuzsikáról, még ha nem is találkoztunk vagy egy jó ideig. A kis pad, a sok szép együtt megült óra örökké velem marad, de sokakkal, méráikkal, Szász utcaiakkal is, hiszen hiányozni fog az utolsó Tündér onnan a padról sokaknak, akik nap-nap után fel-le mentek, mennek az utcán.

Szép kort élt meg, magasztos életet, ami megillette őt az önzetlenül adott után, elsősorban családjának, de ismerőseinek és az egyetemes kultúránknak is. Isten nyugosztalja Puci Ángyi Erzsi nénit, aki immár a legszebb Tündérpadon énekel és mesél nekünk mindörökké! Ezzel a két képpel búcsúzom, az utóbbi a róla készült utolsó felvételem 2021. június 19-én, a kispadon, a mérái Szász utcán.

Kép és szöveg: Henics Tamás

Életre kelt a Magyar Zene Háza

Interjú Horn Márton operatív igazgatóval

Több évnyi előkészítés és építkezés után 2022 januárjában megnyílt a Városligetben a Magyar Zene Háza. A megnyitó után néhány nappal Horn Márton operatív igazgatót faggattuk az eddig megtett útról, és arról, mi az, amire a közönség a közeli és távolabbi jövőben számíthat.

– Miként lesz valaki egy friss intézmény operatív igazgatója?

– Én nagyjából húsz éve kulturális területen mozgok, dolgoztam a Szigetnek, a Művészetek Völgyének és a Trafóban is. Aztán az Akvárium Klubnak voltam ügyvezetője, majd 2014-ben, gyakorlatilag a projekt kezdetén kerültem a Magyar Zene Háza előkészítői közé. 2014-ben egy kis csapat volt, ami összefogta az egész Liget Projektet, amibe beletartozott a többi múzeum is. Ennek a tartalmi koordinációjával, kommunikációjával foglalkoztam, aztán, amikor egyértelművé vált, hogy lesz Magyar Zene Háza, onnantól erre fókuszáltam, mint projektigazgató.

– Mit csinál egy projektigazgató?

– Ez tulajdonképpen a legkülönbözőbb témák és területek koordinálását jelenti, amibe beletartozik egyebek mellett az is, hogy a kivitelezés során a leendő intézmény szempontjait kell képviselni. Évekig azon dolgoztunk, hogy az építészeti és dizájn szempontok összhangban legyenek a funkcionális szempontokkal. Ezt persze megelőzte egy nyílt nemzetközi tervpályázat, amit megnyert Sou Fujimoto épülete. Ezek után kellett az építészeti koncepciót és a jövőbeli funkciót úgy összehangolni, hogy az mindkét fél megelégedésére szolgáljon.

Ezzel párhuzamosan lehetett tartalmi kérdésekkel is foglalkozni, így született meg az állandó kiállítás és az első időszak kiál-

lítás terve, és a Hangdóm... Persze, mindenkiben dolgozott egy-egy csapat, de ezeket a munkákat nem csak lekövetni kellett, hanem összehangolni is. Aztán az utolsó fázisban már elsősorban a menedzsment-kérdések kerültek fókuszba, hiszen ki kellett alakítani azt a csapatot, ami a házat mostantól működésben tartja...

– Mekkora a csapat most?

– Körülbelül hetven fő, ami egy tízezer négyzetméteresnél is nagyobb, összetett helyszín esetében nem sok. Vannak, akiknek a ház üzemeltetése az elsődleges feladata, s vannak, akik a szakmai munkát végzik. Az első héten még ingyenesek a rendezvényeink, napi négy-öt koncert van a házban, de a hétvégén már lesz olyan rendezvényünk, amire belépőt kell vásárolni.

Az első két hónap amolyan „tesztüzem”, aztán március második felétől már gyakorlatilag minden nap lesz program a házban.

– Hogyan lehet pozicionálni egy ilyen új intézményt a magyar zenei életben? Van valami féle „credo” a háttérben?

– 2012-ben volt egy szakmai bizottság, amelynek a tagjait – a zenei élet fontos szereplőit – arra kérték fel, hogy fogalmazzák meg, milyen lehet egy jövőbeli zenei intézmény. Ebből született egy előkészítő anyag, amit mi „lefordítottunk” úgy, hogy az a tervpályázat kiírásának egyik alapja lehessen. Nagyjából már akkor is körvonalazódott, és ezt vittük is tovább, hogy egy

új zenei ismeretterjesztő központot hozunk létre, amiben a legfontosabb, hogy az emberekhez közelebb hozzuk a zenét. Persze, ez nem akar konkurálni a megszokott rendszerű zeneoktatással, de jó, ha van egy olyan kiemelt intézmény, aminek a programjai vonzóak, így könnyebben megszólítják a közönséget.

– Hogy kell ezt érteni?

– Klasszikus koncertközpont már több is van Budapesten, de amivel közel lehet jutni a potenciális közönséghez, az talán valami más. Így került fókuszba a zenepedagógia. De akkor meg az volt a kérdés, hogy ezt hogyan kellene kivitelezni. Persze, a gyerekek tanulnak zenélni, de a felnőttek közül egy csomóan vannak, akik már elkönyvelték önmagukról, hogy „nem értek a zenéhez”, meg amúgy „botfülű vagyok”... Ezen lehetne változtatni! A zenéhez lehet és kell is közelíteni, bármikor el lehet kezdeni zenélni, vagy legalább zenét odafigyelve hallgatni. Ezt szolgálja például az a közeljövőben induló szabadegyetemi programsorozat, ami olyan beszélgetéseket, előadásokat, koncerteket fog össze, ahol bárki becsatlakozhat, és rájöhet arra, hogy esetleg nem is „botfülű”... Áprilisban nyílik meg a kreatív hangtér, ami olyan kísérleti hangszereket is tartalmaz, amiket bárki képes megszólaltatni, meg persze vannak olyan klasszikus hangszerek is, amelyek ott kipróbálhatók. Persze senki nem ott fog megtanulni hegedülni, ez nem is lehet célunk, itt annyit lehet elérni, hogy kötöttségek nélkül „közel kerülhessen egy hangszerhez”: a kezébe vegye, ismerkedjen vele...

– Jól gondolom, hogy ezt a koncepciót erősíti az állandó kiállítás is?

– Persze, hiszen azt szeretnénk bemutatni, hogy a zene gyakorlatilag egyidős az emberiséggel, mindig jelen volt az emberek életében. A kiállítás végigvezeti a nézőt egy zene-történelmi úton, a természet hangjaitól a XXI. századi zenéig.

– Amit a meghirdetett programokból én kibogarásztam, az a szinte határtalan sokszínűség.

– Már a kiállítás létrehozása során is szembenéztünk azzal, hogy a Magyar Zene Házában lehet beszélni „magyar zenéről”, de önmagában ennek nincs sok értelme, hiszen a magyar zene is az egyetemes zene-történet, s ezen belül is az európai zenekultúra része.

Fotó: LIGET BUDAPEST / Palkó György

Fotó: LIGET BUDAPEST / Palkó György

Fotó: LIGET BUDAPEST / Palkó György

Fotó: LIGET BUDAPEST / Palkó György

A kiállítás is ebben a koordináta-rendszerben készült, kiemelve azokat a pillanatokat, ahol érdemes magyar zenetörténetről beszélni. A gregorián időszakát például nyilvánvalóan bajos lenne magyar szempontok alapján tárgyalni, de mondjuk a magyar népzene olyan kiemelkedő jelentőségű területe a zenének, amire sok európai ország irigykedve tekint. Az állandó kiállítás nyilván csak egy keresztmetszetet adja a zenetörténetnek, ezt a képet árnyalja majd a külön térben megrendezésre kerülő időszakos kiállítások sora. Visszakanyarodva a kérdéshez: már a kiállítás is úgy néz ki, hogy „európai zenetörténet és annak magyar kapcsolódásai”, és ezt a koncepciót követjük a koncertjeinkkel is. Fontos, hogy a magyar zenei kultúrának minden aspektusát megmutassuk! És ez úgy működhet a legjobban, ha nem önmagában mutatjuk be, hanem együttműködéseket hozunk létre. Próbáljuk meg azt, hogy magyar és külföldi muzikusokat összehozzunk egymással! Ez egy olyan vágy, ami nem csak bennünk fogalmazódott meg, hanem a zenészek maguk is szívesen felvetik. Sokszor hallom muzikusoktól, hogy megvannak a

kapcsolatok és megvan a szándék is, csak a lehetőségek nem állnak össze egy-egy ilyen közös munkához. Mi felkaroljuk az ilyen törekvéseket, lesznek ilyen koncertek.

Másrészt, nyilván igyekszünk külföldről olyan muzikusokat meghívni, akiket még nem láthatott a magyar közönség, vagy olyan helyzeteket támogatni, amik esetében az „utolsó órában” vagyunk.

– *A táncbázisok nyilván felkapják a fejüket az „utolsó óra” kifejezésre.*

– Fontosnak gondoljuk, hogy teret kapjanak az adatközlők, akik az élő népzene eredeti formáit tudják megmutatni. Persze, vannak ilyen koncertek és előadások más-hol is, de azt hiszem, ez olyasmi, ami fontosságához képest alulreprezentált.

A népzenei programjainkat Salamon Soma szerkeszti, úgy válogat, hogy olyan muzikusoknak teremtsünk lehetőséget, akiknek a fontossága vitathatatlan, s eddig nem nagyon jutottak-juthattak el a szélesebb közönséghez.

A tervezett koncepciónak az is fontos része, hogy a közönség ne csak egyirányú koncerttéményt kapjon, ne úgy legyen, hogy

„beülök, meghallgatom, tapsolok és hazamegyek”. Én azt hiszem, hogy ezt a rutint meg kell törni, és ehhez megvannak az eszközök. Az extremitást nyilván az adja, ha a közönség is bekapcsolódik: énekel vagy éppen muzikál. Lesznek ilyen programok is, de ennél színesebbek az elképzeléseink. A másik végtel az, amikor a zenész csak finoman teremt kapcsolatot a közönséggel, mondjuk, elmeséli koncert közben, hogy a hangszere mitől érdekes vagy izgalmas. Az emberek kíváncsiak, van bennük igény az ilyesfajta ismeretszerzésre, de gyakori, hogy nincs lehetőségük kérdezni, vagy ha lehetőség van, akkor nincs meg hozzá a bátorságuk. Ezt a „beavatást” erősítik a szabadegyetemi programjaink, a művészekkel szervezett beszélgetések...

– *Az, hogy milyen műfaj mekkora teret kap, hogyan határoztátok meg? Létezik valamiféle százalékos leosztás a tervekben?*

– Első körben tényleg így kezdtünk tervezni, de ezek nyilván nem kőbe vésett követelmények, az, hogy a gyakorlatban hogyan áll össze a program, sok egyéb tényezőtől is függ. Komoly helyet kap szándékaink szerint a „tradicionális és globálzene”...

– *..., „tradicionális és globál”?*

– A tradicionális zenébe belefér a magyar népzene, a tuvai sámánokig sok minden, itt arra figyelünk, hogy amennyire lehet, a gyökerekhez nyúljunk vissza, és ne csak a világszene foglalja el ezt a helyet.

– *Mi a gond a világzenével?*

– Nincs vele gond, de ma egyrészt nagyon erősen a fúziós irányba mutat, másrészt erős az a szándék, hogy modern hangszereken játsszanak tradicionális népzene, ami nem annyira érdekes. Mi inkább az eredeti felé fordulnánk, jut hely a tuvainak, a kubainak, az iráninak, a töröknek... Rengeteg olyan hangszer van, amit nem ismernek az emberek, és amin keresztül bepillantást nyerhetnek egy számukra ismeretlen zenei kultúrába... Emellett persze, terepet kap a komolyzene is, de a másik szélsőértéket, a kortárs elektronikus zenét sem akarjuk elengedni. Így kerül ide például Robert Henke, aki öt egymáshoz kapcsolt 1980-as gyártású Commodore számítógéppel hoz létre egy hallatlanul izgalmas kortárs zenei produkciót.

– *Korábban a szinte határtalan sokszínűségről kérdeztelek...*

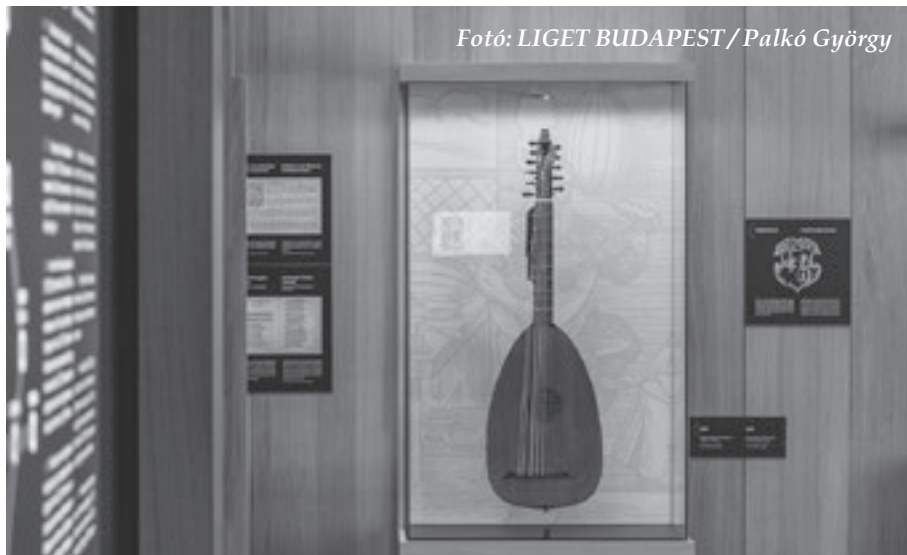
– Már az is izgalmas kérdés, hogy kinek mit jelent a zene, hiszen, maradván Robert Henke zenei performanszánál, van, akinek ez jelenti a zenét, de nyilván vannak, akik számára ez elviselhetetlen zaj, mások meg rá fognak csodálkozni, hogy ilyen eszközökkel milyen izgalmas alkotásokat lehet létrehozni.

– *Most, január végén, amikor beszélgetünk, még nyilván „bejártós” a ház, de milyenre ter-*

vezíték a gördülékeny működést? Lehet majd tudni, hogy például minden hónap második keddjén népzeneire számíthat, aki ide látogat?

– A ház már most is stabilan működik, persze, még mi is tanuljuk ezt a működést a gyakorlatban. Fokozatosan nyitnak meg az aktívvá vált részek, január végétől látogatható a könyvtár és klubhelyiség, elkezdődnek a jegyértékesítések, áprilisban már nyitva lesz a kreatív hangtér, nyár végére elkészül az első időszaki kiállítás. A nyitó két hónap tekinthető tesztidőszaknak, amikor a csütörtöktől vasárnapig tartó „hosszú hétvégékre” koncentrálnunk, de tavasszal már a hét minden napjára kínálunk programot. Akkor már tényleg az lesz a cél, hogy legyen olyan ritmusa napjainknak, ami pontosan kiszámítható.

A családi- és gyerekprogramokat már most is így szervezzük, hosszabb távon a népzeneit is igyekszünk úgy pozicionálni, hogy legyenek előre tervezhető alkalmak. De szerintem ennél is fontosabb, hogy sorozatokat hozzunk létre, úgy, hogy a dátumnál is hangsúlyosabb legyen a témák kapcsolódása. Ilyenek lesznek például a „szakrális zenei” sorozataink, amibe igazán sok minden belefér. A könyvtári programjaink már most is így szerveződnek, van például egy rock'n'roll szabadegyetemnek nevezett sorozatunk, amiben Jávorszky Béla Szilárd végigvezeti hallgatóit a könnyűzene történetén... hiszen a könyvtárunk is egyedülálló: az első magyarországi könnyűzenei könyvtár. Zenetörténeti könyvtárak eddig is vol-

Fotó: LIGET BUDAPEST / Palkó György

tak Magyarországon, de direktén könnyűzenei könyvtár ez ideig nemigen volt.

– *Ma már kevesen járnak könyvtárba...*

– ... éppen ezért az volt a célunk, hogy egy élő teret hozzunk létre. Ráadásul elkezdtük digitalizálni a tartalmakat, gyűjtőktől szerzünk be gyűjteményeket, megkaptuk például a Filmarchívumtól a könnyűzenei témájú filmjeiket, és ezekre építve szervezünk könyvtári programokat. Lesz például Szomjas György filmrendező életművének zenei aspektusaival foglalkozó alkalom is.

– *Visszakanyarodnék a már említett időszakos kiállításokhoz, ezek mekkora teret kapnak?*

– Az állandó kiállítás nagyjából ezeregyszáz négyzetméteren terül el, és hét témakört vesz végig a természet hangjaitól a XXI. század zenéjéig. Egy-egy ilyen témarszt fogunk majd az időszaki kiállítás keretei között kibontani. Az ideiglenes kiállítások tere is majdnem kilencszáz négyzetméteres, s jó lehetőséget teremt arra, hogy mélyebbre ássunk kicsit. Az első időszaki kiállítás a magyar könnyűzene történetével foglalkozik, az ötvenes évektől az első Sziget Fesztiválig tartó négy évtizedet foglalja össze. Ennek a tartalmi része már összeállt, és a közeljövőben kezdődik a kivitelezése.

– *Így, hogy évek óta a Magyar Zene Háza körül forog az életed, van olyan része, témája, projektje a „nagy egésznek” ami a személyes kedvenced?*

– Nehéz erre válaszolnom, hiszen szinte az első „szellemi kapavágás” óta benne vagyok, és most, a nyitás körül mindenben inkább a hibát, a javítanivalót keresem. Azt figyelem, hogy hol van még olyan probléma, amit meg kell oldanunk.

– *Akadnak ilyen problémák?*

– Semmi komoly, csak olyasmi, amit minden kivitelezés és beüzemelés során szükségszerűen előfordul, az ajtók megfelelő záródásától a mágneskártyák programozhatóságáig. Az igazi izgalmat épp az adja, hogy ez-

előtt egy évvel még négy főből állt a csapatunk, most meg hetvenen vagyunk. Sokan vannak, akik az elmúlt hetekben kezdtek el nálunk dolgozni, s még meg kell találniuk a helyüket a házon belül. Ezek mind-mind megoldhatók... de az, hogy mi a „szívem csücske”, nem olyan kérdés, ami mostanában eszembe jutott.

Talán arra vagyok büszke, hogy az épület kialakítása során a japán építésszel egyeztetve sok olyan módosítást sikerült végigvinni, ami az épület javára szolgál. Az építész szempontjai – teljesen érthető módon – elsősorban arra irányultak, hogy a ház dizájnya olyan legyen amelyet ő megálmodott. Mi meg elsősorban a funkcionalitásra, intézményi szempontokra koncentráltunk, hiszen az volt a cél, hogy az épület a Magyar Zene Háza legyen, és ennek a kettőssége adja ki a jól működő intézményt. Talán ez a mások számára gyakran láthatatlan háttér csapatmunka az, amire – látva-élve az eredményt – igazán büszke vagyok.

– *Maga az épület már a helyszín kiválasztásával is a politikai-társadalmi-várostervezési viták keresztüzébe került. Most, hogy megnyitott, elcsitul a polémia?*

– Az elejétől kezdve sok turbulencia volt a projekt körül, de ez nem egyedülálló. Az elmúlt évszázadban sok olyan épület született Budapesten is, aminek az építése körüli vitákat mára régen elfelejtették az emberek, mert jó és működő a tartalom, amit az épület hordoz. A politika – még egy ilyen felfokozott időszakban is – kívül esik a hatókörömben, nekem elsősorban a szakmai kérdések kötötték, kötik le a figyelmemet. Végig azt éreztem, hogy a viták leginkább nem a tartalmi-szakmai szempontok miatt zajlanak. Most úgy látom, hogy akik nem elfogultak, és kíváncsiak az itt kezdődő érdemi munkára, azok nyitottan figyelik, ahogy megtelik étellel a Magyar Zene Háza.

Grozdits Károly

TÁNCHÁZ 50

2022. május 6.

Fonó Budai Zeneház

„Táncház 50” kiállítás

„Táncház 50” könyvbemutató

„Táncház 50” táncház

Búcsúzunk Deák Gyulától

Deák Gyula Levente (1959–2022)

Megrendüléssel értesültünk Deák Gyula Levente, a Háromszék Táncegyüttes vezetője, egykori aligazgatónk halálhíréről. Személyében a háromszéki kulturális élet egyik legfontosabb személyiségét, a tánc- és színházművészet értő támogatóját, színházunk mindenkori lelkes barátját

és pártfogóját veszítettük el. 1990-től három évtizeden át volt igazgatója a táncegyüttesnek, és ezalatt a hosszú időszak alatt számos sikeres együttműködés született az általa vezetett intézmény és a Tamási Áron Színház között, mindenekelőtt azonban mégsem intézményvezetőként, magas rangú tisztségviselőként marad meg emlékezetünkben, hanem egy végtelenül jóindulatú, segítőkész, közvetlen emberként, akire mindig lehetett számítani. Hagyománytisztelő volt, de mindig érdeklődött a kortárs művészet iránt, és valójában ez határozta meg igazgatása alatt a Háromszék Táncegyüttes tevékenységét is. A Tamási Áron Színházzal együttműködésben készült nagy sikerű „Vérnász” című előadás bemutatása után egyre többször felmerült egy kortárstánc-társulat létrehozásának ötlete a néptáncsoport mellett, mely végül meg is valósult. A mozgásszínház területén egyre ismertebb és elismertebb M Studio a Háromszék Táncegyüttes mozgásszínházi műhelyeként jött létre 2005-ben, megalapításában elvülhetetlen érdemei voltak Deák Gyulának. 2010–2012 között

a táncegyüttes vezetése mellett a Tamási Áron Színház aligazgatói munkaköre is rá hárult, ennek is maradéktalanul eleget tett. Jelenléte erőt sugárzott, biztosságot jelentett a legnehezebb időkben is társulata számára. Mindent megtett azért, hogy a közönség és a szakma is elismerje, megbecsülje az általa vezetett csapatot, de ő maga sosem törekedett a reflektorfényre, inkább szerényen meghúzódott a háttérben. Victor Hugo írja: „Élj úgy, hogy ne vegyenek észre ott, ahol vagy, de nagyon hiányozzál onnan, ahonnan elmész!” Deák Gyula így próbált élni, és így is távozott. Diszkréten és alázattal viselte súlyos betegségét, nem háborgott, nem panaszkodott, ismerősei közül sokan nem is tudták, hogy gyengélkedik. De hatalmas úr maradt utána, halálával egy rendkívül értékes embert veszített el nemcsak Háromszék, hanem és az egész erdélyi néptáncéletet.

Nyugodj békében, Gyuszi! Emléked megőrizzük, köszönjük a barátságodat! A Tamási Áron Színház társulata nevében,

Bocsárdi László igazgató
(Eredeti megjelenés: www.tasz.ro)

Világranglistán a Romengo Folk utcája

A Romengo és Lakatos Mónika sikere

Rangos nemzetközi elismerést kapott a Romengo és Lakatos Mónika *Folk utca* című lemeze: a World Music Charts Europe harmadik helyén áll az album, amelynek műsorszámait az oláh cigány hagyomány és a mindennapi élet szépségei ihlettek.

A tavaly decemberben a FolkEurópa gondozásában megjelent lemez szinte rögtön nemzetközi sikert aratott. A World Music Charts Europe a világ legrangosabb világzenei toplistája, amelyet huszonnégy ország negyvennyolc világzenei rádiója állít össze szakmai szempontok alapján. A havonta kiválasztott top húszból lett a harmadik a Romengo lemeze, idén első magyar díjazottként.

Nem először figyel fel a nemzetközi szakma Lakatos Mónika hangjára, hiszen alig két éve nyerte el a Romengo és a Cigány Hangok zenekarok énekesnője a „világzene Oscarjaként” is emlegetett WOMEX életműdíját.

A *Folk utca* a Romengo sikerek előtt, közben és után is önazonos, oláh-cigány hagyományokban gyökerező, zenével és szeretettel teli mindennapjait örökíti meg. Szerepelnek rajta hallgatók, botoló, több táncos dal, egy lányszöktetés története, és bár az album ezúttal is Lakatos Mónika varázslatos hangjára épül, hangsúlyosabb szerepet kap férje, Rostás „Mazsi” Mihály.

Életük elképzelhetetlen a zene nélkül, belőle merítik erejüket a nehézségek leküzdésére, általa tudják megélni a hétköznapi és a családi ünnepek örömeit. A *Folk utca* dalai is főzés, takarítás, baráti összejövetelek, utazások közben születtek. A közösen végigzenélt, végigélt majd két évtized örömeire a Romengo harmadik lemezén

minden tagtól megszólal egy dal: az ütős Lakatos János „Guszt” hallgatót, Balogh Tibi és Rosonczy-Kovács Misi pedig egy utazás közben született dalt énekel.

A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

Naplók, levelek, visszaemlékezések – Kóka Rozália sorozata

Küldetésben – Lőrincz Etel

Lőrincz Etel 1955-ben, a völgyégi Majoson született, egy különlegesen tehetséges bukovinai székely parasztcsaládban. Apai dédnagyanyja, özv. Lőrincz Antalné Kodály Zoltán kedves adatközlője volt, akivel a mester 1914-es bukovinai gyűjtőútja alkalmával ismerkedett meg. Kodály a család Magyarországra kerülése után felkereste őket. Halálukig tartotta velük a kapcsolatot, a leszármazottak még ma is büszkék barátságára.

Etel apai nagyapja, Lőrincz Imre asztalos, faragó, az 1980-as években „A bukovinai Istensegítstől a völgyégi Majosig” (Magvető Kiadó, Budapest, 1986) címmel drámai erejű, hatalmas terjedelmű könyvben írta meg élete krónikáját és bukovinai közössége, benne családjá tragikus sorsát.

Anyai nagyanyja, Molnár Vincelné, Istensegíts egyik leghíresebb vászonszövő és tojásíró asszonya volt.

Édesanyja, Lőrincz Aladárné Molnár Vilma, a Népművészet Mestere, a bukovinai székely szöttekultúra, a hímzésekincs megmentője, az archaikus tojásírás tudója volt.

A család nagy tehetségű tagjai, bár iskolákat nem végezhettek, szinte kötelezően feladatuknak érezték tudásuk továbbadását. Ki csak a családban, ki már szélesebb körben is, szakkörök, táborok, tanfolyamok sokaságában tanított. Bukovinai székely népcsoportjuk hagyományainak megőrzését elsődlegesnek tartották minden körülmények között.

Etel és testvére, Ilonka ebben a környezetben nevelkedett. Kicsi gyermekkoruktól kezdve részt vettek a felnőttek munkájában. Felőtt korokra szinte minden, a népcsoportjukkal kapcsolatos tudnivalót magukba szívtak.

Etel különösen a bukovinai gyapjú, az ún. festékes és a vászonszövés, Ilonka a szedett ingek varrásának lett a mestere.

Lőrincz Etel a népi kézművesség teljes fegyverzetében indulhatott neki a Magyar Iparművészeti Főiskola szövött anyag szakának. A főiskolai, majd az egyetemi tanulmányok nem tántorították el az autentikus népművészeti alkotások létrehozásától. Sokkal inkább hozzásegítették mindazokhoz az ismeretekhez, amelyekkel a teljes feledésre ítélt, kiveszőben lévő népi kézműves tudást megmentheti, a gyűjtéstől a szakmai kiadványok írásán át a tanításig.

A bukovinai székely népművészek közül immár ő az egyedüli, aki a hagyomány ismeretét „tisztá forrásból” merítette.

*

KI IS VAGY TE, LŐRINCZ ETEL?

„Istensegíts akkor csaknem 100 éves papja, Elekes Dénes már vakon megtapogatta tiszteletből meghajtott fejemet. Azt mondta:

– Te a Vilmos Annacska unokája vagy.

Az ősök nagyon meghatározzák az embernek a sorsát. Én apai és anyai ágról is Istensegíts jelentős családjainak vagyok a sarja. Az egyik a Szótsók, a másik a Gáspárok, a harmadik a Lőrinczek a negyedik a Molnárok. Istensegítsen a bíróságért vetekedett a Szóts és a Gáspár familia. Egymást váltották mindig a bírói székben. Édesanyám a Szóts familiából, édesapám a Gáspár familiából származott. Ebből adódóan a gyermekkoromat is meghatározta a két család. Mind a kettőnek a tulajdonságaival rendelkezem. Ez meghatározta, hogy merre irányítodom, anélkül, hogy én tudtam volna. Mindkét család belém plántálta a saját történetét és történelmét, mindegyik elmesélte és mindegyik megtanította nekem az övét.

Molnár Vincelné Szóts Anna, anyai nagymamám, – ő az, akit Vilmos Annacskának hívtak az ősei után –, a szövésbe, a tojásírásba avatott be, olykor-olykor elvitt magával házat festeni is. Kevergettem a színes festékeket, keze alá adtam az ecsetet, a líneát. Jobban szerettem vele dolgozni, mint a gyerekekkel játszani.

Lőrincz Antalné Nyisztor Márta dédnagyanyám sokszor leültetett maga mellé és azt mondta:

– Tanold meg, lejámkám, írd le, lejámkám!

Félretolta a sűrűn teleírt füzetet, amiben még az is benne volt, hogy hány csürkecske kelt ki aznap.

Fekete kendője kioldva, szedett inge szorosan gombolva a csuklóján. Egy fonnyadt, piros almát nyomott a kezembe. Ő azt mesélte el, amit életében megtapasztalt, mesélt Kodály Zoltánról is, arról hogy hogyan énekelte az embereket, asszonyokat '14-ben, Istensegítsen.

Festékeszövés közben.

Gáspár Mártonné László Anna dédnagymam – mi úgy szólítottuk, nanyóka – az istenségi bíró felesége volt, jól ismerte a gyógynövényeket, a livádában (gyümölcsös-kertben) sokfélét termesztett is. Tőle a természet szeretetét tanultam meg. Megtanította nekem a viselkedésével, hogy hogyan kell magamért kiállni, és hogyan kell a többi embernek parancsolni, hogyan kell őket irányítani.

Molnár Raffaelné Balázs Veronika dédnagymamám szintén rendkívül ügyes kezű volt. Irigyeltem mindig. Óriási játék-babákat csinált, felöltöztette őket, ruhákat varrt nekik. Egy kislányt ezzel nagyon el lehetett varázsolni.

Nekem igazán nagy szerencsém volt, hogy hosszú életű dédszüleim, nagyszüleim nagy részét ismerhettem, és mindenkitől kaptam valami útravalót.

Kicsi koromtól nagyon szerettem rajzolni is, kézimunkázni is. Boldognak mondható volt az apró gyerekkorom. A falusi általános iskolában már jócskán lehetett érezni az új, „honfoglalók” és az előttünk két-száz évvel ezelőtti honfoglalók közti kulturális különbséget. Ez végigkíséri az életemet. Az iskolai gyötrődések meghatározták azt, hogy mennyire lettem állhatatos. Sokszor úgy érzem, hogy a képességeimen túl is harcolok. A bizonyítási kényszer, hogy én is meg tudom tanulni, meg tudom csinálni, arra sarkallt egész életemben, hogy másoknál keményebben dolgozzam.

A másik, ami még nagyon-nagyon meghatározta az életemet, hogy sokszor, miközben csendben játszottam, ízes, hazai bukovinai beszéddel hallhattam a meneküléstörténetünket, az életsorsokat. Sokszor hallottam, azt is, hogy »Amit megtanolsz, nem veheti el tőled senki!«. Ebben benne volt az is, hogy lehet, hogy újra menni kell, újra meg újra menni kell! Inkább tanulj, mert azt magaddal tudod vinni.

Hogy a bukovinai székely kultúra értékes, és másokat is érdekel, már gyermekkoromban észlelhettem, hiszen a házunkban sok jeles ember megfordult. Dr. Andrásfalvy Bertalan professzor urat már akkor volt szerencsém hallgatni. Tőle tanultam meg a néprajz alapjait. Amikor ő Szekszárdon dolgozott a múzeumban, időnként Majosra is eljött a munkatársaival. Ilyenkor édesanyámhoz mindig betértek, és megkérdezték, hogy kihez kell menni, kit keressenek fel. A gyűjtések után megbeszélték, amit tapasztaltak. Ültem a kiséken a sarokban. Ma is hatással van rám az a szemlélet, ami belőle sugárzott.

Babus Jolán nénit, aki muzeológus volt, egyénisége, szeretete tette emlékezetessé számomra. Szabadi Miska bácsi Majoson tanított. Ő ugyancsak bejáratos volt hozzánk, őrá is szívesen gondolok. Tőle tanultam meg, hogy mi az az érték, amit be kell mutatni a színpadon és a kiállításokon.

Csupor Tibor író a rövid pedagógusi pályafutása alatt az osztályfőnököm volt. Borbély Joli nénival is anyukám révén találkoztam. Nem lett volna elég, ha anyukám lánya vagyok, teljesíteni is kellett ahhoz, hogy a figyelmét elnyerhessem.

Azt, hogy a művészeti iskolába kerültem Pécsre, szintén édesanyámnak köszönhetem. Ő egy csoporttal látogatott el a pécsi művészeti szakközépiskolába. Láta, hogy oda olyan gyerekek járnak, akik szeretnek rajzolni. Gondolta, hogy ez az iskola nekem nagyon jó lenne.

A következő nagy lépcsőfok a továbbtanulásban az Iparművészeti Főiskola lett. Ott Bakay Erzsébet iparművész volt a mestermesterem. A textiles szakmai tárgyakat oktatta. Amikor engem tanított, már egyre szorosabb volt a kapcsolata a népművészettel. Bár a tananyagának nem volt része a népi kultúra oktatása, ő fontosnak tartotta.

Ebben az időszakban találkoztam veled is, Rózsika. Bátran magaddal vittél a népművészeti táboraidba, és rám bíztad a bukovinai hímzés, szövés tanítását, ezzel serkentve a tudatosabb odafigyelésre saját őseim és a székelység történetére. Elhívtál néhány konferenciára is, ahol először csak csendben figyeltem, azután megismertem több olyan embert, akiknek az elhivatottsága példa lett számomra. Ezt az utat, amit megkezdted, folytatta nekem Bodor Ferenc, Bodor Györgynek a fia. Ferenc sokat segített műveltségem gyarapításában. Ő mutatott be Morvay Péter bácsinak, aki egy ízben meghívott a Hazafias Népfront székházába, a Bem utcába. Halász Péter is ott volt. Engem, az alig felnőtt leánykát ott valójában levizsgáztattak. Ott ült egy vékonyka bácsi a sarokban. Kérdezgettek tőlem Bukovináról különböző dolgokat, amikor én válaszoltam, akkor megkérdezték az öreg bácsitól, hogy úgy volt-e? Bólogatott az apóka:

– Úgy! Úgy!

Az apóka Gáspár Simon Anti bácsi volt. Akkor találkoztam vele először, és így ismerkedtem meg vele. Ő volt a bizonyíték, hogy mindazokkal az ismeretekkel rendelkezem, amelyek kellenek ahhoz, hogy én kiállhassak és képviselhessem ezt a népcsoportot.

A következő ilyen vizsgám az volt, amikor Domokos Pál Péterhez vitt el Bodor Ferenc. Péter bácsi papos hangjára ma is emlékszem. Egész délután képes volt velem foglalkozni és gyözködni. Én nem hagytam magam meggyőzni, hogy a bukovinai székelyek csángók lennének. Ő azért érvelt, hogy miért vagyunk csángók, én meg érveltem, hogy miért nem. Nagyon kemény tanításban volt részem azon a délutánon.

Az Iparművészeti Főiskolán 1980-ban végeztem mint textiltervező iparművész. A diplomamunkám népművészeti ihletésű volt. Tagja lettem én is, grafikus férjem is a Művészeti Alapnak. A diploma megszerzése után Bonyhádán, a művelődési házban mint művészeti előadó kezdtem dolgozni. Ezzel párhuzamosan sikerült egy műhelyt berendezni, ahol szőhettem, tervezhettem a textíliáimat. A sokszorosítás Decsen, a Háziipari Szövetkezetben történt. Az IDEA és a Képcsarnok boltjaiba szállítottam. Szabadúszó művész

Festékeskiállítás megnyitása Kalaznón.

Az első sorban Lőrincz Etel és édesanyja, Lőrincz Aladárné, a hátsó sorban Etel két lánya, Kontár Eszter és Veronika, valamint Kónya Lajos. (A Magyarország Házában 2011-ben, a bukovinai székelyek hazatérésének 70. évfordulóján – fotó: Csontos Jolán)

lettem. Mondhatnám, hogy gyorsan, egymásutánban születtek a gyermekeink, négy lány, én mindvégig dolgoztam. Sem gyesen, sem gyeden nem voltam, akkor ez a támogatás az iparművészeknek nem járt.

Rendszerváltozáskor Petrás Anna és Kövessy Erzsébet nagy ötletével elindult a kézművesség tanítása sérült és perifériára került fiatalok számára. Amikor Pál Ágnes, a Művelődési Ház akkori igazgatója tudomást szerzett róla, azonnal szervezni kezdte a kézműves iskolát Bonyhádön is. Keresett hozzá tanárokat, én lettem a szövés oktatója. Amikor ez az iskolatípus elindult, még nem volt igazából kialakult dokumentációja. Az első kézműves iskola Budapesten nyílt, a második Bonyhádön. Kövessy Erzsébet engem bízott meg, hogy írjam meg a szőnyegszövésnek a dokumentumait, a tantervet, a vizsgakövetelményt, a vizsgakérdéseket és a tanmenetet. Azóta is örömet végzem a szövés tanterveivel, vizsgakövetelményeinek megírásával, megújításával kapcsolatos feladatokat. Sikerült kiharcolni, hogy ne csak a szőnyegszövés, hanem a vászonszövés is oktatható legyen a kézműves iskolákban, takács szakma néven.

Az oktatói feladatom alaposabb végzéséhez az Iparművészeti Egyetemen pedagógus diplomát, a Hagyományok Házában Népi Játék és Kismesterség oktatói végzettséget szereztem.

Ebben az időben már a bukovinai hagyományoknak az őrzésében, ápolásában és a gyűjtésében nem csak mint édesanyám segítője, hanem önálló alkotó, kiállító és ismeretterjesztő előadó is dolgoztam.

A Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége elnökségébe fiatalon választottak be. A bemutatkozáskor felsoroltam a felmenőimet, minden név emlegetésekor helyeslő bólogatások kísérték mondandómat. Így kaptam a megerősítést. Gáspár Marci öregbíró nevének hallatán is bizalommal beengedtek házaikba az idős székelyek, amikor a néprajzi táboros fiatalokkal gyűjtőutakon jártunk.

Amikor a bonyhádi iskolában a munkahelyem megszűnt, dr. Sebestyén Ibolya szemész doktornő – andrásfalvi székely – meghívott Pécsre, hogy tanítsak látássérült fiataloknak szövést. Ő már ismerte a munkámat, megbízott bennem és én is őbenne. Hamar bekerültem az iskola vezetőségébe, igazgatóhelyettes is, szakmai vezető is, majd hat évig az iskola igazgatója is voltam. Ez idő alatt tettem pedagógus szakvizsgát és közoktatási vezető diplomát is szereztem. Innen mentem nyugdíjba mint mesterpedagógus, tanfelügyelő, pedagógusminősítő. Nagyon fontos korszaka volt az életemnek. Egy percre se felejtettem el ott sem a bukovinai székely szövést is tanítani. Megtehettem, mert a doktornő nagyon értékelte, otthon érezhette magát benne, biztatott és támogatott.

Nálam a három terület, a család, a munka, a népcsoportommal való törődés igazából összeszővődik. Édesanyám révén nagyon sok olyan emberrel találkoztam, akik segítettek engem nemcsak a falun belül megmaradni ezen a területen, hanem szélesebb körben is találkozni emberekkel.

Anyukám már gyermekkoromtól kezdve elvitt magával a gyűjtőutakra, rajzolta a szőttmintákat és jegyzetekkel látta el. Ma is őrzöm ezeket a cédulákat. Pótolhatatlan értékek. Láttam a szorgalmát és azt az igyekezetét, hogy ezt a hagyományt megőrizze, lejegyezze, újraalkossa. Láttam apukámat, ahogy a régi, egyszerű módszerekkel készíti a szövészekeket. Azokon szövök most is.

A férjem megismerte a bukovinai székely kultúrát, én pedig általa és családja által a felvidékire. Egyetemista korunk óta segíti munkámat építő kritikával, ötleteivel, és legfőképpen, hogy elegendő időt biztosít számomra az alkotáshoz, tanításhoz. Támogató, érdeklődő, hozzáértő családom van, a lányaink is örökölték szüleik tehetségét, a múlt iránti érdeklődésünket.

A gyűjteménnyel, ami a fejemben és a körülöttünk lévő tárgyak halmazában van, legalább annyit tenni szeretnék, hogy elmondom, továbbtanítom, képviselem, megőrzöm. Erre valahogy kiválasztódtam. Nem vagyok egyedül. Vannak még, akikkel népünk anyanyelvén beszélhetek, olyanok, akikkel ma is vállvetve megéljük közös hagyományainkat."

Lejegyezte: Kóka Rozália

Ingvarrás a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége szakkörében.

A Duna mágiája

Könyvismertető: Szeremlei történetek dalokban elmesélve

2021 végén „Szeremlei történetek dalokban elmesélve” címmel jelent meg Kisné Kovács Zsuzsa daloskönyve, amelynek nagyszerűsége, szakmaisága, mondanivalója, szellemisége egészen lenyűgöző módon van hatással az olvasóra, és meghatározza ezen laudáció sokat dicsérő tartalmát is...

„Széköm néköm a Sugovica partja,
ott ülök le, ahol kedvem tartja”
(szeremlei népdal)

Szeremle történetével, helytörténetével, néprajzával, folklórával már sok kiváló szakember foglalkozott az elmúlt évtizedekben. A pünkösdi ladikázás szokásáról, a viselet kapcsán a tekerőzésről, a gasztronómia területéről a borsos kalácsról szóló beszámolók egészen megkapó és egyedülálló helyi jellemzőket fémjeleztek.

Többen gyűjtöttek az elmúlt száz esztendőben Szeremlén népdalt és néptáncot is, de mindig csak részeket, részleteket, morzsákat vittek magukkal és publikáltak a szakemberek – a felgyűjtött anyag sehol és soha nem jelent meg egységes, áttekinthető szerkezetben.

A töredékek tekintetében kivétel Dr. Tóth Kálmán „Szerelmem Szeremle” című könyve. A szerző édesapja a XX. század elején a település lelkésze volt, aki igen korán megkezdte azt a néprajzi gyűjtőmunkát, amit később a fia és a lánya is folytatott. A folyamatosan bővülő anyagot 1995-ben adták ki – ez volt az első összefoglaló jellegű mű, amelyből Szeremle néprajzáról átfogó ismereteket szerezhettünk.

A Kisné Kovács Zsuzsa szerkesztésében megjelent kötet az eddigi legnagyobb vállalkozása a helyi anyag strukturálásának és feldolgozásának. A könyv pontos keresztmetszetet adja Szeremle táncéletének, a tánc típusok, a tánc folklorisztikai jellemzésének, és a táncalkalmakhoz tartozó, köthető népdaloknak, daloknak is.

Ilyen összefoglaló mű még nem készült Szeremle folklóráról, így a maga nemében hiánypótló művet mutathatunk be, amely egyértelműen és egyaránt dicséri a szerkesztő asszony kitartását, szakmaiságát és elkötelezettségét. A kötet elkészítésében több szakember is segédkezett, közülük emelem ki Zsuzsi fiait, Kis Botond népzeneest, aki a dallamok kottázásában, lejegyzésében segédkezett, illetve Kis Zoltán etnográfust, néptáncpedagógust, aki néprajzi és táncfolklorisztikai tudásával gazdagította a kötetet.

A bevezetés érzelemgazdag gondolatai rögzítik a tényt: egy Duna menti településen élő embernek milyen kötődést jelent a Duna, mit ad és milyen tematikai keretet húz fel. Jelen esetben meghatározza a viszonyunkat ahhoz a világhoz, ahová a múltunk, az őseink kötnek. Nekünk, a Duna varázsában élőknek ez az életérzés megszokott, evidens, és ennek jegyében minden hozzánk kerülőnek megadjuk azt a lehetőséget, hogy ő is felfedezze magának ezt a csodálatos, sok-sok titkot és misztikumot rejtő világot.

A könyv elején a történeti áttekintésben megtudhatjuk, milyen neves néprajzos szakemberek végeztek népdalgyűjtést a településen, köztük illusztris kutatókkal, Kiss Lajossal, Lükő Gáborral, Martin Györggyel, Olsvai Imrével. A kötetben dokumentált dalok a Zene-tudományi Intézet archív gyűjteményéből, valamint a faluban, az 1982-es évben Szászy Sándorné Ézsi Julianna és a 2000-es évben rögzített, Kisné Kovács Zsuzsa által vezetett gyűjtésekből valók.

A kötet Szeremle táncagyományának, tánc típusainak a jellemzésével folytatódik, majd következik a Szeremlei Néptáncgyűjtés történetének dokumentálása a kezdetektől – 1927-től – a Gyöngyösbokrétá mozgalomtól napjainkig. A fontosabb fellépéseket, csoport- és művészeti vezetőket külön is kiemeli a kötet.

Fel kell hívni a figyelmet arra a gazdag képanyagra is, ami az egész kiadványt jellemzi, nem beszélve arról, milyen óriási élmény az olvasónak az ismerős arcokat felfedezni a megsárgult fotókon.

Szélös a Duna vize

Szeremle, Bács-Kiskun megye

Gy: Szászy Sándorné Ézsi Julianna, 1982

AK: Ézsi Lajosné Torók Julianna,
Sallai-Orján Lajosné Orján Éva,
Szabó Istvánné Csánádi Sára,
Varga Józsefné Jakus Sára

Szélös a Duna vize, kesköny a palló rajta,
Ne mőnj rá galambom, mer' lőeső róla,
Nem esők, nem esők a Duna vízőbe,
Inkább veled esők, babám szerelőmbő.

Aztán következik a kategorizált dalszöveg; a népdalok döntő többsége új stílusú, de az ugrósok és a leánytáncok között akad régi stílusú is. A kötetben szereplő dalok zöme az előbb már említett, 1982-es Szászy Sándorné Ézsi Julianna gyűjtéséből származik. Külön érdekessége a kötetnek, hogy a lejegyzett dallamokhoz illesztett képek szép, hiteles keresztmetszetet adják az egykori Szeremle életéből megörökített pillanatoknak.

A könyv a célját mindenben elérte, hiszen a kötet elején így fogalmaz a szerkesztő: „Könyvünk célja, hogy a feltárás után megmutassuk, és egyben megőrizzük ezt a zenei közösséget.” Majd ezután ezt olvassuk: „Nem szakkönyvnek készült.”

Közlönöm kell azt az objektív megállapítást, hogy a kiadvány néprajzi szakkönyv. Olyan minőségű néprajzi, táncfolklorisztikai tudásanyagot és 110 tudományos igényességgel dokumentált dalnak a kottáját tartalmazza, és olyan képanyaggal illusztrált, hogy nyugodt szívvel kijelenthetjük: komoly szakkönyv van a kezünkben. Ez a tény azonban nem zárja ki azt, hogy az érdeklődő nagyközönség is értően lapozgassa a könyvet; a kiadvány mentes a sokszor belterjességet sugalló szakkönyvi hibáktól.

Ez a könyv sok mindent megmutat, abból a világból, ami napjainkra már eltűnőfélben van. Ezt tudomásul kell venni – a változásnak nem szabad és nem is kell útját állni. Azonban azokat az értékeket, szellemi javakat sohasem szabad veszni hagyni, amelyek önazonosságunkat, identitásunkat jelentik. Elidegenült világunkban azok a közösségi élmények, társas kapcsolatok, amiket egy táncmulatság vagy épp egy közös éneklés jelent, kötelességünk meg- és bemutatni a ma fiataljainak.

Ebben a törekvésben Kisné Kovács Zsuzsa példaértékű munkát végzett, végez, hiszen pedagógusként, néptáncpedagógusként hosszú ideje meghatározó alakja a település művelődéstörténetének.

Kívánok további munkájához kitartást, erőt és a Jóisten áldását!

Mihálovics Ferenc

Megjelent a Magyar Népi Cimbalomiskola online tananyaga

A cimbalomtanítás és -tanulás rögzös útján mérföldkő a Hagyományok Háza gondozásában, 2021 év elején megjelent *Magyar Népi Cimbalomiskola* vaskos, 237 oldalas kötete. A Balogh Kálmán és Szabó Dániel szerzőpáros által megírt praktikus szemléletű és a táncmozgalom elmúlt fél évszázada alatt felhalmozódott tudást összegző tankönyv minden bizonnyal új fejezetet nyithat a népzenei választó cimbalmosok számára. Sőt, bátran kijelenthetjük, bárki számára, aki cimbalmozásra adja a fejét.

„Össze-vissza verészeti hang tartály” – gyakran ezen, a nyelvújítási időkötet idéző néven mutatja be Balogh Kálmán hangszerét a közönségének. A jó humoráról is híres cimbalmóművészünk nyelvi leleménye telitalálat, hiszen kiválóan szemlélteti a már rá nézésre is bonyolultnak tűnő Schunda-találmány működési elvét. (Schunda Vencel József fejlesztette mai formájára a cimbalmot a XIX. század második felében). A cimbalmozás tanításának számtalan nehézsége között egyébként szinte elvész a bonyolult húrkiosztás. Ennél sokkal nagyobb problémát jelentenek a megfelelő minőségű hangszer kiválasztási, beszerzési, szállítási és karban-

Szabó Dániel és Balogh Kálmán

tartási nehézségei és ezekből következően, a tanítványtoborzás viszontagságai.

A rengeteg „handicap” persze gyorsan feladásba merül, ha valaki már a cimbalom mesterévé vált. Na jó, de addig is mit tehetünk az ügy érdekében? A recept kézenfek-

vőnek tűnik: le kell rövidíteni a tanulási folyamatot, hogy minél gyorsabban örömforrássá válhasson a hangszerjáték. Ma már se szeri, se száma a világhálón keringő, változó minőségű hangszeres oktatóvideóknak, miért pont a cimbalom maradjon ki a fel-

KIS CIMBALOMTÖRTÉNET

Egy európai műveltségű, a kor szellemi elitjéhez tartozó és határozott vízióval rendelkező hangszerész, Schunda Vencel József hangszergyárában – az ő szavaival élve – „mindenféle réz-, fa-, fűvő-, vonó- és ütőhangszereket” készített. A gyárat, amely egyébként a szabadságharcos honvédezredek megrendeléseinek köszönhető megerősödését, 1848-ban Schunda József alapította meg. Néhány évvel később unokaöccse Schunda Vencel József vette át az irányítást, és vezetése alatt továbbfejlődött a családi vállalkozás. Schunda folyamatosan dolgozott kedvence, a cimbalom megújításán, növelte annak hangterjedelmét, tökéletesítette a játszófelület beosztását, megnövelte hangerejét, és javított a hangszínen is. Az 1873-as bécsi vilákiállításán mutatta be az ekkor még pedál nélküli, javított változatot, mely elkápráztatta még az uralkodót is, aki a Ferenc József-rend arany érdemkeresztjével tisztelte meg az ifjú mestert. Alig egy évvel később pedált is kapott a hangszer, és ezzel megszületett a ma is ismert hangversenycimbalom.

Liszt Ferenc, Schunda Vencel József nagy tisztelője a következőképpen nyilatkozott erről az eseményről: „Ön a cimbalommal szemben azt az epochális érdemet vívta ki, amit Erard a hárfával. Mind a ketten két ősi hangszer ragadtak ki az évezredek pongyolaság-

ból, és megadták neki a szalon-, hangverseny- és zenekari képességet. A magyar nemzet és a magyar zeneirodalom örök hálára van ön iránt kötelezve; üdvözlöm önt a magyar zeneművészet nevében.” Így indult hódító útjára a cimbalom, és nem túlzás azt állítani, hogy Európa uralkodócsaládjai versengtek azért, hogy hallhassák e csodahangszert. 1890-ben a Nemzeti Zenedében Allaga Géza irányításával indult meg a cimbalomoktatás, 1897-ben pedig a Magyar Királyi Zeneakadémián nyitotta meg kapuit a cimbalom tanszék. A „nemzet csalogánya”, Blaha Lujza is beleszeretett a hangszerbe, és előszeretettel énekelt cimbalomkísérettel. A hangszer népszerűségét jelzi az is, hogy 1906-ban elkészült a tízezredik cimbalom.

A cimbalomjáték huszadik századi megújítója Rácz Aladár. Az egyszerű cigányzenészből önmagát cimbalmóművésszé és zeneakadémiai tanárrá képező muzikusnak nagyban köszönhető, hogy mára a klasszikus zenei pódiumokon is elismerik a hangszeret. Egy korabeli újságcikkben így írnak róla: „Hosszú volt az út a jászberényi kis cigányháztól a nagy párizsi, genfi, baseli hangversenytermekig! Tizenhárom éves volt Rácz Aladár, amikor felkerült Pestre, bandába cimbalmozni. És hosszú évekig ült füstös kávéházakban, amíg szárnyára kapta a világhír.”

Párizsban egy szalonzenekarban cimbalmozik, azután Svájcba kerül és Genfben megismerkedik Igor

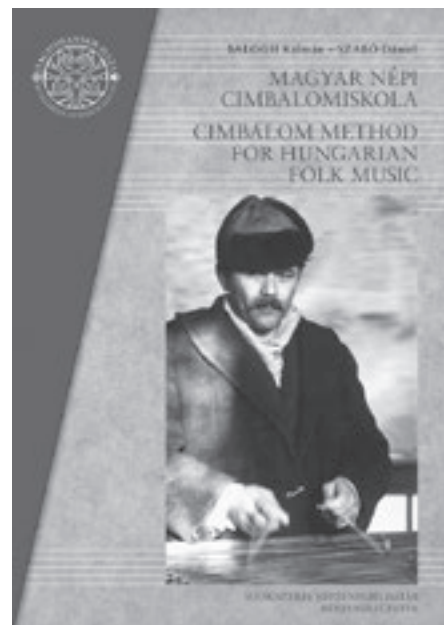
hozatalból? Összedugtuk hát a fejünket Balogh Kálmánnal, Szabó Dániellel, Kelemen Lászlóval, a Hagyományok Háza akkori főigazgatójával, hogyan is zárkozhatnánk fel a trendekhez a cimbalom vonatkozásában. „Az erős akarat diadalt arat”, mint tudjuk, főleg ha képesek vagyunk összefogni a jó ügyek érdekében. A Fórum a Népművészeti Alapítvány a Csoóri Sándor Program és az NKA Halmos Béla Program pályázatain nyerte el a megvalósításhoz szükséges pénzforrást. A Hagyományok Háza adta a stúdiót, a cimbalomokat, Sztanó Hédi rendezőt, Glaser Péter hangmérnököt és Berta Alexandrát, aki a szervezésben tette magát nélkülözhetetlenné. Dénes Zoltán operatőr csatlakozott még a projekthez Varjasi Tiborral együtt. Dénes Zoltánnak köszönhetjük az utómunkákat is; a vágást és az angol-magyar nyelvű feliratozást. Mint ötletgazdának, az én szerepem volt a projekt összefogása, a felvételek kapcsán pedig a szerkesztés és a zenei rendezés.

Mostanra „*Be van fejezve a nagy mű, igen*”, és a Hagyományok Háza honlapgurui már végeztek az online cimbalomiskola számára elképzelt aloldal létrehozásával és optimalizálásával is. Az anyag ezen a linken érhető el: webaruhaz.hagyomanyok-haza.hu/magyar-nepi-cimbalomiskola-online-oktatoanyag-cimbalom-method-for-hungarian-folk-music-online-training-962.

Jó hír, hogy az internetes tananyaghoz a hozzáférés a cimbalomoktatással foglalkozó tanintézmények számára, igény esetén ingyenes lesz.

Szándékaink szerint a Magyar Népi Cimbalomiskola nyomtatott és online változata a diákokat és a tanárokat egyaránt szolgálja. A könyv beszerzésével hozzájutnak egy jól végiggondolt, korszerű tanmenethez, kottákkal, fényképekkel, magyarázó szöveggel, továbbá a dallampéldák gyűjtéseken található eredeti hangfelvételeivel együtt. A videók segítségével aztán a gyakorlatban is tanulmányozhatják a cimbalomjáték csínját-bínját. A nagyfelbontású felvételek választható opcióként felülről és oldalról is „ránéznek” a cimbalomra, így annak teljes húrkiosztása, az ütések módja és helye, továbbá a pedálhasználat egyaránt nagyon jól kivehetően, tisztán látszik.

A *Magyar Népi Cimbalomiskola* általános hangszerismereti és zeneelméleti része, skála-, akkord- és ritmusgyakorlatai, etűdjei a komolyzenésnek vagy népzeneésnek készülők számára egyaránt ajánlhatók. Az általános részt követik a népzeneészeknek dedikált *A magyar népi cimbalomjáték és a Népzenei lejegyzések* című fejezetrészek. Az ezekben szereplő dallampéldák, a nyomtatott kiadványhoz csatolt eredeti gyűjtéseket tartalmazó CD-mellékleten meghallgathatók, miközben a könyvből követhető a dallamok

A címlapon: Paradica János, Felsőősfalva, Sóvidék (Udvarhelyszék)

kottaképe is. Ehhez társulnak a most elkészült videók, amelyek nagyon felgyorsíthatják a tanulási folyamatot, hiszen akárháyszor visszanezhető az alkalmazott kézrend, ütéstechika és pedáljáték. Ráadásul a dallampéldáknál minden esetben elérhető egy lassú tempójú és egy tancos tempójú verzió is, a könnyebb tanulást segítően.

Használják, használjátok egészséggel!

Liber Endre

Sztravinszkijel. A nagy orosz zeneszerző beleszeret a cimbalomba, Magyarországról hozat egyet és Ráczot kéri meg, hogy tanítsa. A magyar cimbalomnak egyre nagyobb híre kerekedik. Bejárja a fél világot és sikert sikerre halmoz. Ráczot a cimbalom Paganinijének, Lisztjének nevezik. Sztravinszkij darabokat ír és ajánl neki. 1935-ben hozza haza a honvágy, de a cimbalom, amivel annyi sikert szerzett magyarságának s a magyar zenének, itthon nem igen tudja eltartani, ezért bizony nagyon jól jön számára a zeneakadémiai tanári kinevezés.

A zeneakadémiai cimbalomoktatás egyébként 1897-ben Kun Lászlóval kezdődik (tanít: 1908-ig). Óriási hatása volt Fodor Jankának (1922/23-1938/39, valamint 1941/42), aztán persze Rácz Aladárnak. Őket Tarjáni-Tóth Ida követte a cimbalom tanszék élén. Tarjáni-Tóth Idától Gerencsér Ferenc vette át a stafétát. Jelenleg pedig Gerencsérné Szeverényi Ilona és Szalai András tanít klasszikus cimbalmozást az akadémian. Bizonyára sokan tudják, hogy Tarjáni Tóth Ida személye a későbbi táncmuzsika szempontjából is kulcsfontosságú. Tőle hallott először a falusi cimbalmozásról fia, Petrovits Tamás, aki aztán ennek a zenének a megismerését és megismertetését választotta életcéljául. A Mákvirág, majd a Kalamajka zenekar cimbalmosaként ő volt az első cimbalmos Magyarországon aki ma is értékelhető minőségben szó-

laltatta meg a falusi népzene hangszerén. Egyébként tanárként ő indította el a cimbalmos karrierjén többek között Szabó Dánielt, Zimber Ferencet és Enyedi Tamást.

Az eddigiek alapján is látszik, hogy két jól követhető ága van a XX. századi zeneakadémiai cimbalomoktatásnak. Az egyik az Allaga Géza, Kun László, Fodor Janka, Tarjáni-Tóth Ida nevével fémjelzett ág, amely több száz cimbalmost nevelt ki és amelynek legismertebb mai képviselője Szöllös Beatrix, Szakály Ágnes (aki többek között Lukács Miklóst is tanította) és Herencsár Viktóra.

A másik jól követhető mester-tanítvány láncolat Rácz Aladárral indul és legkedvesebb tanítványaival, Gerencsér Ferencsel, Tóth Elekkel és Szalay Józseffel folytatódik. Szalay József fia, András pedig jelenleg Gerencsérné Szeverényi Ilonával együtt tanítja a klasszikus zenei cimbalmozást a Zeneakadémian.

A táncmuzsika szempontjából rendkívül fontos momentum volt a népzenei oktatás elindulása Óbudán 1975-ben, amely Béres János és Szöllös Beatrix nevéhez fűződik. Balogh Kálmán Szöllös Beatrix tanítványaként kezdett cimbalmozni, majd a középiskolában Gerencsér Ferencnél folytatta a tanulmányait, így tehát ő mindkét ágnak sokat köszönhet. Ma a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszéken Balogh Kálmán vezetésével oktatják a fiatalokat. (L. E.)

Új „nomád nemzedék”, a magyar alternatíva

Beszélgetés Tóth Jánossal, a Hagyományok Háza Hálózat vezetőjével

A Kárpát-medencei néphagyomány átörökítésének kiemelkedő jelentőségű nemzeti kulturális intézményeként a Hagyományok Háza 2017-ben elkezdte a határon túli hálózatának megszervezését, illetve a megyei feladatellátás kiterjesztését. Hazai tapasztalatokról, a külhoni – kárpátaljai, erdélyi, vajdasági és felvidéki – egységek beágyazódásáról és perspektíváiról beszélgettünk Tóth Jánossal, a hálózat vezetőjével.

Tóth János (Fotó: Jekken Péter)

– A klasszikus recept? A tánczásas mondás szerint mindenki táncosnak indul, csak van, aki tovább tanul. Önnel is ez történt?

– Annyi igazítással, hogy én már gyerekként ismerkedni kezdtem ezzel a világgal, nyolcéves koromban kezdtem néptáncot tanulni a szülővárosomban, Balmazújvárosban. Ez 1989-ben történt, és a vonzódás azóta is töretlen. Néprajz szakos lettem Debrecenben, közben a táncművészeti főiskolát is elvégeztem. A Hagyományok Házával való első kapcsolatomból az időszakból származik, a magyar néptánc oktatási módszertani megújítását célzó pályázaton vettem részt, sikerrel. Azt követően mindig figyelemmel kísértem a Ház tevékenységét. Közben voltam szülővárosomban intézményvezető, majd népművészeti referensként Budapestre kerültem az Emberi Erőforrások Minisztériumába, a tevékenységem sűrűjét a közművelődés és a népművészet kapcsolata, az ezen a területen zajló események képezték. Akkoriban fogalmazódott meg a Hagyományok Házában egy egész Kárpát-medencére kiterjedő hálózati rendszer kiépítésére vonatkozó igény, a felépítmény létrehozásában még mint minisztériumi referens vettem részt. Kelemen László főigazgató úr egyszer csak – 2017–2018 fordulóján jártunk – megkérdezte: mi lenne, ha továbbra is részt vennék ebben a munkában, csak most már a Hagyományok Háza tagjaként?

– Kitől vette át a stafétabotot?

– Olyannyira az elején tartott minden, hogy még a szervezési és kommunikációs főosztály részeként működött a hálózat, de csakhamar egyértelművé vált a feladat hatalmas léptéke, így aztán önálló egységgé nyilvánították bennünket tizenegy fős osztályként. Persze a Ház hálózati kultúrájának részeként vannak még kollégák, akikkel együtt dolgozunk. A hálózatban tevékenykedők létszáma aztán természetesen bővült, hamar kiderült ugyanis, hogy a külhoni egységeknél olyan szakemberekre is szükségünk van, akik képesek harmonizálni a tevékenységünket a helyi jogi és pénzügyi rendszerekkel.

– Alapvetően mi indokolta a hálózat létrehozását?

– A hálózatot mindenekelőtt a társadalom által támasztott igény hozta létre. A népi hagyományok átadása ugyan már korábban intézményesült – nem tudatosan kihagyva a jogelőd intézményeket, eredményeiket, kiemelve azonban a Hagyományok Háza 2001-es létrehozását –, mivel azonban nagyon kevés, illetve kis létszámú közösség tudja saját erőből fenntartani a helyi hagyományokat, egy

budapesti székhelyű intézmény által nyújtandó módszertani segítség nem feltétlenül elegendő. Nagyon nehezen tudtunk eljutni a különböző helyszínekre, így aztán megfogalmazódott az igény, hogy az összegyűjtött módszertani tudást próbáljuk adaptálni a helyi közösségekre. De mint ahogy a táncmozgalom esetében sem felülről lefelé gyűrűző mozgalomról beszélhetünk, a hálózatok révén sem falakat, tornyokat és várakat építünk, ahová behúzódhat a kultúrának ez a területe. Olyan civil szervezeteket, kezdeményezéseket hívtunk meg ebbe az együttműködésbe, amelyek az adott területen már korábban komoly munkát végeztek. A civil kurázi révén, ami számomra az egyik legfontosabb tényező, olyan erőforrások adódhatnak hozzá a nagy egészhez, amelyeket egy teljes mértékben intézményesített hálózati keret nem nélkülözhet.

– Változott-e menet közben az eredeti érvrendszer, volt-e szükség újratervezésre?

– Mindenekelőtt abból kiindulva hoztuk létre a hálózatot, hogy képesek vagyunk mindenhez módszertani segítséget nyújtani, ugyanakkor közreműködni a kapcsolatteremtésekben, amelyek természetesen egyénileg is megtörténhetnek. Úgy gondoljuk, ha valahol megfogalmazódik egy igény, akkor legyünk jelen és tudjunk megfelelő válaszokat felkínálni. Ha például Szegeden felcsíki táncokat akarnak tanulni, akkor mi javasoljuk megkeresni Erdélyben Sándor Csabát, és akkor a legjobb mestertől tanulhatnak. A cserekapcsolatok kialakítása érdekében folyamatosan szervezünk találkozókat. A gyűjtés-archiválás terén sem mindegy, milyen módszer szerint zajlik a munka. Ha ugyanis mindenki által, akár nemzetközi szinten is használható archívumot akarunk összerakni, akkor egységes alapelv mentén kell összegyűjteni az anyagokat, illetve feldolgozni a már meglévőket. Az oktatás, illetve rendezvények szervezése jelent egy másik nagy feladatkört. Vannak jó gyakorlataink, mi is sokat tanultunk a civil partnereinktől, igyekszünk minden arra érdemes tapasztalatot beépíteni az oktatási segédanyagainkba. Ezeket akkreditáltuk is, az a célunk, hogy a megyei partnerszervezeteink révén érvé-

nyesítsük ezeket a módszereket, másrészt a külhoni szervezeteink révén igyekszünk akkreditáltatni az adott ország jogszabályi környezetében. Felvidéken jelen vagyunk a nyitrai egyetemen, ahol elindult egy néphagyományok alkalmazásáról szóló képzés választható tantárgyként az óvodapedagógusok körében, hasonló indult el nemrég a Vajdaságban, Szabadkán is. Előremutató dolgok ezek, erősítenek bennünket abban, hogy az itthon akkreditált képzéseinket a külhoni területekre is ki tudjuk helyezni.

– *Elsősorban táborok, kihelyezett foglalkozások a tudásátadás színhelyei?*

– Jelentős szerepet töltenek be. A táborok egy hétben a résztvevők elsősorban a jól ismert tábori forma keretében megismerkednek az adott tájegység hagyományos népi kultúrájával. Meghatározó azonban, hogy a táborvezető pedagógusok milyen módszerekkel vannak felvértezve az anyagok átadására, és mi elsősorban ehhez tudunk segítséget nyújtani. Szoktunk tartani úgynevezett képzők képzője jellegű táborokat, a 2021-es, Kiscsöszön szervezett örvendetes módon telt házas volt, és azt szolgálta, hogy új módszertani gyakorlatokkal ismertessük meg a kollégákat. Az ott tapasztalt érdeklődés abban a hitben erősített meg bennünket, hogy az ott kipróbált módszereket már 2022-ben viszont fogjuk látni a rendszeres oktatási folyamat részeként.

– *A Ház egyik fontos célkitűzése a népi mestersegek újraélesztése. Hogyan próbálják újrafogalmazni ezt a tevékenységet?*

– Hál' Istennek Magyarországon is egyre többen vannak, akik érdeklődnek a kézművesség, a hagyományos mestersegek iránt. A tárgyi kultúránk mindennapok részévé tételét célzó törekvésekben nagyon fontos szerepet játszik a Népművészeti Egyesületek Szövetsége is. Azt tartom, hogy már nagyon itt az ideje az új „Nomád nemzedék” eljövételének, amely hátára veszi a megújítást, és amelynek alapvetése, hogy mindent egységben kell és érdemes kezelni, semmi sem indokolja a folklórtevékenységek leválasztását a kézműves tárgyak készítéséről. A kézművességben a tudásátadás természetesen külön módszertant igényel, de fontos megmutatni, hogy mindezek a tevékenységek hogyan tudnak szerves egészként létezni a mindennapokban. Napjainkban az élő hagyomány táplálását tekintem az igazi magyar alternatívának válaszként az irányunkba támasztott külső hatásokra: hogy így is lehet élni, így is be lehet rendezni a lakókörnyezetünket, jól lehet szórakozni a magyar népzenevel és néptáncsal, meg tudjuk élni közösségi alkalmainkat, ünnepeinket. Csak meg kell mutatnunk, hogy a miénk, hogy létezik, nem vitrinbe zárt múzeumi múlt, illetve nem látszatvalóság. Mindez most már a nemzeti alaptantervünkben is helyet kapott, és sok külhoni kisközösséget ez tart meg. Erdélyben, a Partiumban, de szinte valamennyi Kárpát-medencei tájegységen élnek még a mestersegeket éltető, olyan szakmáké – csizmadiák, bőrösök, kovácsok, ruhakészítők, fazekasok –, amelyeket megtartott az irántuk megnyilvánuló igény. A többi régióban, illetve Magyarországon kevésbé, leginkább a revival mozgalmak által, de igyekszünk minden még létező élő tudást feltérképezni és hasznosítani – a már dokumentáltak mellett.

– *Az intézményesülés, a hálózatok képesek visszaigazolni, illetve erősíteni a Kárpát-medencei kultúra egységességének, ugyanakkor szerteágazásának folyamatát?*

– Az elmúlt évek során a korábban elképzelhetetlen mértékű és mélységű támogatási rendszerek megjelenése egyértelműen erősí-

*Táncház a Miházi Szabadegyetemen, 2020-ban. Muzsikál Moldován István és zenekara.
(Fotó: Barabási Attila)*

– *Az ön által irányított hálózat hogyan tudja segíteni a Hagyományok Házában felhalmozódó tudás nemzetközivé, érthetővé és értelmezhetővé tételét?*

– A kutatási módszereink külföldi megismertetését személy szerint is a jövő egyik fontos küldetésének és feladatának tartom, és ebben a tekintetben már jelentős előrelépésekről is beszélhetünk. A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete, valamint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzenei Tanszékének közreműködésével fontos fejlesztések zajlanak. A mi módszereink alkalmazását a Hagyományok Háza és más országok akadémiaival – többek közt az Azerbajdzsáni Nemzeti Tudományos Akadémiával – kötött együttműködések is szorgalmazzák. A tudásanyagunk, tapasztalatunk nemzetközi szinten való érthetővé tételének eszközein még mi is dolgozunk. A hálózatnak ebben jelentős szerepe van, hiszen leginkább mi tudjuk azonosítani, ki milyen kompetenciával és tudással képes mindezt képviselni, és a felmérés nyomán lehet a megfelelő embert a közösség élére pozicionálni. A külföldi érdeklődés felmérésében, összesítésében is fontos szerepet vállalunk, amelyek alapján hatékonyan fókuszálni lehet a tevékenységexportunkat.

Csinta Samu

Gazdag életutat tudhat maga mögött, de ma is dolgozik

A Csemadok Életmű díjas Jókai Mária ma is aktív

Jókai Mária közismert néprajzos körökben, hiszen nincsen olyan szegmense a néprajznak, amelybe ne kóstolt volna bele és ne alkotott volna maradandót. A zoboralji gyermekjátékok, az évközi szokások, a hímzések mintái és viseletleírások mind fontos részei munkájának.

– Az első táncsoportot még Kálazon alapította meg. Mikor volt ez?

– 1955-ben fejeztem be a középiskolát Komáromban, óvodapedagógiát végeztem. Szeptember elsejétől Kálazon tanítottam, akkor még volt magyar iskola. A következő nyáron bekerültem a pozsonyi pedagógiai iskolába, itt levizsgáztunk és alsó tagozatos tanítóként végeztünk. A Csemadok az '50-es években már szervezett néprajzos tanfolyamokat, bejelentkeztem, majd az ott tanultakat az iskolában hasznosítottam. Az alsó tagozaton tanítottam, de végzős lányok is néptáncoltak. Az iskolaév alatt nagyon sok programot kellett készíteni, örültek neki, hogy nemcsak szavaltatok voltak, hanem táncoltak is a lányok. Később fiúk is csatlakoztak. Öt-hat évig tanítottam Kálazon, minden évben volt új előadásunk.

– Kálazról Gímesre került, ahol szintén alapított táncsoportot.

– Fontos volt ez nekem, évente többször is volt táncanfolyam, vagy pedagógusoknak képzés, amire eljártam, ezeket a Csemadok szervezte. Az volt a cél, hogy felpezsdítsék a kultúrát a falvakban, azáltal, hogy táncsoportok is alakultak. Gímesen egy igazgató alatt volt a szlovák és a magyar tagozat, de volt vagy hatvan pedagógus, a magyar iskolában párhuzamos osztályok voltak, mert a környékbeli gyerekek is ide jártak. Ahogy Gímesre kerültem, megalakítottuk a csoportot, a kisebb gyerekekkel dolgoztam. Ez nem is táncsoport volt, hanem folklórcsoport, felvettük a Villő nevet.

– Mi motiválta erre?

– Szerettem a gyerekekkel foglalkozni, mondókákat, kiszámolókat, gyerekjátékokat játszottunk. A falvakból Gímesre járó gyerekek elmondták a saját verziójukat. A nagyobbakkal pedig elővettük az évközi szokásokat, a villőzést, ami kimondottan gímési szokás, és a pünkösdlést. Amikor a Villő Gyermek Folklórcsoportot létrehoztuk, már voltak járási versenyek, 1965-ben oklevelet kaptunk. Akkor még jártak Nagycétényből is, ott csak néhány évig volt táncsoport. Mi megmaradtunk és számon tartottak minket, voltunk szlovák versenyeken is: Trencsénben, Eperjesen. Trencsénben külön kiemelték az előadásunk hagyományör-

Mézes Rudolf, a CSEMADOK Nyugat-Szlovákiai regionális alelnöke gratulál Jókai Máriának

ző szerepét. Magyarul adtuk elő a szokásokat, de akkoriban ezt jobban elfogadták. Olyanok voltak a zsűriben, akik értettek hozzá, és értékelték az igyekezetünket.

– A hetvenes évektől gyűjteni is járt...

– Gyűjtöttem a lányszokásokat, gyerek szokásokat, előbb csak Kolonban, Zsérén, Lédecen, aztán a hegymegi falvakban: Menyhen, Béden, majd a vízmei falvakban is: Egerszegen és Vicsápapátiban. Minden faluban megvan a tavaszváró, virágyasárnap szokás, igaz mindenhol más és néhol másként is hívják: pl. kikicézés, vagy killő-villő, de ugyanazt a szokást végezték. A gyűjtések során nemcsak a szokásokat mondták el, hanem azt is, milyen ruhát viseltek. Nem volt annyira idegen ez a számomra, hiszen én is ilyen közegekből kerültem ki, bár nálunk több

szokás feledésbe merült, de villőzni még én is jártam, Ahán zöldápolásnak hívták.

– Említette, hogy járt képzésekre is, de honnan indult, hogy az országos népművészeti fesztiválokot segítse?

– A gímési gyerekekkel összeállítottuk a „Kár lenne elfelejteni” programot, amit előadtunk Zselízen is. Majd a '70-es évek elején „Virágba szőtt álmok” címmel készült összeállítás Zselízen. Ebben nagyon sokan részt vettünk. Sok mindent köszönhetünk a Csemadoknak, és nagyon hálás vagyok érte, hiszen megszervezték a néprajzi gyűjtéseket, ebbe sokan bekapcsolódtunk, pedagógusok, amatőrök. Egy hétig tartottunk gyűjtőutat, járásonként, vagy területenként, s amit ott összegyűjtöttünk, a következő évben bemutattuk. Zenét gyűjtöttek, gyerekjátékokat,

viseletet, tárgyi emlékeket, sőt még építésszettel is foglalkoztak. Igaz, hogy amatőrök voltunk, bár akadtak közöttünk szakemberek, Ág Tibor és Méry Margit akkor a Csemadokban dolgozott, ők is ott voltak. Szerintem ez nagyon értékes anyag volt.

– Volt egy nagy alkotása, „A pártá”, amivel rangos díjat nyertek.

– A „Tavaszi szél vizet áraszt” vetélkedőt 1980-ban úgy hirdették meg, hogy egy blokkot állítsanak össze a régiók, a járási versenyen még mindenki elénekelte a magáét, a legtöbb csoport a lakodalmából adott elő részleteket. Nyitraán összeültünk és javasoltam, hogy a lakodalmast adjuk elő. Nem mindenki vett benne részt, a zséreiek nem akartak, Gímes is kimaradt. Akkor még Királyi is a Nyitrai járáshoz tartozott, bár ők teljesen más népi kultúrát képviselnek, más a viseletük és a szokásaik is.

A pártában tíz falu vett részt: Gerencsér, Pográny, Bodok, Geszte, Kolon, Lédec, Nagycétény, Királyi, Kálaz. A Csiffárból származó kálazi óvónő csak néhányszor vette fel a csiffári viseletet, de Csiffár volt a tizedik falu.

Az összeállításban minden falu mást mutatott be a lakodalomból. Százhusz személy volt a színpadon. Galántán a kultúrház öltözőjében tömörültünk előadás előtt, mindenkit kértem, hogy figyeljenek oda, mindennek tökéletesnek kell lennie. És végül minden nagyon jól sikerült, így kerültünk az országos versenyre, pedig Galántán nagyon jó műsorokat adtak elő. Az országos versenyen még nagyobb volt a konkurencia, de itt is győztesek lettünk, onnan eljutottunk Magyarországra, Kalocsára, a Nemzetközi Folklorfesztiválra. Oda már csak egy busszal mehettünk. A nemzetközi versenyen elnyerte a műsor az UNESCO-díjat.

– Éveken át részt vett a Zobor-vidék hagyományörzőivel a betlehemes találkozón, voltak évek, amikor a Felvidéket csak az ön csoportja képviselte.

– A nemzetközi betlehemes találkozón utoljára 2019-ben Debrecenben vettünk részt, sajnos utána a járvány miatt már nem lehetett. Az első években még a Csallóközből is voltak gyerekek, néhány évig pedig a kelet-szlovákiai Jánok község hagyományörzői vettek részt a betlehemesek találkozásán. Én voltam ott a gímesi, az ahai csoporttal, és a lédeciekkal. Többször bemutattuk az általam gyűjtött gesztei betlehemezést is. Ezt felnőttek járták, a szomszéd, sőt a szlovák falvakba is eljártak. Fontos az is, hogy jártunk a régióban is betlehemezni, a csoportokat szétosztottuk utcák szerint és végigjártuk a házakat. Még a kilencvenes években is volt ilyen, emlékezetes volt, amikor Berencsen betlehemeztünk, annak nagy sikere volt.

– Ma is dolgozik, most éppen min?

– 1969-ben nyílt tájház Lédecen, akkoriban én éppen ott laktam, ekkor alakult meg a hagyományörző csoport is. 1970-ben Kolonban, utána Zsérén is megnyílt a tájház, azóta mondom, hogy minden faluban kellene lennie egy tájháznak, emléket állítva az ősöknek. 1995-ben már itthon voltam, nyugdíjasként. Hogy ne legyek tétlen, összeszedtem a gyerekeket Ahán, annak ellenére, hogy 1972-ben megszűnt a magyar iskola, sikerült több gyereket is megszólítani, 8–10 pár volt. Nekik sokat beszéltem az értékeinkről, elkezdtek összehordani a régi dolgokat. Már 10–15 éve megvolt az anyag, mire megnyílhatott a tájház. Addig a régi iskolában volt két osztály berendezve, de onnan ki kellett költöznünk. Végül 2017-ben Ahán is megnyílt. Nemrégiben átrendeztem egy ki-

csit, hogy ne legyen olyan zsúfolt.

– Jelenleg a gímesi Csemadok-tagoknak segít egy kiállításon. Miért tartotta ezt fontosnak?

– Az „A pártá” című előadáshoz a pártákat is össze kellett gyűjteni. A Zoboralján ezt szalagokból formálják meg, de minden faluban más, vagy színben, vagy a formájában különbözik. A Csemadok Gímesi Alapszervezete kapott új kiállítótermeket, a zoboralji pártákat rendezem most, azzal a tudattal, hogy ott is marad, ki lehet bővíteni időszaki kiállításokkal, hiszen vannak még üres termek a kastélyban. Van Gímesen is néprajzi gyűjtemény, ha megmaradnak a régi használati tárgyak és vásznak. Még van egy nagy ál-mom, kiadni a villózás szokását is.

– Kiadták könyvben az összegyűjtött népszokásokat, gyerek szokásokat, de a viseletekről is hívmzésekről is adott ki könyvet.

– Az AB-ART kiadta az évközi szokásokat négy kötetben, aztán megjelent a gyerekjátékok, majd a „Népi gyógymódok és tisztálkodási szokások” című könyv. Mindig az volt a vágyam, hogy egy naptárban kiadjuk a pártákat, a menyasszonyok viseletét, volt elég sok szöveg is hozzá, hogyan készült, mi lett a sorsa az esküvő után, mivel a pártát csak egyszer volt szabad felvenni. Szóltam többeknek, hogy jó lenne kiadni a pártákról a gyűjtést, ekkor kerültem kapcsolatba a kerületi művelődési intézettel, mondták, ott lenne erre lehetőség. Nagyon szép lett a kiadvány, aztán a legények viseletéről is adtunk ki kötetet. Az „Aranyos fíkető, virágos hajkötő” címmel megjelent könyvben a fejkötők és a fésülködés leírása olvasható. Aztán megjelent a „Szálszámolásos kézimunkák Zoboralján” is, ezek a minták le vannak rajzolva, jó lenne kiadni azt is.

Kép és szöveg: Neszméri Tünde
(felvidek.ma – 2022. január 30.)

„Egy lépéshez is ész kell, a tánchoz meg pláne”

Egy csengeri juhász, Simon János emlékére

Az 1930. január 28-án Csengerben született Simon János, juhász, a híres Rózsa Miklós unokaöccse valószínűleg a szatmári térség egyik utolsó adatközlő táncos és énekes egyénisége volt, aki a hagyományos paraszti társadalom táncéletének még aktív résztvevőjeként hiteles képet adhatott a vidék jellegzetes tánc- és zenekultúrájáról. Kimagasló emlékezőtehetsége, valamint jó szóbeli kifejezőképessége táncfolklorisztikai és néprajzi gyűjtések kiváló alanyává tette. Általa első kézből értesülhettünk a juhásztáncok átöröklődésének hagyományos módjáról, s jellemző sajátosságként külön kiemeli az észbeli képességek, a tudatosság fontosságát a táncban. Simon János feleségével bemutatott páros táncát (lassú csárdás és ugrós), szólisztikusan előadott férfitáncát (csárdás egyedül), juhásztáncát és igen széles, változatos dalanyagát több ízben felgyűjtötték, elemezték és rendszerezték az MTA Zenetudományi Intézet Táncosztályának tudományos munkatársai. Életművének elismeréseként 2013. augusztus 18-án, 2014-ben bekövetkezett halála előtt a Népművészet Mestere díjjal tüntették ki. Az alábbiakban a 2011-ben készült beszélgetésünkkel szeretnék emléket állítani táncos egyéniségének.

*

– *Mikor, hány éves korában kezdte el tanulni, gyakorolni a pásztortáncokat?*

– Hát, még kölyökkoromban, amikor a nagybátyáimtól láttam én. Úgy 16-17 éves forma lehettem. Tizennégy évesen kezdtem el juhászodni, oszt akkortájt figyeltem fel erre. Amit ők csináltak, úgy

vótam vele, hogy én is... Először a kocsmákban láttam őket, aztán meg egyedül az állatok mellett csináltam... aztán, ha valahogy nem úgy sikerült magamban, akkor megint megfigyeltem, hogy mit hagytam ki véletlen. Itt nem tanított minket senki, csak úgy egyik a másiktól...

– *Létezett-e szervezett tánciskola akkor a faluban?*

– Nem volt, de ellenben fel-felütötte a fejét egy-egy ilyen táncmester vagy két alkalommal a háború után. Így összecsozdította a népet, de én úgy voltam vele már akkor... mikor elkezdtem táncolni, azt mondta, én tanítam ütöt, ne ő engem. Megfigyelt engem és elkezdte ő is úgy kiraknia a táncot, ahogy én.

– *Hogyan tanulta a táncot a Rózsa testvérektől?*

– Hát, figyeltem a figurákat, oszt ha véletlen nekem az nem tetszett, akkor – már később – én löktem bele magamnak figurát a táncba. Oszt volt olyan, hogy körülálltak engem a tánc közben és néztek. A forgatást azt megláttam tőlük, oszt én is addig gyakoroltam a juh mellett, míg valami olyan nem lett. Az ember unalmába is... rádió nem volt. Én azt úgy vettem, mint egy játékot. Na meg az ember ott kint az állatok mellett, mikor egyedül van, akkor unalmába is próbálgatja. Csak akarat kell hozzá, aztán hozza az idő magával. Hozzáállás kell, amolyan juhászos formában.

– *Az ilyen gyakorlások alkalmával saját énekszóra táncolt?*

– Igen, magamnak dudorásztam. Azt a taktikát felvettem, mint ahogy a zenészek is zenélnek. Mondjuk, ehhez kell az is, hogy az

ember tudjon dalolni. Mert akinek nincsen zenehallása, az a táncban is nehezebben mozdul meg. Szóval sikertelenebb a tánca is valahogy. Mer' vannak már manapság, hogy dalolni nem tud, de táncolni nagyon jól tud. De ezeket már betanításák, ezek nem úgy értik...

– *Ezek szerint a jó táncosnak értenie kell a jó zenét?*

– Magától értetődő, mert mindig érteni kell. Ha a zenét nem érti, vagy nem tudja... hát táncol, táncol, na de hát... Mindennek van egy sorja. Meg hát illik-e az a tánc valakihez vagy nem illik, ilyen is van. Attól függ, hogy ki tudja kirakni a táncot.

– *Volt-e a juhászoknak külön táncalkalma, melyet ők rendeztek, szerveztek?*

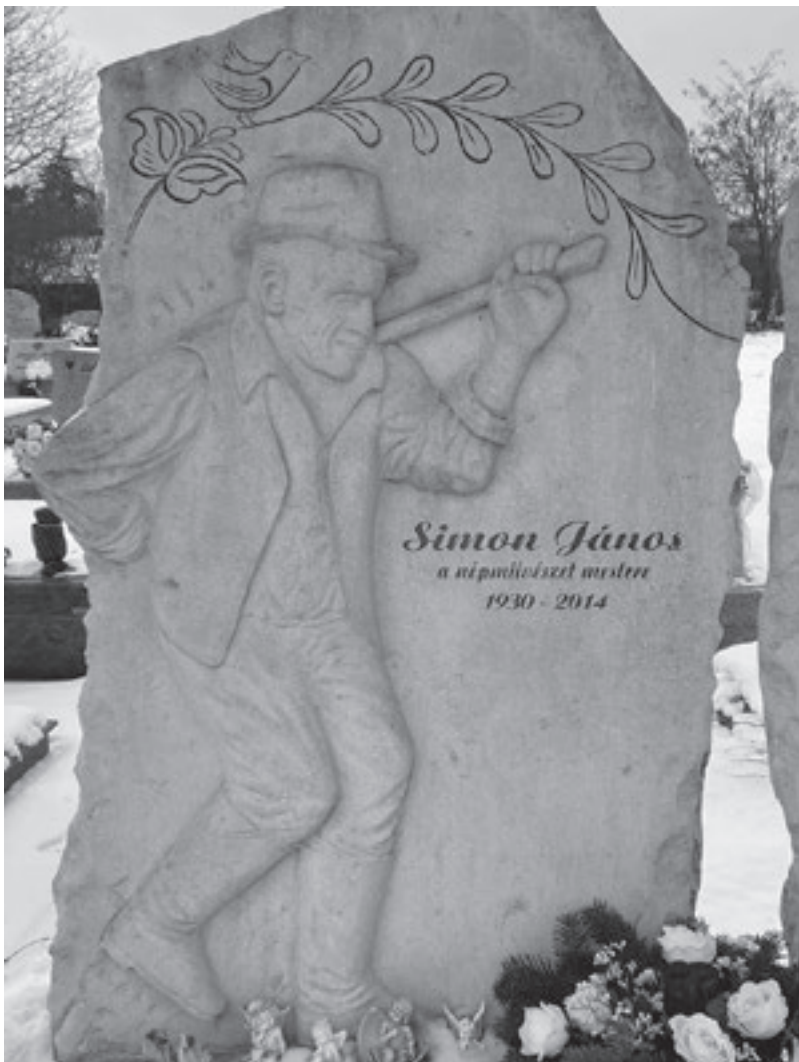
– Ilyen itt nem vót. Esetleg a kocsmákban, alkalomszerűen, de ilyen szervezett az nem vót. A juhásztáncot a bottal legtöbbször csak úgy az állatok mellett csinálta az ember magának, de ha úgy vót, akkor a kocsmába is. Ha vót jókedv, akkor fizetett valamit a zenésznek, akkor ott előttük forgatta ki, ki hogyan tudta. Voltak, akik próbálták, de nem úgy állt az nekik.

– *Elsősorban mi kell ahhoz, hogy valaki jó táncos legyen, s mik a jó táncos legfontosabb jellemzői?*

– Akarat meg jókedv. A kedély kell. A gyakorláshoz akarat kell. Ha télen kijártam a juhhoz, fázott a lábom, rákezdtem dalolni oszt körültapostam magam körül a havat. Eltelt az idő avval is. Sőt manapság is van úgy, ha kint vagyok és fázik a lábom, rákezdem vergelni a lábamat... Akkor veszem észre magamat, hogy ez már rendes tánc. Meg hát teremni is kell erre.

– *János bácsi szerint mi a fontosabb a pásztortáncban, a botforgatás vagy a figura?*

– A figura. Az vót a tánc. A bottal, forgatással cifrázta magát az ember, jobban mondva a táncot. Avval módosította a táncot. Az vót a pásztortánc, amikor bottal.

Fotó: MTI/Szigetváry Zsolt

- *Nehéz volt a botforgatást elsajátítani?*
- Nem, nem nehéz az. Csak ügyes kéz kell hozzá. Régen mind a két kezemben meg-megforgattam a botot. De meg kell fogni azt a botot, kell a jó fogás, ki ne menjen az ember kezéből, fűbe ne csapjon valakit.
- *Milyen módon forgatta János bácsi a botot, milyen figurákat tudott a bottal?*
- Én úgy magam elébe vettem, azt úgy. Mikor táncoltam, akkor átvettem a lábom alatt... egyik, másik alatt, utána megint forgattam, aztán újra átvettem. Az ujjam közt forgattam, aztán egyik oldalról a másikra. Ahogy a zene ment arra löktem ide-oda. Egyébként virtuosi mozgás ez. De most már nem megy... Vót olyan is, aki a földre tette, azt a fölött is táncolt, keresztbe, de én inkább csak forgatni szerettem. Miklós az kiforgatta nem tudom meddig, de a lábfigurákra is ügyelt, hogy az nézzen ki valahogy.
- *A bot forgatása alkalmazkodott-e a zenéhez?*
- Az csak úgy ment folyamatosan, inkább a lábfigurák illeszkednek a zenéhez. Mer' ha az ember nem illeszkedik a zenéhez, akkor az nem tánc, mer' a zene erre megy, én meg arra. Szóval az nem tánc.
- *Abhoz, hogy a tánc jó legyen, szükség van eszeségre?*
- Ha nem tud gondolkodni, nem tud táncolni. Jó kedély is kell, aki el van csüggedve annak nem megy. Illő is az, ha valakinek jó kedve van, akkor mozduljon, szerintem. Érteni kell a zenét is, mert ha nem arra megy akkor az nem jó. Meg, ha valaki nem érti, mit csinál, az meglátszik. Egy lépéshez is ész kell, a tánchoz meg pláne.
- *Volt-e valaki, aki a János bácsit követő generációból még tudta, ismerte a juhásztáncokat?*
- Nem láttam én már senkit sem. Voltak ugyan, akiknek voltak juhaik, de ők nem foglalkoztak úgy a tánccal... Na, hát erre rátermettség kell.

Mikulics Ádám

Lajtha-kiállítás a Táncháztalálkozón

Százharminc évvel ezelőtt született Lajtha László, aki Bartók Bé-lával és Kodály Zoltánnal együtt a magyar tudományos népzene-kutatás megalapozója, egyúttal az európai összehasonlító et-nomuzikológia megteremtője. Páva István kiállítása Lajtha tu-dományos tevékenységének legfontosabb állomásain vezet végig fotók és korabeli idézetek segítségével: gyűjtőmunka Székelyföld-től Dunántúlig, hangszerek, falusi és városi hangszeres zene ku-tatása, táncoktatás, szomszéd- és rokonnépi népzenei kapcsola-tok stb. A kiállítás a zeneszerző Lajtha népzenehez való viszo-nyát is felvillantja. Közismert Lajtha széki gyűjtésének hatása a magyar táncmuzika elindulására, ezért fontos, hogy a mai táncmuzika fiatalok is megismerjék munkásságát, s erre egyik leg-jobb alkalom a Táncháztalálkozó.

Együd Árpád élete és munkássága

Centenárium kiállítás Siófok szívében

Siófokon, a Balaton déli oldalán született Kálmán Imre magyar zeneszerző, akinek szellemiségét emlékház örzi. A Kálmán Imre Emlekház múzeumi funkciónak eleget téve állandó kiállítással várja a látogatókat, miközben remek időszaki kiállításokkal is megörvendezteti a siófoki Kálmán Imre sétányon álló épületbe betérőket. Ugyan az állandó kiállítás szintén megérdemelné, hogy szélesebb publikum előtt írjak róla, most mégis a 2021 szeptemberében nyílt „Együd 100 – Együd Árpád élete és munkássága” című időszaki kiállítást szeretném elsősorban ajánlani, nemcsak a folklór és tánc iránt érdeklődők számára.

*

Együd Árpád (1921–1983) folkloristát Pest megyéből sodorta az élet Somogy megyébe, ahol kibontakozó pályája során néprajzi érdeklődése is megnyilvánult. A kiállítás végigjárja a klasszikus életműtárlati elemeket, így jelentős figyelmet kapott a néprajzkutató részletes életrajza, munkásságának főbb mozzanataival. Nagy hangsúly helyeződött arra, hogy Csurgóra kerülve az ottani gimnáziumban testnevelést tanított, a diákjainak pedig a népi játékokkal való megismerkedést szorgalmazta. A tánc iránti elköteleződését mutatja, hogy diáktánc csoportot alapított. A tárlat a textuális tartalmi és kommunikációs elemei jól felépítettek, történetileg helyezik kontextusba a néprajzkutató munkájának jelentőségét, valamint méltó módon összegzi örökségét.

Együd Árpád személyes, a néprajzi gyűjtőutakhoz szükséges tárgyai, korabeli képek is szemléltetik tevékenységének sokszínűségét.

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNC HÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrassy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

KI KÁLMÁN IMRE EMLEKHÁZ

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS

EGYÜD 100

2021. SZEPTEMBER 18. – 2022. ÁPRILIS 9.

gét. Olyan dokumentum is helyet kapott a kiállításon, mint például a Balaton Néptánc Együttes 1965-ös alapítólevele (amely az 1963-ban létrejött Balatoni Táncgyüttes újrarendezéséről szól). Ezen Együd koreográfusként szerepel. Ehhez hasonló fontos dokumentumok kerültek a falakra, de talán leginkább a korabeli képek, a táncgyüttes pillanatait rögzítő felvételek demonstrálják Együd Árpád hozzáállását a tánchoz és a közösséghez.

A kiállítás erőssége, hogy igyekszik megszólítani a látogatót, miközben partnerként kezeli. A szervezők Együd Árpád munkásságából kiemelve a főbb pontokat, röviden, vizuálisan – plakátok által –, érezhetően a fiatalabbakat, gyermekeket megszólító stílusban „beszélnek” a néprajzi gyűjtés jelentéséről, a néprajzkutató eszközeiről a technikai fejlődés tükrében, valamint magáról a néprajz jelentéséről, a tárgyi és szellemi területeket kiemelve. Ehhez az ismeretterjesztő szándékhoz kapcsolódik a fotósarok, amelynek igen egyszerű a funkciója: a kihelyezett korabeli öltözékeket a látogatók – kicsik, vagy éppen nagyok – felpróbálhatják és okostelefonjukat, fényképezőgépeiket

használva megörökíthetik a kiállítás egy-egy pillanatát. Természetesen a két legismertebb közösségi médiaplatformon speciális *hashtag* és megjelölést alkalmazva megoszthatják ismerőseikkel a képeket, sőt elküldhetik azokat a múzeum hivatalos felületein való megjelenés reményében is. Ez a megoldás a kiállítás organikus marketingeszközeként nem rossz ötlet, és jó példa arra, hogy egy néprajzi fókuszú tárlat is tud haladni a korról, képes izgalmas lenni, és alkalmazkodni a kor igényeihez.

Megállapíthatjuk, hogy informatív, vizuálisan is gazdag tárlat várja a látogatóközönséget, ahol korosztálytól függetlenül mindenki találhat egy-egy kiemelkedő, számára valamiért érdekes mozzanatot. Egyértelműen azonosítható a múzeumpedagógiai szándék, amely leginkább az interaktív elemekben testesül meg. A már említett fotósarok mellett más digitális eszközöket is alkalmaznak a kiállítási készletben, színesebbé téve a befogadói élményt, valamint gondolva a különböző igényekkel érkező látogatókra.

Az időszaki kiállítás egészen 2022. április 9-ig tekinthető meg Siófokon.

Lengyel Zsanett

A csecsemő és a kisgyermek táplálása – 1.

Nemrégiben nagy boldogság ért minket családirag: megszületett az első unokánk! Sebestyén már kilenc hónapos, az anyatej mellett fokozatosan kiegészítő táplálékot is kap. Érdekes megfigyelni, hogy nagyszüleim generációjától a mai fiatal szülőkhöz milyen sok változáson ment keresztül a csecsemőgondozás, ezen belül is a táplálkozás. Lássuk, hogy is volt ez régen, a paraszti világban.

A néprajzkutatók, történészek régóta foglalkoznak a kisgyermekkor történetének különböző aspektusaival. Az Ethnographia lapjain számos hiedelemközlés látott napvilágot, amelyek az ország különböző vidékein gyűjtött, a születéskor, kisgyermekkor idején gyakorolt mágikus szokásokról, hiedelmekről számoltak be. 1893-ban Dörfler Fanny gyűjtötte egybe az addig közölt, hiedelemanyagot, *Gyermek a magyar néphitben* címmel. 1899-ben jelent meg Richter M. István *A csecsemő Németprónán és vidékén* című tanulmánya, amely a téma első táji feldolgozása volt. Ugyanabban az évben látott napvilágot Temesváry Rezső *Előítéletek, népszokások és babonák a szüléskor körében Magyarországon* című, máig alapműnek számító munkája. A *Magyarország Néprajzában* Szendrey Ákos és Zsigmond foglalták össze az addig publikált, szoptatással, elválasztással kapcsolatos adatokat.

Egyes táplálkozásmonográfiák – mint például Ecsedi István debreceni és tisztántúli, vagy Kardos László őrségi kötete külön fejezetben tárgyalja a csecsemő és kisgyermek táplálását. Kapros Márta 1986-ban, az Ipoly mente születéssel kapcsolatos szokásairól és hiedelméről egy egész kötetet írt, melyben részletesen foglalkozik a kérdéssel. 1993-ban *Gyermekvilág a régi magyar falun* címmel, Jászberényben és Szolnokon rendezték azt a konferenciát, melynek előadásaiból kötet is megjelent. Ebben Balogh Anna pszichológusszemmel tekintette át a csecsemőgondozás régi falusi szokásait, összehasonlítva a későbbi, egészségügyi ajánlásokkal. A sok publikáció közül feltétlenül meg kell említenem Deáky Zita és Krász Lilla *Minden dolgok kezdete* című, gazdagon illusztrált, nagyszerű kötetét (Századvég, 2005), mely a születés magyarországi kultúrtörténetét a legrészletesebben mutatja be XVI–XX. század között. Az alábbiakban a felsorolt művekből idézek néhány érdekes részletet.

*

Richter Magyar István: *A csecsemő Németprónán és vidékén – hiedelmek* (Ethnographia, 1899)

Minden gyermekágyas nő tartózkodik olyan ételtől és italtól, mely gyenge gyomrára és – mivel mindegyik maga szoptatja gyermekét – tejére káros befolyással volna. Disznóhúst egyik sem vesz szájába, mert a néphit szerint akkor gyermeke tetves lenne. Legtöbb anyja egy évig szoptatja gyermekét. Ha néha megtörténik, hogy valamelyiknek egyúttal idegen gyermeket is meg kell szoptatni, jól törölje meg utána a gyermek száját, mert különben a néphit szerint emlí kiapadnak s gyermeke nem marad életben.

A gyermek egy év alatt annyira kifejlődik, hogy már anyatej nélkül is megél. Ekkor az anya elválasztja. Némelykor ez nagy feladattá nézve sok bajjal jár, de előbb-utóbb mégis sikerül.

Leggyakoribb módja az elválasztásnak az, hogy mikor a gyermek éhségtől gyötörtetve keresi a megélhetés eddigi forrását, szúrós jószágot (pl. kefét) talál helyén. Visszaretten s hangos sírásra fakad. Nemsokára megint tesz kísérletet, de újra csalódik. Így aztán lassankint leszokik eddigi élvezetéről. Némelyik anyja úgy választja el gyermekét, hogy háromszor az asztal körül vezet és egy krajczárt s főtt tojást, vagy kenyeret nyom markába, annak jeléül, hogy ezután már ily dolgokkal kell az éhséget csillapítani, azután egy körre ül s megszoptatja a gyermeket. Ilyenkor aztán, mint mondják, a gyermek mindent elfelejt, nem emlékszik vissza többé semmire,

Petrás Mária: Szoptatós Madonna. Budapest, SOTE I-es számú Gyermekklinika (2001) – Fotó: Ocsovai András (kozterkep.hu)

akár e kő. Mások szerint meg akkor felejt el az emlőt, ha oly helyen szoptatják meg, ahol még nem szoptatták. Ha az anya még akkor is megszoptatja gyermekét, mikor már elválasztotta, a gyermek ostoba lesz, vagy pedig megigézik az emberek. Ha a leánygyermeket holdtöltekor választják el, akkor a néphit szerint nagy lesz a melle.

*

Szendrey Zsigmond – Szendrey Ákos: *Szokások. Magyarország Néprajza 4.* (1937)

A csecsemőápolásban a legnagyobb gond a szoptatás körül tapasztalható. Az előtejet, azaz a keresztelés előtti tejet általában boszorkányosnak, mérgesnek tartják s vagy kinyomkodják, vagy ma már általában urukkal kiszívatták. A gyermek első étele a herbatea vagy kölcsöntej, esetleg olyan szoptatós rokon asszonytól, akivel az anya eddig haragban volt, de most kibékült. A szoptatást nem szabad pönteken kezdeni és kezdeni mindig csak déli harangozáskor szokás: mellbimbójukat benyálazzák s előbb a jobbat adják oda, hogy a gyerek balos ne legyen. Igen félnek a tej elvesztésétől vagy elvitelétől s ezért számtalan tiltó cselekvést ismernek az anyára és látogatóba menőkre. Ügyelni kell például, hogy az előtej földre ne cseppenjen s a fekvés ideje alatt tilos a házból bármit is ki vagy kölcsön adni; nem szabad az anya ágyára ülni, a gyermeket rajta keresztül áttemelni és szopás után a tejesarcú csecsemőt megcsókolni. Ha az anya útról jön haza, szoptatáskor cirokseprőt, vaslapátot, vagy más go-

noszúzó tárgyat tesz lába alá, de ugyanígy tesz villámlós időben is. Analógiás következmények miatt nem jó az elválasztást faviorázás és levélhullás idején vagy páratlan hónapban megkezdeni, hanem farsangkor, búzahordáskor vagy gyümölcséréskor; de befolyást tulajdonítanak a gyermek fejlődésére a holdnak is, ezért a leányt általában holdtöltekor választják el, hogy telt mellű és formás testű legyen, a fiút pedig újholdkor, hogy gyorsan és jól fejlődjék. Az elválasztásnál erőszakos, fájdalmat okozó és undort keltő módokat is igénybe vesznek, például kefét tartanak a mellhez kapkodó gyerek szája elé, vagy sós mézzel kenik be a bimbót. De többnyire megelégszenek az ősi varázsló eljárásokkal; az anya például utójára disznóvályún ülve szoptatja gyermekét s ugyanekkor ingét fordítva, azaz hátát mellére előzve veszi fel. Hogy pedig teje minél gyorsabban elapadjon, melle meg ne gyűljön, elfogadják ugyan a bábák tanácsait, de azért néhol még ma is uruk gatyamadzagával kötik le mellüket, vagy kenderkőccel melegített tejes köcsögöt tartanak rajta és cirokseprűre fejk tejüket.

*

Ecsedi István: *A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása (1935)*

Az evés végigkíséri az embert születésétől haláláig. Az első és az utolsó élettani működések közé tartozik. Igaz az a filozófia is, hogy a gyomor és a szerelem kormányozza a világot. A parányi gyermek, mikor a világra jön és lélegzik, nemsokára sír, odateszik anyjához. Ha az anya fáradt kezével megnyalja melle bimbóját, szájába teszi az idétlen gyermeknek, ez az anyja tejétől elpihen. Később annyira rászokik az anyatejre, hogy még nagyobb korában is szopni akar, sehogy sem akar az ételre szokni. Az anya emlőjét fekete kenőccsel, korommal kenik be és mikor a gyermek szája felé tartja, mondja neki „kakás! kakás!”. A gyermek elfordítja az emlőtől a fejét és sír. Némelyiket még így is nehéz leszoktatni az anyatejéről, a szopásról. A szegény parasztasszonynak nincs módjába válogatni a táplálékban, egy falat kenyeret összerág cukorral és ezt a pépet adja a gyermek szájába úgy, hogy a maga száját a gyermekéhez teszi, nyelvvel kinyitja annak kis száját, átadogatja az édes pépet annak szájába, mint mondja: „iteti”. Eteni, mint a galamb a fiókáját a begyében megpuhított maggal.

A szegényasszonyok, akiknek a silány táplálkozás miatt kevés a tejük, gyermekük pedig követelőző, nem bírják gyermeküket emlőikből táplálni, tehát meg nincs, kezdetleges cuclit csinálnak neki. Ritka fehér gyoicsba jól összerágott, megcukrozott kenyeret kötnek olyan nagy csimbókba, hogy a kisgyermek szájába férjen és mikor a gyermek ordítva kéri a táplálékot, a szájába teszik. A gyermek ugyan kezdetben sírva tiltakozik a táplálás ellen, elfordítja száját, parányi öklével tolja el a különös csimbókot, később azonban gyomra legyőzi ellenkezését, szájába veszi és szopogatja a ruhába burkolt kenyérpépet, nem sír többet, hanem marad szépen. A gondos anya vigyáz rá, hogy a torkára ne szaladjon a csomó, azért pólyájához, vagy a bölcsőhöz köti egy madzagra és így biztosítja a gyermek életét. Vigyázni kell arra is, hogy tiszta legyen. Mert ha a gyermek szájából kiesik, a legyek százával lepik el. Ezért a szegény asszony napjában egyszer, sőt kétszer is új göböt csinál. Én úgy gondolom, hogy ez a göb a cuclik legősibb fajtájához tartozik. Ennél őszibb, mikor a gyermek a hüvelykujját szopja, de ez nem táplálja. A gyermek táplálkozásának egyik haladottabb fajtája, mikor a gyermeket ételre kaptatják. Első étel a kenyér, jobbmódú helyen a kalács, melyet forralt tejben megáztatnak és ezt a lágy ázalékot rakják kanállal a gyermek szájába. A kisgyermek nagyon nehezen kap az ételre, az anya csócsa néven ajánlja neki az edelt. Kiskanálba veszi az anya, megfűjja, megkóstolja, hogy nem forró-e, azután teszi a gyermek szájába. Iteti. A gyermek először kiköpi, sír, azután fanyar arccal nyeli le, lassan hozzászokik. Ha éhes, mondja: „Tóta, tóta”.

Az anya ölébe veszi, megcsókolja és mondja neki „Csócsa fiam csócsa! Messzire mennyi kakálni!”.

Ez egyhangú táplálékot gyakran változtatják húslevessel. Jobbmódú helyen tyúkhúslevessel, szegény helyen marhahúslevessel. Ebbe is kenyeret áztatnak, úgy adják oda neki. Mikor már nagyobb, húst is kap, egy kis „pécsi”-t. Sőt, a balmazújvárosi sváb anyák egy kis pálinkát is adnak neki, hogy hadd erősödjön. Szegényemberek szalonát, sőt egyes esetekben rántottás kolbászt adnak a csecstől elválasztott gyermeknek. Ettől erős hasmenést kap, mely gyakran hosszas betegséget, sőt halált okoz.

*

Kardos Ferenc: *Az Őrség népi táplálkozása (1943)*

A táplálkozás, ez az egész életünket megkötő és körülményeivel döntően meghatározó biológiai szükséglet – amely valóságban már az anya testében megkezdődik és amivel kapcsolatban szintén van népi tudás és hiedelem –, a születés napjával formálisan is kezdetét veszi. Régen a fűrésztés után rögtön szoptatni kezdték a csecsemőt, de nem az anyja, hanem amint akkor általános volt, – egy szoptatus asszony. Minden faluban akadt ilyen és akárki is volt, elhívták, s már előre számítottak rá. Ez az első nap, vagy még a következőkben is, szoptatta a gyermeket, mindaddig, míg az anyának is megjött a teje. Egyesek avval magyarázták ezt a szokást, hogy azonnal meg kell szoptatni a gyereket, mert különben „összefásul a szája”. Az anyának az első tejét nem adják a csecsszopúnak, – ragados, nyúlós lévén – azt tartják róla, hogy rossz, ártalmas, és csikarást okoz. Ezért kinyomkodják. Persze nagyon kell ügyelni az első szoptatásra. A gyereket jobbról kell fogni, hogy az is jobbról fogja a kapanyelet; a mellbimbót benyalazzák kissé és a jobbat adják, azért, hogy hajszás legyen a gyerek. Balról fogva, bal csöcsről szoptatva csás lesz (Őriszentpéter). A sikeres szoptatás attól függött, volt-e az asszonynak elegendő teje. Ha lakodalomkor esett az eső, akkor azt mondták, hogy jó tejes lesz a menyasszony (Pankasz, Szomoróc). Hogy sok teje legyen, a születés után három hétre, amikor „az egyháztul eljött” az asszony, hazajövet nem hagyták levetkezni, hanem egy korsót nyomtak a kezébe és akármilyen messze is volt a kút, vízért menesztették (Pankasz). A szoptatási idő átlagban két-három év volt, de nem egy gyerek elszopott még ötéves koráig is. „Nyany! ide csücsülj, szopom cicit” – mondták az ilyen nagy szopós gyerekek. Azt tartották, minél tovább szopik a gyerek, annál később lesz utána a másik. Mégis általában a harmadik nagypénteken túl nem szoptattak, mert a hiedelem szerint: amelyik kised a harmadik nagypénteket szopásban éri meg, szemmelverő, szemmelrontó lesz, azaz megigéz, megront másokat (Szomoróc, Pankasz). Szalafőn meg úgy tudják, hogy csak a „kétszer szopós” (azaz aki egyszer már elhagyta, de később újra rászokott a szopásra) gyermek lesz szemmelrontó. Amikor még nem tudott jól szopni, tejbemártott ruhát dugtak a szájába és avval volt el. Másutt meg rongyba kötött sárga cukrot szopogatott. Mindezek a mai cuclit pótolták. Nem nagyon vigyázták, hogy hányszor, mikor szoptatták, amikor csak sírt, odaadták neki a csecset. Sokszor a csecset a szájában volt és az anyja elaludt fölötte a bölcsőre hajolva.

A kicsinyt hamarosan rászoktatták más ételekre is; így tehát egyidejűleg szoptatták is, meg etették is. Eteni akkor kezdte az anyja, amikor hozzányúlt az enivalóhoz. A gyerek kezdetben az étel levét eszi meg leginkább. Adnak neki egy-egy félkanállal. A kenyeret, a húsfélét előbb az anyja megrágja és szájából, vagy az ujsa hegyiről teszi a csecsszopó szájába. Eteni. A tehéntejet is hamar megízlelték vele: ennek a fele víz, meg cukor. De csak újfejus tehen teje jó erre a célra, a hasasé nem. Egyidejűleg rászokik a vízre is. Búzadara, pép, krumpligánica is soron következik: régen a megrostált liszt öregjét főzték meg így. Rágicsálgatta a kenyérhajat meg a kalácsot is. Különben akármit is ettek, mindentől adtak neki egy-egy kanál-

lal, mert mint mondják – a jó gyerek mindent, még a savanyúságot is megkívánja. Ha székrekedése volt, szappant dörzsöltek a fenekibe, ez aztán alaposan meghajtotta.

Ha a foga jön, akkor igen nyűgös. „Hasad a foga, azért nagy a hasa” – mondogatják. Ilyenkor mézet szoktak az ínyére kengetni.

Ma már általában nem szoptatják meg rögtön a picinyt és utána is elsőbb kömintét adnak cukorral. Ez a szokás a háború után terjedt el az orvosok működésének eredményeként. A szoptatás is három-négy óránként történik. Sőt, a szoptatási idő is nagyon leszűkül: egészen fiatal asszonyoknál már csak hónapokra korlátozódik. Általánossá vált a cucli használata. Jelentős szerepe lett a kávénak, amit rendszerint árpából pirítanak.

Az elválasztás bizony kényelmetlen a csöppségnek, de bele kell törödni. Régen páros esztendőben nem választották el a gyereket. Rendszerint a harmadik évben került rá a sor, lombosfahajtáskor, cseresznyeéréskor. Mint mondják, vígan eszik akkor a kisgyerek egy kis cseresznyét (Szalafő). Ha „szárazfákor” választották el, akkor meg sok ruhát szaggatott (Szalafő). Pankaszon úgy tartják, hogy a „szárazfákor” választott gyerek „száradott” lesz. Korommal, paprikával, paprikás mézzel, vagy piros festékkel keni be az anya a mellit, és „fáj / véres / kakás...” stb. ijesztéssel igyekezik a gyereket elriasztani a szopástól, és annak, ha mégis megpróbálja, hamar elmegy a kedve tőle. Némely anya meg egy-két hétre elviszi a gyereket a rokonokhoz a szomszéd faluba és így felejteti el vele a szopást. Az anya, hogy a teje elapadjon, szappanos ruhával köti le a mellét, vagy időnként két ujjával „kifőji a csöcső búbját”. A növekvő kisgyermek ételei már a felnőttével azonosulnak, ahogy közelebb kerül az asztalhoz, vagy éppenséggel az asztal mellé ülhet.

*

Kapros Márta: *A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén (1986)*

Vidékünkön szintén általános volt a cumi (cucli, gyugó) használata. Kenyeret, esetleg zsemlet összerágott az anya, kiköpvén megcukrozta, s egy kis rongyba belekötötte cérnával. Megnyomkodta, hogy laposabb legyen, s a nyűgösködő apróság szájába dugta. Ettől elhallgatott, s ha nem volt komolyabb oka a sírásra, el is aludt. A 30-as évektől a módosabbaknál a patikában vett gumicuci fokozatosan háttérbe szorította, de még az 50-es években sem ritka, hogy a gyermekre felügyelő nagymama a régi módszerhez folyamodott. Ugyancsak hozzávetőlegesen az 50-es évekig a legtöbb kisgyermekes háznál tartottak otthon szárított mákhajat. Mindössze arra ügyeltek, ne legyen erős a főzet, mert a túladagolásból fakadó szomorú példák mindenütt ismertek. (...)

Külön edényfeleség a gyermek táplálására a hagyományos gyakorlatban nem volt ismeretes. A gumiszopókás üveg a 30-as években jelenik meg a nagygazda házaknál. Öt hónap után kapott kenyérhajkát. Ha nagyobb darab került a szájába, aki éppen felügyelt rá, kézzel benyúlt, kikaparta, nehogy megfulladjon. Öt-kilenc hónapos kora között szoktatták rá a főtt ételekre: „amikor már kikaparta az anyjának a keziből, mikor már ordított érte, gebedezett az ételért”. Kezdetben a felnőttek megrágták előtte, s úgy adták ujjhegygel, újabban kiskanállal a szájába. „Öregmamika. Vót olyan 80 éves. Jól összerágta és tette le a gyerekeknek. Rá nem mertem szólni, mer’ akkor aszongya: Utálod? Én se szart eszek a számmal!” (Ipolyvece, 1950-es évek).

Széki lakodalom, ölbéli gyermekkel (1989.) – Adományozó: Urbán Tamás / Fortepan 46996

Ugyanazt ette a gyerek is, mint a felnőttek, nem főzicskéltek neki külön. A legmódosabbaknál a 30-as években jelenik meg, hogy már kisbögret, kislábast vásárolnak, s abban főzte meg a nagymama a teácskát, grízt, krumplit. Ezeket kiskanállal adták a gyermeknek. A zöldség- és gyümölcsféléből készített (bébi)ételek azonban a legutóbbi időkig ismeretlenek voltak falun.

Az etette a gyermeket, akinek éppen a gondjaira volt bízva, ölébe vette az apróságot, valami rongyot, pelenkát elégett, hogy ne kenje össze az ingét. Az első világháború utáni években a nagygazda családnál már külön *előkét* (partedli) készítettek neki. Leggyakrabban maradék flanel anyagot beszegtek, s két *gallongot* (vékony pamutpertli) varrtak rá megkötőnek. Ismerünk szövőpamutból horgolt darabokat is, amelyek körben kifeküdtek az apróság vállán. Ugyancsak a legmódosabbak körében a két világháború között itt-ott feltűnik a magasított lábú, elől rögzítőléccel ellátott, karos gyermekszék (ülőke). E bútordarabot helybeli mesteremberek készítették. Használata nem tekinthető tipikusnak. Nyolc-kilenc hónapos gyermeket már beletettek, s evéskor az asztal mellé állították vele.

*

Kitekintésünket Balogh Anna néhány gondolatával zárom, akinek tanulmányából legközelebb még idézek majd.

„A paraszti kultúra – szerves kultúra, szoktuk mondani. Mit jelent ez az egyes ember életében? Mit jelent ez az élet kezdetén, az újszülött, a csecsemő, a kicsi gyermek számára? S mit az anyáknak? Régebben, mikor egy lány eladósorba került, számos élménye, megfigyelése lehetett a terhességről, szülésről, szoptatásról. Testvért, rokonyereket gyakran dajkálhatott, kellett is dajkálnia. Napjainkra a társadalom hagyományos közösségei egyre inkább felbomlanak. Megszakadnak azok a szálak, amelyek mentén az élettapasztalatok továbbadtak. A mai (kétféle generációs) *nukleáris családokban* sok lány nő föl úgy, hogy újszülöttet még sose látott, csecsemőt is inkább csak az utcán, babakocsiban tolvá.

Régen a társadalmi tudás generációról generációra öröklődött. Ahogyan a fiúk megtanulták apáiktól a földműves vagy iparos mesterséget, úgy a lányok anyjuktól, nényjuktől (a házi munkák mellett) az anyaság »tudományát«.

A mai kismamák csecsemőgondozási szakkönyveket forgatnak, szülés-előkészítő tanfolyamra járnak. Generációk szemléletét, beállítódását határozza meg tehát, hogy milyen tanácsokat, úttravalót kapnak a „szakemberektől”, az egészségügyi intézményektől. Hogy mindez napjainkra miként alakult a csecsemőtáplálás tekintetében, arról a következő részben lesz szó.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 My meetings with a Moldavian soulseer – excerpts from a book about Hungarian Csángó Moldavian woman, Jánó Ferenc Ilona. For 37 years, starting in 1969 Kóka Rozália visited her informant Jánó Ferenc Ilona documenting her visions and important events in her life. In 2006 Rozália's collection work was published in a book by L'Harmattan in Budapest. "A seer of the dead (souleer) is a man or woman who according to Hungarian folk belief has supernatural powers and can contact the dead, bring news from them, or can sometimes help with healing..." Rozália first heard about the seer in the Moldavian village of Lészped/Lespezi from other ethnographic informants from Moldavia. When she travelled to Lészped to visit Jánó Ferenc Ilona the first time, the seer met her with the following words, "I've been expecting you...my guardian angel told me you were coming. And that you come with good intentions. I can tell you secrets, you will use my words for good cause." Kóka Rozália's new column.

Page 6 MAGTÁR – Literature and the dance house. Excerpt from a novel entitled "Iker" (meaning: twin) by Transylvanian Hungarian writer, poet, editor Simó Márton which includes description of the early dance house movement in Transylvania. "...the authorities prohibited it, but allowed it. They permitted it, and didn't. For awhile. Then they stopped it. There were certain elements in the dance house music and in the dance that could be used for ideological purposes, but only if taken out of the original context."

"... the national schizophrenia. The need to create the myth and the past, in a national package of lies...until the people believe it... The [dance house] movement was born in opposition to this. Back to the roots. Back to the pure source. The mentality of Bartók, Kodály, Lajtha László, Domokos Pál Péter reappeared and Kallós Zoltán's folk music collection work seemed to align with this mentality." One of the novel's main characters, Hunor participated, "...Hunor felt like he was in his element when he went to the dance house. For one thing there were a lot of women there. Which is important for every young man. You could meet and make friends with teachers, university students, nurses, girls studying to be school teacher..."

Page 13 A traditional storytelling revival in Hungary is encouraged, supported and taught by Budapest's Hungarian Heritage House where courses in traditional storytelling and Hungarian folk tale have been offered every year since 2007. The author of this article, herself a revival storyteller, addresses questions of carrying on the oral tradition within the context of today's revival story telling movement in Hungary. She is active in "Meseszó Association" whose members are committed to carrying on the storytelling tradition. By Bumberák Maja.

Page 16 Foods for holiday and every day amongst the Hungarians of Moldavia. "In Moldavia no one ever wrote down a recipe...they didn't cook according to particular rules." This article is organized around the following headings: soups, cornmeal/polenta, stuffed leaves, stuffed chicken, "csiger" lamb offal (innerds) from the freshly butchered animal, "zsufá" (flaxseed gruel), crepe-like sweets filled with cottage cheese and a dumpling-like sweet. It should be noted that the Moldavian Csángó Hungarians lived in poverty surviving mainly by subsistence farming, so they ate what they could produce at home. By Halász Péter.

Page 20 Blága Károly "Kicsi Kóta" (January 13, 1931 – January 19, 2022) Sötétpataka, Gyimesközélpok/Lunca de Jos, Harghita County, Romania. Blága Károly was a key figure in his community, well known as a good dancer who lived like most others from the traditional forms of subsistence farming and animal husbandry of Transylvania's Gyimes region. He was well-known also in the dance house movement community as one of the great traditional village dancers. His wonderful dancing has been well documented with films housed in the Dance Collection of the Hungarian Institute of Musicology and in other archives. In 2003 Hungary recognized him with the title of "Master of Folk Arts". The following was spoken by parish priest father Málnási Demeter at his funeral in Gyimesközélpok on January 21, 2022: "Though we here on earth have lost him, I believe that tonight the Gyimes skies gain another star. For the community gathered here to mourn him, I hope that Kicsi Kóta's life and death shall become a forging strength and message heard far beyond our Gyimes region and the borders of our country. Rest in Peace."

Page 21 Tötszegi Andrásné Varga Erzsébet "Puci Ángyi" (1930–2022) Méra, a village in the Kalotaszeg region of Transylvania is well-known for its traditional culture particularly in dance house movement circles. Dancers, singers, traditional costume makers, musicians and much more from this village have been documented by generations of Hungarian ethnographers. The Tötszegi family are prominent members of the village community and are also well-known as wonderful traditional dancers, singers and more. On his frequent visits to Méra, a member of Hungary's dance house movement often took the time to sit with and listen to two elderly women from the Tötszegi family as they sat on the bench outside the gate of the family home to talk and gossip. Upon the recent passing of the second of the two women, he feels honored to have been able to join them there and talk with them. By Henics Tamás.

Page 22 The brand new Hungarian House of Music – Interview with operational director Horn Márton. This newly built facility designed by Japanese architect Sou Fujimoto opened in the end of January of 2022.

It is located in Budapest's city park and shall function as a concert venue, exhibition space and music library. There is already "...an exhibition on Hungarian connections to European music history – a concept that will be followed for concerts as well... It is important to present all aspects of Hungarian music culture...[we intend to] bring Hungarian and international musicians together giving proper attention also to both traditional and 'global music' (as separate from 'world music' that often involves fusions of music from different cultures)..." The institution will house Hungary's first library of popular music.

A staff of 70 run the new institution with Salamon Soma in charge of Hungarian folk music programming. For the first few months they will be functioning in "trial mode". By Grozdits Károly, photos by LIGET BUDAPEST / Palkó György.

Page 29 Romengo Ensemble's record "Folk utca" holds third place on the World Music Charts Europe toplist. Romengo's music is based on Hungarian Oláh Gypsy traditional music, and features the wonderful singer Lakatos Mónika. The record was released on the FolkEurópa label.

Page 34 Teaching curriculum for Hungarian folk cymbalom in both printed format and online. Both published by the Hungarian Heritage House the printed version was released 2021 (237 pages). The online version has recently been released on the Hungarian Heritage House website. Aimed at both folk cymbalom teachers and their students, it was written by Balogh Kálmán and Szabó Dániel and offers a practical guide to the folk cymbalom knowledge amassed over the last 50 years of the dance house movement. Well-known performer cymbalom player, Balogh Kálmán also teaches in the folk music department at the Liszt Academy of Music. This announcement also includes a short history of the cymbalom in Hungary. By Liber Endre.

Page 42 Exhibition celebrating the lifework of ethnographer, folklorist, folk dance choreographer, folk dancer Együd Árpád and his connections to the Balaton Folk Dance Ensemble. The exhibition is open until April 2022 at the Kálmán Imre Museum in Siofók. Announcement by Lengyel Zsanett.

Page 43 Food and Hungarian tradition – customs surrounding feeding infants and toddlers. Excerpts from five old publications which include information on customs from the peasant culture surrounding new mothers, breast feeding, weaning the baby and the baby's first foods. Cited here are: Ethnographia 1899: Richter Magyar István: beliefs about the infant in Némethpróna/Nitrianske Pravno (Slovakia). Szendrey Zsigmond – Szendrey Ákos: Magyarság Néprajza 4. 1937: Caring for the infant, breast feeding, weaning. Ecsedi István 1935: Eating habits of Hungarians of Debrecen and the Tisza River regions. Kardos Ferenc 1943: Folk eating habits of Hungary's Őrség region. Kapros Márta 1986: Customs and beliefs related to birth in the Ipoly/Ipeľ River region (Slovakia). By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2022/1, XXIX. évfolyam, 1. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB

11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap

Népművészet Kollégiuma

FOLKARÉNA

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2022

- Népzene, néptánc, tárgyalkotó népművészet
- Műkedvelő és hivatásos előadók
- Kárpát-medencei és moldvai magyarság, hazai etnikai kisebbségek

2022. április 1.

19.00 „Halljunk szót..!” - Fonó Budai Zeneház
Koncert (Herczku Ágnes: „Hozomány”) és nyitótáncház

2022. április 2-3.

PAPP LÁSZLÓ SPORTARÉNA
szombat 10.00-24.00 • vasárnap 10.00-22.00

XLI. ORSZÁGOS TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ ÉS KIRAKODÓVÁSÁR

Táncház • Táncagyományaink • Népművészeti vásár • Ingyenc táncház
Aprók Bálja - Közép-dunántúli Régió • Hagyományörző népművészek
Mesterségbemutatók és kézműves foglalkozások • Kamasz táncház
Lajtha László, a népzene kutató - kiállítás • „Ókútból friss víz” • Folk-kocsma
Lemezbemutatók • „Táncház 50” - gálaműsor és kiállítás • „Játszó-Tér”
Aprók tánca és játéktanítás • „Családban marad” • „Tágasságot nekünk is...!”
Hangszersimogató • Aransarkantyús és Aranygyöngyös szólótáncosok
Novák Ferenc tánc történeti előadása • „Ünnepi mozaikok Foltin Jolán emlékére”
Gálaműsor a 90 éve született Martin György tiszteletére
OTP Bank Tánc ház Díj 2022 • Össztánc

www.tanchaztalalkozo.hu

FOLKMAGAZIN

FOLKARÉNA

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2022

ÁPRILIS 2-3.

www.tanchaztalalkozo.hu

20221

2022/1 • XXIX. évf. 1. szám

FOLK MAGAZIN

nka

Nemzeti Kulturális Alap